

**Коломийський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

**Інститут української
археографії та
джерелознавства
ім. М.С. Грушевського
НАН України**

**Коломийська міська рада
Музей історії міста Коломиї
Коломийський осередок Наукового Товариства
імені Тараса Шевченка**

МАТЕРІАЛИ

*Всеукраїнської науково-практичної конференції
« Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР»
(Коломия, 5 жовтня 2018 року),*

присвяченої 100-річчю української революції

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2018 р.**

УДК 94(477.85/.86):94(477.8)

ББК 63.3(44Укр)

М 33

«Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР» *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 100-річчю української революції (Коломия, 5 жовтня 2018 року)* / Упоряд. Плекан Ю.В., Арсак М.М., Мандрусяк У.І. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. 160 с.

Збірник вміщає наукові статті, в яких розглядаються різноманітні аспекти соціально-економічного, громадсько-політичного та культурного життя міста та Покуття у часи діяльності ЗУНР. Дані наукові доробки були виголошені на ювілейній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР присвяченої 100-річчю української революції (Коломия, 5 жовтня 2018 року).

Digest contains scientific articles which deal with various aspects of socioeconomic, socio-political and cultural life of the town and Pokuttya during ZUNR activity. These research articles were presented on All-Ukrainian scientific and practical conference “Kolomyia and Pokuttya during ZUNR State Formation” dedicated to 100 anniversary of the Ukrainian revolution (Kolomyia, October 05, 2018)

Друкується за ухвалою Вченої ради Коломийського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол №3 від 20 листопада 2018 року)

УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ФОНДАХ МУЗЕЮ І СТОРІЇ МІСТА КОЛОМІЇ

Першим часописом, що почав виходити у Коломії та на Покутті у період ЗУНР, став «Покутський вістник», який розпочав виходити 10 листопада 1918 р. Часопис виходив двічі на тиждень – у четвер і неділю, протягом періоду української державності у Коломії, та припинив свій вихід 22 травня 1919 р.

Газета ставила за мету “розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства і вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної і нероздільної України”. Через тиждень після появи «Покутського вістника» вийшло перше число тижневика «Січовий Голос». Його видавав Український Січовий Союз. На початку 1919р., після перерви, викликані Першою світовою війною, відновила діяльність газета Української радикальної партії «Громадський голос». У березні-квітні 1919 р. виходив інформаційний щоденник – орган Коломийської філії інформаційного бюро Армії УНР. У бібліографічному покажчику Є. Місила віднаходимо відомості про одноденку «Послідні вісті» за 1918 р. Ще одним часописом доби української державності в Коломії була газета народного вчителства «Учительський голос»; вона виходила двічі на місяць. Останнім з виявів у Коломії української журналістики того драматичного періоду національної історії було видання 1920 р. чотирьох чисел щоденної газети «Україна». Газета, яка свого часу виходила у Кам’янці-Подільському, Вінниці й Станіславі, завершила свою діяльність у вагоні на станції Коломия, де знаходилася її редакція. Загалом, преса часів української державності, в тому числі й згадані коломийські видання, відіграли важливу роль у суспільно-політичному житті як інформаційний та консолідуючий фактори. Чітка позиція журналістів впливала на читацький загал не лише системою аргументації, а й емоційністю викладу, чому сприяло застосування широкого арсеналу публіцистично-художніх і

мовностилістичних особливостей жанрів та фахової майстерності. “У результаті нація сконсолідувалася, була готовою до активних дій” [1].

У фондах музею історії міста Коломиї зберігаються 49 чисел часопису «Покутський вісник» (див. Додаток №1) .

Список використаних джерел та літератури:

1. Васильчук М.В. Газета «Покуття» та її роль у відновленні системи функціонування української преси міжвоєнного періоду в гуцульсько - покутському регіоні. Прикарпатський вісник НТШ. Слово. – 2012. – № 2(18). С. 164; Васильчук М.В. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина ХІХ – ХХ ст..) : Монографія. - 2-е вид., перероблене і доп. Коломия: Вік, 2012. С. 56 – 57.

**ГУЦУЛЬЩИНА ПЕРІОДУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ ТА ДОБИ ЗУНР
У ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ
РОМАНА ЯРИМОВИЧА**

Статтю присвячено розгляду відображення Гуцульщини періоду Великої війни та доби ЗУНР у художньо-документальній прозі Романа Яримовича. Дослідник звертає увагу на особливості письменницької майстерності Романа Яримовича, яка дала йому змогу створити оригінальні твори, перейняті двоїстістю світовідчуттів. У статті показано, завдяки чому письменник дає змогу читачеві зануритися в інтимний світ дитини, яка була свідком подій, а водночас – дистанціюватися, аби з позиції дорослої людини передати всю глибину і трагізм війни.

Ключові слова: проза, наратор, війна, зброя, гори, солдати, гонведи, козаки, Яворів, Кути, Вижниця, Гуцульщина.

Постановка проблеми. Роман Яримович (1909–1991) був серед тих українців, яких доля закинула на чужину. Поза межами України він залишив по собі не надто велику, але водночас цікаву літературну спадщину. Щоправда, і донині цей автор художньо-документальних текстів про Гуцульщину по суті залишається невідомим у рідному краї. Його творчість потребує не лише перевидання в Україні, але й ґрунтовного літературознавчого осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця літературна постать майже невивчена. Відомо про декілька публікацій творів Романа Яримовича в українській закордонній періодиці, які згодом склали його книжку «Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини» (Буффало, 1993) [5]. Неопублікованим залишається «довше оповідання» під назвою «Нива стояла облогом», про яке знаємо лише з передмови до згаданої книжки [4, с. 6]. Головним джерелом до біографії письменника є вступна стаття до збірки творів Романа Яримовича, яку написав Ігор Чмола [4]. Біографічну інформацію про

нього подано в третьому томі «Історії Гуцульщини» (Чикаго, 1986)[2] за редакцією Миколи Домашевського. Короткі довідки про Романа Яримовича вміщено у довіднику Ігоря Пелипейка «Гуцульщина в літературі» (Косів, 1997)[3, с. 93–94] і в довіднику Петра Арсенича й Ігоря Пелипейка «Дослідники та краєзнавці Гуцульщини» (Косів, 2002) [1, с. 252].

Мета статті. Метою статті є простежити, як Роман Яримович відтворює події Великої війни та доби ЗУНР на Гуцульщині у своїх художньо-документальних творах, зібраних у книжці «Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини» (1993).

Виклад основного матеріалу. Про Романа Яримовича відомо, що він – син священика. Народився у с. Яворові тепер Косівського р-ну на Івано-Франківщині. Священиками були й обидва його дідусі: Костянтин Яримович – парох церкви святих Петра і Павла на Личакові у Львові та Михайло Баб'як – парох у с. Яворові на Гуцульщині. По смерті батька Роман Яримович якийсь час мешкав у Львові, а потім повернувся на Гуцульщину, де прожив до п'ятнадцятирічного віку. «Тут подружився зі своїми гуцульськими ровесниками, пізнав життя гуцулів, опанував гуцульську говірку, яку не забув до останніх днів свого життя, та й до безкраю полюбив усе, що гуцульське» [4, с. 6]. Тим-то й продиктована гуцульська тематика усієї доступної нам літературної спадщини цього автора.

У 1930-40-х рр. він отримав фах інженера-лісівника і працював лісничим у Явірнику під Чорногорою [1, с. 252]. 1944 р. Роман Яримович переїхав до Німеччини, а згодом – до США. Змінив фах: «став інженером-ракетником, брав участь у підготовці польоту космічного корабля "Аполло"» [3, с. 93]. У пенсійному віці оселився у Нью-Йорку, а літньої пори жив у Кетскільських горах, де «присвятився літературній праці та своїй улюбленій гуцульській різьбі» [4, с. 7]. Місце для відпочинку обрано не випадково. На східному узбережжі США міститься т. зв. «Союзівка». «Цей чарівний куточок українства в Америці щоліта повертає нашу пам'ять до рідних Карпат. Кетскільські гори з висоти «Союзівки» – мов на долоні. Уранці між ними, так само, як у Карпатах, зависає молочнистий туман, так само «гори димлять». [...] Ця подібність так

вражає, ніби й справді між віддаленими на тисячі миль горами є якийсь невидимий зв'язок. [...] Тут наші Карпати, наша маленька Україна, наша національна перлина в Америці» [6].

Книжку «Гуцульськими пляями» Роман Яримович розпочинає «спомином про забутих» – «По могилах сліду не остало». Автобіографічний текст підзаголовками поділено на менші тематичні фрагменти. Це – спомин на згадку про вояків лянштурму, які полягли в перших боях війни. Автор виступає сучасником і учасником тих подій. Однак причетність ця умовна: чотири-п'ятирічна дитина не могла брати дієвої участі у війні. Тому він скоріше свідок тієї доби.

Первісну гармонію довоєнного побуту порушує комета. Для початку століття ХХ-го притаманною була увага до символів, тому й комета не що інше, як провісниця лиха. У книжці маємо не саму комету, а лиш розповідь про розмови на кухні у пароха села Яворова коло Косова Михайла Баб'яка, які запали в пам'ять його онуків. Цим символом ніби провіщено все, що мало вплив на велику кількість людей: дві світові війни, еміграція. Комета – це як яйце-райце, з якого висотується історія двадцятого століття. Тому за розмовами на кухні у яворівського священика світ для юного героя оповіді поступово розступається, захоплюючи все більше й більше людей і подій. Водночас автор у книжці притримується лише певного періоду своєї біографії – гуцульського.

З віддалі часу книжка сприймається як розмова з тінями. Ті, про кого писав Роман Яримович наприкінці свого життя, і хто фігурує як живі люди, стали лише споминами, які набувають обрисів під пером письменника. Навіть якщо вони не загинули в боях Першої світової, то їх забрав час.

У перших спогадах довоєнної доби – Різдво 1914-го, де погляд героя оповіді прикутий до атмосфери домашнього затишку, позначеного наближенням дітей до дива: різдвяного деревця, вбраного цукерками і «ангельським волоссям», де присутні страхи й очікування, бо ж ангел деревце приносить «чемним дітям» [5, с. 10].

Особливістю прози Романа Яримовича загалом є точність, яка вказує на час і місце дії. У різних його творах можемо знайти вказівки: «Була осінь 1915

року. [...] в селі Яворові вже не чути було грюкоту гармат» [5, с. 21], «З Лючи я перенісся до Рушор, присілок Космача[...]. Було це 1936 року» [5, с. 35], «було це ранньою весною 1943 року. Пасмо Чорногори мережило в сонці...» [5, с. 35], «Було це в Карпатах 1942 року у стіп Чорногори» [5, с. 70]. Такі точні, а інколи й одноманітні рядки, не знебарвлюють його текстів. Вони навпаки підкреслюють особливість художньо-документальної прози цього автора, який у центр оповіді кладе факти, реальні події. Як письменник, Роман Яримович лише організовує розповідь, являє її у формі тексту, придатного для засвоєння читачем. Помітно своєрідне «роздвоєння» наратора: він тут у двох іпостасях – чотири-п'ятирічний хлопчик, який великими очима вбирає цей світ, і – доросла людина, яка здатна надати отим дитячим враженням стрункості, логічності, впорядкованості.

Тому й перші яскраві враження доповнено деталями, незрозумілими дитині. Так поволі постав в уяві автора (згодом викладений на папері) «спомин про забутих» «По могилах сліду не остало».

У тексті відчитується відбиток «малого світу» чотирирічної дитини, яка пізнавала життя через розповіді старших: «Питаюся: "Бабуню, а чому це так?"» [5, с. 9]. По суті, письменник вводить у текст постать колективного субнаратора, через якого сформувався і його власний світогляд. «Я виростав межи старшими, і мої думки були заняті тим, що вони говорили. Може і тому події з тих часів затамив я до сьогодні. Бачу їх як намальовану картину» [5, с. 9]. Це не можна сприймати як вторинність. Просто такі особливості психології дитини, яку автор показує на власному прикладі.

У відтворенні колориту тієї доби знаковим є дитячий інтерес. Розповіді про комету, враження від вуйка Влодзя, який прибув у гості у військовому однострої резервіста, розмови старших про полювання на вовків – це елемент пригодництва, здатний надовго осісти в дитячій пам'яті. Штрихи побутових подій, які передають мир, спокій і благодать сімейного затишку провінційної інтелігентної родини: «Міля грала на фортеп'яні колядок, а вуйко низьким голосом співав. Були обидвоє такі молоді і гарні, і щасливі» [5, с. 10].

Час у тексті тече від Різдва до літа. Він позначений знаковими, яскравими подіями. Комета, а потім – смерть австрійського престолонаслідника. Як й у випадку з кометою, у дитячих спогадах фігурують не первісні події (вбивство в Сараєво), а лише їх відображення через розмови дорослих, а також через прилюдне читання листів.

Глухий відгомін розмов про січове стрілецтво (куди не записали вуйка), зате чіткіше мовиться про ляндрвер (ополчення з осіб старшого віку) і ляндрштурм (резерв, задіяний лише в часі війни). Врешті, реквізиція коней для війська і – мобілізація.

Воєнні дії в тексті спогаду пізнавані опосередковано: з розповідей. Єдине що бачить оповідач-свідок – колони війська, яке марширує через Яворів з Мадярщини. Дитяча пам'ять з дивовижною точністю «фотографує» побачене. Тим більше, що тут і справді є чим замилюватися: «На гарних конях, в червоних штанах, блискучих чоботах, у допасованих блюзках, обвішані срібними шнурами і відзнаками, їхали виструнчені швадрони гусарів. Мов від дзеркала, відбивалося сонце від шабель, крісів та гарматних дул» [5, с. 11].

Загалом сухувата, проза Романа Яримовича містить подекуди й барвисті штрихи. Крім гусарів, маємо інші яскраві описи побутування війська в селі. Зринають згадки про польові кухні, приїзд автомобіля з офіцерами. Найцікавішим є епізод з військовим оркестром, музика якого значно контрастувала зі знайомою юному нараторові фортепіанною музикою. Диригент «Підніс паличку зі золотою кулькою на кінці і кивнув. Трубочі надули лиця як бальони і затрубили. Звук труб понісся по горах, відбився від скель і повернув ще сильнішим» [5, с. 12]. Не просто музика, а парадний голос війни, який увірвався в гори і взаємодіє з ними. Це не страшна мелодія бою, а лише прелюдія до нього. Тому й «Мелодія пливла долиною Рибниці, кріпшала до сили громовиці, щоби знову по хвилі лагідно, якби до сну, заколихувати» [5, с. 12]. Завершенням цієї парадної картини є просторікування старого гуцула, колишнього вояка австрійської армії, Форвертса про цісаря, який нібито з любові покликав русинів, поряд з іншими народами, на війну. Промовистий штрих: «Форвертс щохвилини підкручував свої малі вуса і поправляв медалю,

яку стало носив припнєну до киптаря» [5, с. 12]. Паралеллю йому виступають й угорські старшини, які так само спокійно проводжають на смерть своє браве військо.

У цьому епізоді маємо вже не погляд дитини, яка, певно, ще романтичніше сприймала війну, а погляд людини, яка встигла вже побачити, чим завершується такий парадний оптимізм. Тому й у підтексті твору відчитується завуальована осторога.

У Романа Яримовича вловлюється реалістично-трагічний символізм, продиктований осмисленням безглуздості війни і її наслідків. Він увібрав у себе відгомін сумної неминучості ХХ століття, позначеної світовими війнами і революціями. Мікромодель світового катаклізму, відображена у зіницях маленького хлопчика, і згодом відтворена на папері через реставрацію й осмислення вражень.

От хоча би епізод із біженцями. Письменник подає «ієрархію» втікачів від війни. Першими, хто втікав, були дідичі-багачі, яких везли візники «в гранатових одягах зі золотими гудзиками» [5, с. 13] (мода, яка знайшла своє неочікуване продовження у малинових піджаках нової «еліти» на зламі 1980-х і 1990-х рр.). У них свій рівень розуміння війни і її злигоднів. У селян – інший. Та водночас усе це люди, гнані страхом війни.

Відступ мадярів передано іншими словами. Пропадає парадність, а з'являється відчуття загнаності, відчаю. Військо при втечі вже не таке організоване, і «дорога за вузька всіх примістити» [5, с. 13]. Це – ознаки першого «протверезіння» від ура-патріотичного шалу.

Відчуття реальної трагедії присутнє в типовому для того часу епізоді зі шпигуном. Ситуація, описана в нашій літературі різними авторами з різною мірою глибини, страшна в своїй трагічності: селянина-гуцула мадяри звинувачують у тому, що він нібито лічив чисельність війська, тому і є російським шпигуном. У Яримовича розв'язка – не настільки трагічна, як це подає Іван Ткачук в своєму оповіданні «Шпiон». Однак, вона достовірна, повторювана у воєнний час у різних варіаціях і відмінах.

Епізоди з військом – ніби дволикий Янус. Вони мають амбівалентне відображення: перше – це піднесена, парадна хода, позначена гордістю, друге – відворот понищеного війська, а це вже глум і сором. Серед іншого, тут з'являється й авто полковника, з якого той ще нещодавно приймав парад: автомобіль тягнуть воли.

Автор дає читачеві зрозуміти, що до Яворова наближається справжня, а не парадна війна. Втеча, ганебна для мадярів, виливається у роздратування: гонведи стріляють по вікнах, коли бачать, що хтось спостерігає за їхнім відступом. Картина відступу супроводжується відповідною обстановкою: «Кругом хати мов пустир; зникли всі плоти. Сіном устелена загорода, де стояли коні. Димлячі попелища по ватрах. Покинені кріси і стріливо. Шкіряні сидження в дідовім повозі потяті ножем. З воза забрані колеса» [5, с. 14]. Попсоване майно, вбиті коні. Зате залишені непогашені вогнища, що ледь не призвели до біди.

Домінантою, до якої звертається погляд оповідача як до місця, де відбуваються воєнні дії, є гора Сокільський. Спочатку звідти долинає гарматна стрілянина, вибухи. А вечірньої пори, після втечі мадярів, тут «небо було рожеве» [5, с. 15] – це пожежі в напрямку Кутів і Вижниць.

Відхід війська у Романа Яримовича перегукуються з подібними епізодами роману Івана Багряного «Огненне коло», де описано відступ німців у Другу світову війну (у Яримовича – відступ мадярів). Тимчасом українці (там – українці в складі німецького війська, тут – у війську австрійському) змушені стримувати супротивника, бо це їхня рідна земля. Разом з тим, тексти обох авторів – не співмірні між собою за панорамністю зображення: у Багряного – все значно ширше, у Яримовича – лише короткі штрихи художньо впорядкованих спогадів.

Психологічно сильним (а не просто описовим) є епізод, в якому подано підслуханий хлопцем діалог двох вояків. Оповідь Миколи про перший бій, у якому поліг брат Іван – своєрідна вставна новела. Вона за своїм емоційним настроєм і психологізмом «випадає» зі стилістики тексту. Тут особливий тон і настрій. Помітні також невдоволення владою, яка належно не озброїла

українців з ландштурму. Тісно переплетено героїзм і трагічність втрати з констатацією «залишкового принципу» озброєння українців-ландштурмістів (стара одіж, кріси Верндля, які згодом давали й січовим стрільцям). Є тут місце й для того, аби сказати про боягузливість мадярів, які мали найкращу зброю, але «попали в паніку й утекли» [5, с. 19], хоч самі «Невинних людей оскаржують у шпіонажі. Вішають наших священиків і селян» [5, с. 19].

У Романа Яримовича – точний у деталях художньо-документальний текст. Для письменника важливими є локації подій: «Тепер іде бій за Косів у Черганівському лісі. Завтра можуть москалі вже бути в Яворові» [5, с. 19].

З віддалі часу автор зумів непоблякло і яскраво передати трагізм тієї доби, заступлений на час написання текстів більш руйнівною і ближчою до нас Другою світовою війною. Інколи Роман Яримович замінює суху картину-констатацію лише однією фразою. Так, фраза «Тета мала тоді 19 літ» [5, с. 19] додає гіркоти і болю смерті вуйка, яка, з погляду сучасного читача, сталася понад сотню років тому, отож втратила свою актуальність.

Село Яворів, розміщене при цісарській дорозі, стоїть «у центрі світу» оповідача. Всі події, про які він дізнається, пов'язані передусім з цією дорогою. Шлях буквально постачав інформацію мешканцям села, оскільки сюди, не маючи інших доріг через Карпати, рухалися австро-угорське і російське війська, цивільні люди. За допомогою чуток стає можливим ідентифікувати іншу інформацію – аудіовізуальну: звуки боїв та заграви від пожеж (горіли Кути і Вижниця; вибух, яким підірвали міст на річці Рибниці тощо). Все це із затримкою в часі «розтлумачували» чутки.

І лише наприкінці твору оповідач пізнає світ. Він полишає свою звичну локацію і їде до Кут, у Черганівський ліс біля Кобак, де бачить таблицю з іменами полеглих тут людей. Відвідини Черганівського лісу приносять ніби заспокоєння: з підтексту бачимо, що йде війна, ще страшніша (автор веде мову з перспективи літа 1943 року). На місці могил з часу Першої світової війни вжеросте зелена кукурудза. Вона символізує спокій і забуття.

У контекст подій Першої світової війни на Гуцульщині читача вводить й оповідання Романа Яримовича «Сміхун». Воно побудоване за тим самим

принципом, що й спомин «По могилах сліду не остало», однак це вже період російської окупації.

Автор, вірний своїй манері локалізувати події і вказувати хронотоп, з першого ж речення зазначає: «Була осінь 1915 року» [5, с. 21]. Письменник чітко дає читачеві зрозуміти, що гірське село Яворів стало запіллям російсько-австрійського фронту, який посунувся на Захід. У центрі уваги письменника – перебування в селі російського війська. Очікування воєнного свавілля перетворюється у дружні стосунки з кубанськими козаками, які і мовою, і поведінкою не були схожі на інших військових. Письменник не стільки покладається на власні враження, як на субнаратора («Бабуня оповідала»): «Найбільше помітною була їх мова. Без трудно я могла їх розуміти, як і вони мене» [5, с. 21]. Все це автор вияснює у розмові козака з бабунею: «Ми – кубанські козаки, нашими предками були запорожці. Після зруйнування Січі, запорожці розбрелися, й частина осіла на островах у гирлі Дунаю і там заложила Задунайську Січ. Потім вернулися і служили в Чорноморських полках, а потім поселилися на Кубані» [5, с. 22]. Тут вловлюються витoki того гуцульського «козакофілства» в Першу світову, яке не вивітрилося навіть за сотню років. Подібні історії про українське коріння козаків, а особливо про їхній побут я записав й у 1980-х, і в 2000-х рр. на Запрутській Гуцульщині. Спілкування з козаками справило на тодішніх мешканців краю незабутнє враження. Тоді як мадьяри знані лише через жорстокість завойовників, а австрійське військо – як місце відбутку військової служби і загибелі українців, козаки у пам'яті zostалися добродушними людьми, які розламували великий білий хліб і згодовували коням, говорили майже так само як ми. Водночас не все так було просто й ідилічно. Траплялися прикрі пригоди. У приколomийському селі Великому Ключеві козаки тяжко побили мого прадіда (він так і не оговтався після цього і за якийсь час помер), бо не хотів віддати їм призначені для продажу в Коломиї дрова (т. зв. «шухи»).

У тексті Яримович подає вставну історію з уст козака про Кавказ, позначену відчуттям вольниці і романтики, свою дитячу пригоду з самовільною поїздкою на козаковому коні. Цікавою є історія з «Кобзарем» Шевченка [5,

с. 24]. Остап Сміхун («Жартівливий, а як на козаків туга наляже, то вміє розвеселити їх. Козаки його люблять і називають "Сміхуном"» [5, с. 24]) привертає увагу тим, що з вогню (спалювали читальню «Просвіти») витягнув «Кобзар» Шевченка і тішився своєю знахідкою: «Їй Богу, очам віри не міг дати. Побуваючи ще в школі, я хотів мати ту книжку, та в нас її друкувати було заборонено. Та книжка друкована на Заході у Львові» [5, с. 24]. Отже, козак так само відкривав собі Україну, як й українці-гуцули відкривали собі в середовищі різномасного російського війська нащадків запорозьких козаків. Цей спогад про дитинство, позначений нотками національного самоусвідомлення на тлі Гуцульщини, має сумний завершальний штрих. Повернення козаків через село, але вже без Сміхуна. Тут письменник знову точний у деталях: «Остапа ми залишили в горах, у Зеленім. Згинув, і ми його там похоронили. Впали дві гарматні гранати на село» [5, с. 26]. Козакова любов до України набирає особливого звучання через розповідь про подальшу долю «Кобзаря». Оповівши про смерть Остапа, один з його товаришів інформує: «Коня, шаблю та кинджал везу, щоб віддати його мамі» [5, с. 26]. По-особливому звучить подане через субнаратора (бабуся) запитання про долю книжки: «Чи теж везете Шевченкового "Кобзаря"?» [5, с. 26]. Відповідь певною мірою символічна – Шевченко ще не на часі: «Ні, та підпалена книжечка, що він витягнув з вогню, була його. Він її дуже любив, то ми поклали йому в могилу» [5, с. 26].

Гуцульщина з погляду суспільно-політичного неспокою початку 1920-х рр. у Романа Яримовича подана в спогаді «Останні могікани. Перехід частин УГА на Чехословаччину в 1920 році». Цей текст містить багато загальноісторичних фактів, пов'язаних з переміною суспільно-політичної ситуації: постання і занепад ЗУНР, прихід румунської і згодом польської окупаційної влади тощо. І на цьому тлі – розповідь про те, що в цей час відбувалося на Гуцульщині. Тобто загальноісторичний контекст дає змогу вияскравити, вписати у координати подій особисті спогади автора.

Отож, маємо Гуцульщину, подану автором не з погляду етнографічного, фольклорного, пейзажного, а представлену через військово-політичний ракурс. Це – штрих до пізнання модерного світобачення, при якому зовнішнє,

привнесене історією, стає центром оповіді письменника-мемуариста. Тому його текст, як певно в жодному іншому випадку, стає відірваним і водночас – прив'язаним до Гуцульщини. Автор втрачає залежність від свого внутрішнього стану, а йде в річищі зовнішніх подієвих моментів. Шестирічний хлопчик субнаратора (головним чином бабусю) тут замінює на іншого субнаратора: історію (історію української боротьби і гіркої поразки викладають двоє безіменних старших УГА під час чаювання на приходстві). Роман Яримович прив'язує до загального тла власні спомини – про переховування коней при наближенні невідомого війська; невиразні штрихи про очікування чергових окупантів тощо. Поєднані в одну оповідь, вони стають уже не штрихами, а барвисто розказаною історією про побутування військового підрозділу УГА на приходстві в Яворові перед переходом за кордон. Тут лише зрідка виринає сама Гуцульщина у своєму просторово-етнографічному забарвленні: «Деякі дідові парохіяни були полонинськими людьми, вони знали стаї на полонинах та стежки й переходи через Карпати. Вони помагали переходити через границю» [5, с. 27].

Здається, більша частина оповіді старших – це почерпнута автором з друкованих історичних джерел історична інформація, де фігурують Петрушевич, Петлюра, Денікін... Гуцульський аспект помітний лише в частині розповіді, прив'язаній до Гуцульщини, т.зв. «оборони Косова» місцевим польським населенням.

Висновки. У художньо-документальній прозі Романа Яримовича відображено Гуцульщину періоду Великої війни та доби ЗУНР в різних ракурсах. Автор вірний своєму методу писати з документальною точністю, вказувати на місця і час подій. Проза Романа Яримовича приваблива тим, що, з одного боку, побудована на документальній основі, має мемуарний характер; з іншого ж боку – це твори, в яких відчувається талант оповідача, схильність автора до вибудовування художньої оповіді.

Список використаної літератури

1. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. Косів: Писаний Камінь, 2002. 280 с.
2. Домашевський М. Інж. Роман Яримович // Історія Гуцульщини. Чікаго, 1986. Том III. С. 372–373.
3. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: Довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.
4. Чмола І. Про Інж. Романа Яримовича, його «Гуцульськими пляями» та й про українське світове об'єднання гуцулів // Яримович Р. Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини. Буффало: Видавництво «Гуцульщина», 1993. С. 5–8.
5. Яримович Р. Гуцульськими пляями: Оповідання, нариси, спомини. Буффало: Видавництво «Гуцульщина», 1993. 80 с.
6. Дмитришин-Часто Л. «Союзівка» – учителям, учителі – «Союзівці». – Режим доступу: <http://meest-online.com/diaspora/usa-diaspora/soyuzivka-uchytelyam-uchyteli-soyuzivtsi/>

*Mykola Vasylchuk,
candidate of Philological Sciences, assistant professor,
assistant professor at the Department of Philology
of Kolomyia Educational and scientific Institute of Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University*

HUTSUL LAND OF THE PERIOD OF GREAT WAR OF W.U.N.R. (ZUNR) IN FICTION DOCUMENTARY PROSE OF ROMAN YARYMOVYCH

The article is devoted to the reflection of Hutsul land of the period of Great War and the epoch of W.U.N.R. (ZUNR) in fiction documentary prose of Roman Yarymovych. The researcher pays attention upon the peculiarities of writing skills of Roman Yarymovych which gave him the opportunity to create unique compositions based on duality of world outlook. The author writes that thanks to his views the writer gives the reader an opportunity to sink into the private world of the child who was the witness of the events and at the same time distance yourself to know the depth and tragedy of the war.

Key words: prose, narrator, war, weapons, mountains, soldiers, Cossacks, Yavoriv, Kutly, Vyzhnytsya, Hutsul land.

ПРАВОСУДДЯ КОЛОМИЙСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЗА ОБВИНУВАЧЕННЯМИ У СПОМИНАХ ПРО ЗУНР

Анотація. Після закінчення Першої світової війни, восени 1918 р., було проголошено Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). Паралельно, в цей час відбувалося відродження й становлення Другої Речі Посполитої, яка за напрямками польського політикуму мала включати землі новоствореної української держави. Період існування ЗУНР відобразився тотальною окупаційною політикою з боку інкорпоративного ракурсу всієї міжвоєнної Польщі аж до початку Другої світової війни. Після «легітимного» включення західноукраїнських земель до складу Другої Речі Посполитої польська влада будь-якими способами здійснювала придушення хоча б найменшої згадки про утворення та існування ЗУНР. Таким державно-політичним механізмом виступало також Коломийське окружне судочинство, об'єктом якого стали спомини про Галицьку Армію, ЗУНР.

Ключові слова: арешт, винний, судочинство, листопад, український.

Постановка проблеми. Різнобічні напрямки розвитку державності українського і польського народів із відмінними особливостями існування за всіма можливими критеріями був криваво об'єднаний у мононаціональну концепцію Другої Речі Посполитої. Польська влада здійснила військову інтервенцію в ЗУНР і окупувала її. Увесь період існування міжвоєнної Польщі характеризується національним придушенням поневолених народів, які складали третину польської держави. Дієвим механізмом у реалізації інкорпоративної політики було відправлення судочинства за обвинуваченнями у політичних злочинах. Українці, які ніяк не могли змиритися із втратою власної державності, що була відібрана Другою Річчю Посполитою, опинялися на лаві підсудних.

Стан наукової розробленості проблеми. Аналіз останніх наукових досліджень висвітлюваної теми дає змогу виділити праці І. Зуляка, В. Комара,

М. Кугутяка, М. Литвина, В. Марковського, В. Ярового та ін. Важливе значення у дослідженні судочинства Коломийського окружного суду у період Другої Речі Посполитої відіграють неопубліковані матеріали Державного архіву Івано-Франківської області.

Мета статті — проаналізувати судочинство Коломийського окружного суду міжвоєнного періоду за обвинуваченнями про ЗУНРівські спогади.

Виклад основного матеріалу. Проголошення 8 жовтня Регентською радою у Варшаві незалежності Польщі та вимоги польських послів австрійського парламенту до уряду про приєднання всієї Галичини до складу польської держави активізували українську політичну еліту. 10 жовтня відбулася нарада членів Української парламентарної репрезентації за участю українських галицьких та буковинських послів під головуванням Є. Петрушевича. Учасники наради вкотре заявили про неприйняття зазіхань польської сторони, ухвалили скликати 19 жовтня 1918 року у Львові з'їзд мужів довір'я з усіх українських областей Австро-Угорщини з метою утворення на ньому вищого представницького органу українського народу в імперії — Української Національної Ради, яка б мала здійснити суверенні права українців [6, с. 122]. У ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. стрілецькі частини, очолювані полковником Дмитром Вітовським, зайняли всі найважливіші урядові установи у місті (крім залізничного вокзалу, що стало однією з помилок і причиною втрати Львова). Формальне перебрання влади відбулось після полудня; зокрема, після підписання протоколу намісник Гуйн передав всю владу заступнику Володимиру Децикевичу, той — на основі цісарського маніфесту від 16 жовтня 1918 р. — Українській Національній Раді [8, С. 36—37].

13 листопада 1918 року Українська Національна Рада видала Тимчасовий основний закон, в якому проголосила, що новостворена держава на українських землях колишньої Австро-Угорської монархії має назву Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). У законі Національна Рада ухвалила, що влада У ЗУНР має належати всьому народові, який вибере своїх представників на основі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорційного

голосування [7, с. 139]. Польське населення відреагувало негайно, розпочавши збройну боротьбу проти української влади [10, с. 64].

Національно-визвольні змагання залишили надзвичайні наслідки для ЗУНР, її було ліквідовано польською окупацією, яка впродовж міжвоєнного періоду поєднувалася із політикою ополяченням (одержавленням) непольського населення у складі Другої Речі Посполитої. Польська судова система, яка на той час формувалася, навіть через десятиріччя визнавала події Листопадового чину державним злочином. Українці з року в рік не втрачали самотності ідентичності, за що притягалися до відповідальності, в тому числі Коломийським окружним судом. Саме листопад асоціювався з набуттям суверенності українським народом із одночасною діяльністю Польської ліквідаційної комісії, що переросло в польсько-українську війну, загибель воїнів Української Галицької Армії.

4 листопада 1931 р. Коломийська повітова команда поліції Другої Речі Посполитої направила процесуальне звернення № 234/K/31/S до Коломийського окружного суду у справі Д. Потятинника та інших щодо розповсюдження листівок УВО й ОУН. Суд повідомлявся про те, що 1 листопада 1931 р. на будинку гміни і церковній огорожі в Княздворі були виявлені агітаційні листівки УВО із заголовком «В роковини 1 листопада» від 30 жовтня 1931 р., а також листівки Крайової Екзекутиви ОУН «Український народ» від 1 листопада 1931 р. У розповсюдженні цих листівок «сильно підозрюваними» були Д. Потятинник, В. Слободян, І. Смеречук, Ю. Слободян, М. Сковронський та ін. [3, арк. 1—3].

6 листопада 1931 р. слідчий суддя Коломийського окружного суду у відповідь застосував до Д. Потятинника і В. Слободяна тимчасовий арешт [1, арк. 4, 9]. 20 листопада 1931 р. слідчий суддя утримав у дії застосований арешт і продовжив його до 2 травня 1932 р. [3, арк. 23].

9 серпня 1932 р. Коломийський слідчий суддя арештував В. Березовського за підозрою вчинення злочину [3, арк. 85]. 18 жовтня 1932 р. прокуратура Коломийського окружного суду винесла обвинувальний акт щодо тимчасово арештованого Василя Гнатовича Березовського за те, що у період з

1930 р. до 8 серпня 1932 р. брав участь у діяльності УВО й ОУН у Княздворі [3, арк. 52—53 зв.].

25 жовтня і 4 листопада 1932 р. до Коломийського окружного суду у справі В. Березовського надійшли клопотання від адвоката д-ра А. Чайковського, в яких засвідчувалася невинуватість арештованого та наявність власності, місця роботи у найбагатшому кооперативі Коломийського повіту, у Княздворі, як підстава зняття запобіжного засобу у вигляді тимчасового арешту [3, арк. 56, 57—57 зв.]. 9 листопада 1932 р. Коломийський окружний суд скасував запобіжний засіб [3, арк. 58]. 26 листопада 1932 р. відбулося слухання справи В. Березовського Коломийським окружним судом як судом присяжних. На запитання «чи В. Березовський є винним» з лави присяжних п'ятеро висловили «так», семеро — «ні» [3, арк. 60—61 зв., 70, 71]. Вироком № III. I. К. 719/32 Коломийського окружного суду В. Березовського було виправдано у вчиненні злочину і звільнено з Коломийської кримінально-слідчої в'язниці [3, арк. 72—73].

Отже, за непрямыми доказами вини у розповсюдженні українських націоналістичних листівок про збройну боротьбу за незалежність ЗУНР Коломийський окружний суд здійснював арешт підозрюваних. При цьому за матеріалами судової справи оправдувальний вирок винесено лише підсудному В. Березовському, який 3 місяці був ув'язнений, щодо інших арештованих відомості обриваються. Також слід нагадати, що суди присяжних у Другій Речі Посполитій існували лише на папері і, враховуючи майновий стан В. Березовського, таки було дотримано процесуальних норм польського законодавства, які дозволяли скасовувати застосований тимчасовий арешт. За відсутністю безпосередніх доказів винуватості В. Березовського покарання не було винесено, що не можна сказати про розгляд інших справ за обвинуваченнями у політичних злочинах в судочинстві Коломийського окружного суду.

4 січня 1933 р. референт Коломийського повітового староства м-р Левицький повідомив Коломийський окружний суд про адміністративно-кримінальне провадження проти М. Кузьми [5, арк. 1].

10 листопада 1933 р. до Коломийського повітового староства надійшов лист слідчого відділу Коломийської повітової команди постерунку поліції Другої Речі Посполитої № Р. 8/16/33 у справі М. Кузьми та інших про публічну демонстрацію українського герба «тризуб». У документі фіксувалося, що 4 листопада 1933 р. о 15 год 30 хв вирушила з парафіяльної церкви греко-католицька процесія на цвинтар, проваджена прелатом священиком О. Русиним з метою відправлення молебні за померлими і цим самим віддати честь полеглим жовнірам колишньої української армії. Попереду процесії для демонстрації своїх сепаратистичних поглядів «націоналістичні елементи» несли прикрашений синьо-жовтою стрічкою терновий вінок, всередині якого був викладений великого формату «тризуб». Вінок несли М. Кузьма і К. Світлик із дому І. Вонсул. Поліцейські К. Криспін і Я. Квятковські зауважили на цвинтарі, що перед хрестом на насипі, насипаним на честь полеглих українських жовнірів, було зображено великий тризуб, обставлений калиною [5, арк. 2].

К. Світлик визнала, що разом із М. Кузьмою несла вінок з тризубом і прикрашала могилу калиною, стояли серед співаючих дівчат, але самі не співали. Не вбачали в цьому нічого забороненого. О. Н. Кочій признала, що співала пісень на цвинтарі, щоб вшанувати пам'ять полеглих українських жовнірів і не вбачала в цьому нічого демонстративного. Ф. Кристофович свідчив, що М. Кузьма послала його на цвинтар, щоб прибрати гріб її матері, після чого помагав прикрашати тризуб гілочками калини і не знав, що публічна демонстрація «тризуба» була забороненою.

Відповідно до рескрипту Воеводського уряду від 26 вересня 1933 р. № В. В. Тај. 39/42/33 публічна демонстрація герба «Тризуб» і калинових вінків, зокрема під час походів, було забороненим, унаслідок цього слідчий відділ вносив про притягнення до відповідальності винних [5, арк. 4].

Зазначена кваліфікація діянь обвинувачених не співвідноситься із застосуванням урядового документу Станиславівського окружного суду із грифом «теємно». Українці, які прикрашали «тризуб», були винні в цьому і навіть не підозрювали, що вчиняли заборонені діяння, бо й не могли знати цього відповідно до Станиславівського рескрипту, який не відповідав польській

Конституції 1921 р. По-перше, державний конфіденційний документ не міг бути використаний у судовій розправі, бо не підлягав розголошенню. По-друге, польська «Березнева» Конституція 1921 р., яка була визнана однією із найдемократичніших на той час у Європі, згідно із частиною 1 статті 95 проголошувала, що Друга Річ Посполита гарантувала на своїй території цілковиту охорону життя, свободи і майна всім без винятку, незалежно від походження, національності, мови, раси чи релігії. Стаття 109 Конституції 1921 р. передбачала, що кожному громадянину гарантується право на збереження своєї національності і культивування мови та національних особливостей. Окремий закон забезпечує національним меншинам в польській державі повний і вільний розвиток їх національних особливостей за допомогою автономного союзу національних меншин публічно-правового характеру місцевого самоврядування. Гарантувалося здійснювати контроль та розширення повноважень місцевого самоврядування у міру необхідності, якщо це забезпечує їх фінансова спроможність [11]. Такий окремий закон був прийнятий ще 22 вересня 1922 р., і опублікований у часописі «Діло» [1; 2].

30 грудня 1933 р. до Коломийського повітового староства надійшло звернення № 83433/33 від М. Кузьми, Н. О. Кочій, В. Яцишин, К. Світлик, які не визнавали своєї вини і клопотали про направлення справи до Коломийського окружного суду [5, арк. 25—25 зв.]. До Коломийського повітового староства також надійшла скарга від М. Вонсуль на покарання кримінально-адміністративної відповідальності від 4 грудня 1933 р. у вигляді штрафу 50 злотих і 7 днів арешту за співання в публічному місці шовіністичних пісень, бо не визнавала своєї вини і клопотала про направлення справи до Коломийського окружного суду [5, арк. 26].

Коломийський окружний суд затвердив рішення староства. 8 березня 1934 р. до Коломийського окружного суду надійшло подання від крайового адвоката І. Чернявського, який просив суд надати М. Кузьмі, К. Світлик В. Яцишин «права бідних» [5, арк. 43, 48]. 14 березня 1934 р. Коломийський окружний суд постановив задовольнити адвокатське звернення [5, арк. 50].

14 травня 1934 р. Найвищий суд у складі голови судді Вл. Качинського, суддів Вл. Маєра, В. Гаврилкевича, прокурора О. Кричинського, протоколанта, судового апліканта І. Домбровського відхилив вирок Коломийського окружного суду від 26 лютого 1934 р. і постановив новий розгляд справи [5, арк. 57—57 зв.].

17 вересня адвокат д-р А. Коссак в інтересах обвинувачених подав касаційну скаргу на рішення Коломийського окружного суду № Кад 545/34 від 14 вересня 1934 р., яким знову визнано винними М. Кузьму, К. Світлик, В. Яцишин [5, арк. 76]. На судове засідання мав прибути о. Русин, який міг підтвердити, що демонстрація, за яку засуджено обвинувачених, мала суто релігійний характер, у ній обвинувачені брали участь як вірні греко-католики [5, арк. 58—58 зв.]. Але о. Русин не з'явився у зв'язку із перебуванням на лікуванні у Трускавці і повідомив про прибуття на судове засідання приблизно 15 серпня [5, арк. 59].

29 травня 1935р. Найвищий суд у складі голови судді Я. Джеймонтт, суддів В. Гаврилкевича, М. Чичевського, прокурора Ст. Блонського, протоколанта, судового апліканта Вл. Марського відхилив касацію і зобов'язав сплатити витрати касаційного провадження Найвищого суду [5, арк. 80—81 зв.].

Як бачимо, два рішення суду касаційної інстанції при різному складі суддів стосовно однієї і тієї ж справи виносили різні рішення. Цього разу Варшавський суд зобов'язав обвинувачених сплатити судові витрати при тому, що Коломийський окружний суд і Коломийський міський уряд визнав обвинувачених як таких, що не в змозі сплачувати судові витрати. Ймовірно, що такий обов'язок, на думку суддів Варшавського суду, буде причиною більше не звертатися за захистом у цій справі.

За обставинами цього ж судового процесу 21 листопада 1933 р. віце-прокурор III району Коломийського окружного суду виніс акт обвинувачення на священика Миколу Володимировича Вонсуля і Марію Володимирівну Вонсуль. Священик Микола Вонсуль звинувачувався у тому, що 4 листопада 1933 р. публічно зневажив владу, звертаючись на цвинтарі до органів поліції

Другої Речі Посполитої: «Прошу розійтися і не давати підстави нашим ворогам, аби над нами знущалися». Марія Вонсуль обвинувачувалася у тому, що 4 листопада 1933 р. на вказівку заступника комісара поліції Т. Беланіва відповіла словами «ми тільки послухаємо священиків і більше нікого» й притягалася прокурором Коломийського окружного суду до кримінальної відповідальності [4, арк. 4—4 зв.].

30 грудня 1933 р. Коломийський гродський суд визнав такі діяння священика Миколи Вонсуля і Марії Вонсуль караними і виніс обвинувальний вирок № IV. К. 2377/33 у вигляді сплати 25 і 15 злотих, на який адвокатом д-р А. Чайковським була подана апеляція [4, арк. 11, 14—15 зв.]. 5 червня 1934 р. Коломийський окружний суд розглянув адвокатську апеляцію й скасував рішення суду першої інстанції [4, арк. 31—32 зв.].

Така політика органів юстиції по відношенню до Греко-католицької Церкви негативно налаштувала українських священиків проти Другої Речі Посполитої. Українське греко-католицьке духовенство брало активну участь у антипольській агітації українського населення. Уніатські священики брали активну участь у боротьбі за підвищення правового статусу української мови, активно агітували за створення незалежної України. У свою чергу польська держава розпочала їхнє переслідування, що в результаті призвело до міжнаціонального конфлікту на мовному та релігійному ґрунті між поляками та українцями. Будь-який священик, якщо він усвідомлював свою національність та чітко формулював позицію щодо національної політики тогочасної Польщі, мав розуміти те, що обов'язково буде підданий репресіям зі сторони Польської держави [9, с. 132].

Висновки. Правосуддя Коломийського окружного суду у справах, пов'язаних із листопадowymi подіями 1918 р., створенням ЗУНР, відзнакою полеглих українських військових за український суверенітет було неоднозначним. У всіх випадках, при найменшій підозрі у вчиненні українських націоналістичних діянь, судочинство здійснювалося. Проте не у всіх випадках судовий процес закінчувався обвинувальним вирок. З огляду на справу В. Березовського слідство не довело винуватості підсудного.

Коломийське самоврядування міжвоєнного періоду за матеріалами судової справи М. Кузьми та інших було суб'єктивне до української самобутності, у всіх випадках негативно оцінювало її — карало. Неоднозначне судочинство у цій же справі показує Найвищий Варшавський суд, який у кінцевому результаті визнав обвинувачених винними у демонстрації українського герба «тризуб», прикрашеного синьо-жовтою стрічкою, участі в молебні за померлими українськими військовими. Показовим судовим процесом у реалізації інкорпоративної польської політики у міжвоєнній Коломиї було правосуддя над греко-католицьким священиком, якого спочатку визнано винним Коломийським окружним судом, а потім оправдано. Беззаперечно, у розвитку судових проваджень за обвинуваченнями українців важливе місце займали їхні захисники — адвокати, від професійного вміння яких і залежало оправдання політичних підсудних.

Список використаних джерел

1. «Автономія». *Діло*. 1922. 30 верес. С. 1—2.
2. «Автономія». *Діло*. 1922. 1 жовт. С. 2—3.
3. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. 90, оп. 1, спр. 23, 97 арк.
4. ДАІФО, ф. 90, оп. 1, спр. 79, 81 арк.
5. ДАІФО, ф. 90, оп. 1, спр. 125, 81 арк.
6. ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія. Львів, 2008. 524 с.
7. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
8. Литвин М., Наumenко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 368 с.
9. Марковський В. Юридична відповідальність греко-католицьких священиків за порушення мовного законодавства Другої Речі Посполитої. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 122—133.
10. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст.: Курс лекцій: Навч. посібник. Київ, 1996. 416 с.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1921. Nr. 44. Poz. 627.

JUSTICE OF KOLOMYIA DISTRICT COURT OF THE SECOND POLISH REPUBLIC IN REMEMBRANCE OF UNR

Summary. Ukrainian National Republic (UNR) was proclaimed in the autumn of 1918, after the First World War. In parallel, at that time there was a revival and the formation of the Second Polish Republic, which, in the directions of the Polish political system, was supposed to include the lands of the newly formed Ukrainian state. The period of ZUNR's existence was reflected in the total occupation policy from the point of view of the intersectoral perspective of the entire interwar Poland, until the Second World War. After the "legitimate" inclusion of the West Ukrainian lands into the Second Polish Republic, the Polish government in any way carried out the suppression of even the slightest mention of the formation and existence of the UNR. Such state-political mechanism was also made by the Kolomyia district of the proceedings, the object of which was remembrance of the Galician Army, UNR.

Key words: arrest, guilty, judicial process, November, Ukrainian.

ПОЛІТИЧНА І ВІЙСЬКОВА УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ З ПОКУТТЯ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1918-1919 РР.

Утворення у жовтні-листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) стало логічним підсумком розвитку українського національно-політичного руху на західноукраїнських землях колишньої Австро-Угорської імперії. Вагома роль у цьому процесі належала українським правникам, котрі з початку ХХ ст., окрім професійної діяльності, значну частину свого часу та енергії вкладали у загальносуспільну справу національного відродження [6, с.21-22]. Вони взяли на себе місію політичного проводу, очоливши провідні політичні сили Східної Галичини: Українську народно-демократичну партію (УНДП) – Кость Левицький, Євген Олесницький, Євген Левицький, Степан Баран; Українську радикальну партію (УРП): Микола Лагодинський, Лев Бачинський, Іван Макух; Українську соціал-демократичну партію (УСДП); Микола Ганкевич, Лев Ганевич, Володимир Левинський, Володимир Темницький, Володимир Старосольський. У передвоєнні роки правники, зокрема, адвокати, домінували і за кількістю здобутих посольських мандатів до складу нижньої палати австрійського парламенту та Галицького крайового сейму. Тож не дивно, що вони очолили процес творення української державності. Саме ця соціально-професійна верства виявилася найбільш представленою у складі її вищого представницького органу – Української національної ради (УНРади), (із 187 членів правники становили майже третину – 55 осіб), серед членів першого складу уряду вони зайняли 8 посад, із 48 українських повітових комісарів, затверджених у листопаді 1918 р., 35 були правниками, з них 25 адвокатами із докторським ступенем. Це, за висловом відомого дослідника ЗУНР Олега Павлишина, «було закономірним наслідком «адвокатської доби» національного відродження» [26; 27].

В сучасній вітчизняній історіографії сформовано великий пласт наукових досліджень, присвячених історії ЗУНР та її провідним політичним і військовим діячами. Водночас, ще залишаються недостатньо вивченими питання, пов'язані із розвитком революційних подій на регіональному рівні, персональною участю у них місцевих діячів. В даній статті автор звертає увагу на діяльність представників правничих професій (адвокатів, суддів, нотарів, студентів і випускників правничих факультетів), котрі походили родом із Покуття або ж в часи революції і після неї жили на покутських землях.

Найвизначнішим покутянином, котрий очолив новостворений уряд ЗУНР, став уродженець м. Тисмениця, львівський адвокат і громадсько-політичний діяч К.Левицький. Упродовж трьох десятиків років він брав активну участь у формуванні модерної української політики, представляв українців у австрійському парламенті і Галицькому сеймі, був головою Головної української ради під час Першої світової війни, головою Львівської делегації УНРади у жовтні 1918 р., йому передав цивільну владу у Львові керівник Листопадового зриву Дмитро Вітовський. К.Левицький очолив перший склад Тимчасового державного секретаріату – західноукраїнського уряду, створеного 9 листопада 1918 р., заклав підвалини його державної політики у різних сферах життя ЗУНР [15, с.172-175; 16, с.150-153].

Членом уряду також став покутський адвокат Іван Макух. Із 1907 р. він вів свою адвокатську роботу у Товмачі (нині м. Тлумач), був організатором українського суспільного життя в Товмацькому повіті, двічі обирався послом до Галицького сейму, був заступником голови УРП, членом Загальної української ради у Відні, заступником голови львівської делегації УНРади [22, с.523-524]. У перші дні листопада 1918 р. І.Макух очолив процес взяття влади в Товмацькому повіті, був обраний головою повітової національної ради, призначений державним повітовим комісаром. В уряді К.Левицького він обійняв посаду державного секретаря суспільної праці. Через початок українсько-польської війни І.Макух вважав неможливим налагодити ефективну роботу цього міністерства, 15 листопада подав у відставку, продовжуючи водночас виконувати обов'язки повітового комісара [23, с. 207-208]. На

початку січня 1919 р. І.Макух був затверджений на посаді державного секретаря внутрішніх справ в уряді прем'єра С.Голубовича, здійснював свою роботу до початку червня 1919 р., коли відбулася реорганізація вищих органів влади і передачі її під одноосібне керівництва диктатора Західної області УНР Є.Петрушевича [16, с. 179].

Урядовцем з покутським корінням став львівський адвокат Степан Витвицький – уродженець с. Угорники на Коломийщині. З перших днів української держави його призначили повітовим комісаром Львівського повіту, у січні 1919 він був затверджений державним секретарем закордонних справ, формував зовнішньополітичний курс ЗУНР, брав участь в роботі Паризької мирної конференції, встановленні міждержавних відносин із сусідніми країнами. У червні 1919 р. Є.Петрушевич призначив С.Витвицького уповноваженим (уповновласненим) диктатора із закордонних справ, і той продовжив дипломатичну боротьбу за визнання прав галицьких українців на міжнародній арені [34, с. 566-567].

Важливу посаду у представницькому законодавчому органі республіки посів і станиславівський адвокат, уродженець с. Серафинці на Городенківщині Л.Бачинський. У жовтні 1918 р. він, як посол австрійського парламенту, увійшов до складу Віденської делегації УНРади, разом із Є.Петрушевичем домагався від австрійського уряду передачі влади у Східній Галичині до рук українців. На початку листопада його призначили повітовим державним комісаром Станиславівського повіту, як представник від УРП він став віцепрезидентом УНРади, брав участь в організації її роботи до повернення в Галичину Є.Петрушевича. У січні 1919 р. Л.Бачинський був обраний до складу її колегіальних органів – Виділу і Президії УНРади, підписував ухвалені ними рішення. Л.Бачинський став одним з авторів Закону про злуку, очолив делегацію ЗУНР до Києва для урочистого ухвалення разом із Директорією 22 січня 1919 р. Акту злуки ЗУНР та УНР. У складі західноукраїнського парламенту він очолив земельну комісію УНРади, за його ініціативи та безпосередньої участі був ухвалений земельний закон ЗУНР [2, с. 633-635].

Вагомою була роль правників в процесах творення української влади на повітовому рівні. Листопадовий чин у покутських містечках відбувся організовано, без насильства і кровопролиття, що не в останню чергу свідчило про відповідну попередню роботу з боку місцевих громадських лідерів. В рамках національного виступу перші українські стяги в Галичині були підняті над адміністративними будівлями Коломиї ще ввечері 31 жовтня, а зранку 1 листопада австрійські командири військових частин визнали перехід влади до рук українських старшин. Військову адміністрацію сформували старшини австрійської армії Теодор Примах і Володимир Бемко [20, с.751]. Із Коломиї були вислані мобільні військові команди для допомоги при захопленню влади у Снятин, Городенку і Надвірну.

Державним повітовим комісаром Коломийщини був затверджений поручник австрійської армії, довоєнний коломийський адвокат Іван Стрийський, котрий пробув на цій посаді до травня 1919 р. Коломийським міським головою (бурмістром) спочатку обрали директора «Покутського Союзу», адвоката Захара Скварка, трохи пізніше місце міського посадника зайняв місцевий нотар Роман Заячківський. З.Скварко також очолив Коломийську окружну УНРаду (поширювала свій вплив на Коломийський і Печеніжинський повіти). До складу ради увійшли відомі коломийські адвокати Кирило Трильовський та Іван Ганкевич[6; 21, с. 94-96]. Перший був членом УНРади, активним політичним діячем ЗУНР, ініціатором створення опозиційного до уряду Селянсько-робітничого союзу. Адвокат І.Ганкевич уникав участі у політичних заходах, натомість, як заступник голови тіснішого комітету окружної ради, займався питаннями організації адміністративного управління у покутських повітах. Під час румунської окупації Покуття влітку 1919 р. він доклав чимало сил для захисту прав та життя арештованих українців, домагаючись звільнення багатьох з них з під арешту та переслідувань румунської військової адміністрації. Ще один авторитетний правник – віце-президент Коломийського окружного суду Іван Чернявський, був призначений головою цього суду. У листопаді 1918 р. на довиборах від Коломийського повіту його обрали членом УНРади ЗУНР, де він увійшов до

складу правничої комісії. Колишній коломийський суддя, а під час війни – поручник австрійської армії Михайло Ґеник-Березовський, був призначений державним повітовим комісаром повіту Печеніжин. Його діяльність на цій посаді була успішною, у повіті панував лад і спокій, тож навіть після приходу румунських військ він продовжував очолювати місцеву адміністрацію, спричинивши в умовах румунської окупації феномен «Печеніжинської республіки» [20, с.815].

У Городенці місцеві українські військовики перебравли владу і передали її цивільний провід відомому адвокату і члену УНРади ЗУНР Теофілу Окуневському. На повітових зборах делегати місцевих громад підтримали його кандидатуру на посаду повітового державного комісара, котру він займав упродовж трьох місяців. Одним з найближчих помічників Т.Окуневського став його судовий помічник Теодор Матейко, пізніше провідний адвокат і громадський діяч Городенківщини. У січні 1919 р. Т.Окуневського обрали членом Виділу УНРади, він також був призначений радником Апеляційного суду в Станиславові, із квітня 1919 р. здійснив ряд закордонних дипломатичних поїздок, відстоюючи інтереси ЗУНР перед урядовими представниками країн Антанти [8; 11, с.581].

У Снятині до організації української влади долучився місцевий адвокат Іван Семанюк (відомий більше як письменник під псевдонімом Марко Черемшина). На початку листопада 1918 р. його обрали головою снятинського міського комітету і головою міста, але він відмовився від посади на користь місцевого діяча С.Зінкевича, погодившись бути його заступником. Адвокат став також головою міського прибічного комітету (міської ради), увійшов до складу снятинської повітової національної ради. У травні 1919 р. І.Семанюк у складі урядової делегації намагався запобігти початку військового наступу румунських військ на покутські землі, під час румунської окупації фактично керував Снятином. Головою Снятинського повітового суду був призначений місцевий суддя Микола Фірманюк, забезпечуючи правосуддя від імені молодшої української держави на теренах повіту [24, с.53].

У Товмачі найближчим соратником повітового комісара І.Макуха був його адвокатський помічник Лев Хоминський. Ще один його конципієнт (помічник) Михайло Воробець на початку листопада очолив повітовий державний комісаріат у Рогатині. У січні 1919 р. уже державний секретар І.Макух призначив М.Воробця державним ревізором секретаріату внутрішніх справ ЗУНР і на цій посаді останній активним боровся із проявами корупції та зловживань службовим становищем українських посадовців у тилкових повітах ЗУНР [23, с.210-213]. У повоєнний період М.Воробець вів самостійну адвокатську діяльність у Калуші.

Вихідці з Покуття очолили повітові органи влади і в інших повітах Східної Галичини. У Долині головою повітової ради і повітовим державним комісаром працював відомий адвокат і діяч радикальної партії Северин Данилович. Ще одним керівником обох повітових органів у Городку біля Львова був уродженець Снятинщини, городоцький адвокат Лонгин Озаркевич [13, с.312-313, 327]. У травні 1919 р. вимушено перебрався до Коломиї відомий галицький адвокат, громадський діяч і письменник Андрій Чайковський. До цього він упродовж семи місяців був повітовим державним комісаром Самбірського повіту [5, с.278-279]. Перенесена ним канцелярію невдовзі запрацювала і правник разом з родиною прожив у Коломиї понад півтора десятка років, беручи участь у громадсько-культурному житті Коломийщини.

Окрім цивільної влади чимало правників – вихідців із Покуття, пройшли через військові структури Української галицької армії (УГА). У своїй більшості це були представники молодшого покоління, частина яких здобула правничу освіту, розпочала судове чи адвокатське стажування у передвоєнну пору. Їх професійне зростання перервала Перша світова війна, вони були мобілізовані до австрійського війська або ж добровольцями записалися в Українські січові стрільці (УСС). Пройшли нелегкий воєнний шлях, а з утворенням ЗУНР продовжили службу у складі українського війська. У повоєнний період вони завершили адвокатське стажування і стали відомими в Галичині адвокатами.

До творення УСС мали безпосереднє відношення і покутські правники, зокрема, засновник січового руху на Покутті коломийський адвокат Кирило

Трильовський. Саме він у серпні 1914 р. очолив новостворену Бойову управу УСС, що взяла на себе організацію українського добровільного підрозділу у складі австро-угорської армії. Секретарем управи став найближчий соратник К.Трильовського, уродженець Печеніжина правник Іван Чупрей. У 1916 р. його мобілізували до австрійського війська, а з постанням ЗУНР, він, незважаючи на поганий стан здоров'я, зголосився до служби у 36-му піхотному полку ім. гетьмана І.Мазепи у Коломиї. У складі УГА пройшов увесь її бойовий шлях, публікувався в армійських стрілецьких часописах, видавав альманах «Приятель жовніра». У 1920 р. залишився на Наддніпрянщині, працював в Умані, де й помер від хвороби у 1921 р. [4, с.330; 10, с.109].

Як запасний старшина брав участь у формуванні стрілецького легіону і уродженець с. Тишківці на Городенківщині адвокатський кандидат Степан Шухевич. З початком війни увійшов до складу Бойової управи УСС, став командиром запасного півкуреня, а згодом очолив II-й курінь Легіону, брав участь у бойових діях, отримав звання отамана (майора) УСС [28, с.475]. У листопаді 1918 р. С.Шухевича призначили військовим комендантом Львова, пізніше він командував 4-ю Золочівською бригадою УГА, воював у Наддніпрянщині, був головою військового польового суду під час процесу над генералом Мироном Тарнавським. Після визвольних змагань С.Шухевич став відомим захисником українців у політичних судових процесах, мав славу найкращого касатора у II Речіпосполитій [30, с.448-449].

Добровольцями Легіону були уродженці Коломиї Омелян Левицький, Антон Кузьмич, Іван Турянський, снятинець І.Новодворський. О.Левицький перед війною працював повітовим адвокатом у Долині, вів активну громадсько-культурну роботу, з початком війни організував 250 добровольців до січового стрілецтва. Воював стрільцем, четарем, із 1915 р. – командиром 7-ї стрілецької сотні УСС. Брав участь у боях в Карпатах, відзначився при звільненні міст Болахів, Долина, Галич, в обороні г. Лисоня на Тернопільщині. Був одним із найкращих стрілецьких старшин-розвідників. У листопаді 1916 р. очолив Гуцульську сотню УСС, трагічно загинув у березні 1917 р. [28, с.480]. Адвокатські кандидати А.Кузьмич та І.Турянський теж починали службу

стрільцями, згодом отримали старшинські звання. А.Кузьмич воював у Карпатах, на Тернопільщині, у 1916-1917 р. разом із четарем УСС Миколою Саєвичем закладали українські школи і вели культурно-освітню роботу на Волині. В часи ЗУНР А.Кузьмич старшина УГА, воював з поляками, денікінцями і більшовиками. Потрапив у полон, після повернення додому завершив стажування і з 1925 р. працював адвокатом у Коломиї [3, с.196-197, 10; с.102].

Схожий бойовий шлях пройшов правник І.Турянський, який став стрільцем 2-ї сотні УСС, брав участь в карпатських боях, із 1915 р. проводив вербування добровольців до стрілецького підрозділу Коломиї. У 1918 р. доклався до становлення української влади на Покутті, разом з УГА відійшов за Збруч [3, с.368]. У 1924 р. відкрив канцелярію у Коломиї, деякий час вів її спільно із К.Трильовським, займався громадськими справами на Коломийщині.

Січовим стрільцем пройшов війну і племінник Леся Мартовича правник І.Новодворський. З утворенням ЗУНР він записався в УГА, брав участь у бойових діях в Галичині та Наддніпрянщині, потрапив до польського табору Тухоль. Після війни завершив адвокатське стажування і працював адвокатом у Коломиї, був активним громадським діячем [7, с.51].

У числі юних стрільців УСС були й ті, хто по війні обрав правничий фах. Випускник коломийської гімназії Іван Винниченко отримав звання четара УСС, згодом служив в УГА, закінчив право у Празькому університеті, працював адвокатом у Заболотіві [1, с.17; 10, с.100]. Городенківець Петро Демчук служив стрільцем, вістуном УСС, підстаршиною УГА, був учасником українсько-польської війни, двічі втікав з польського полону. Після війни закінчив Віденський університет, виїхав у радянську Україну, працював професором, завідувачем кафедри Харківського інституту радянського будівництва і права, був репресований і знищений комуністичною владою [17; 35].

Городенківець (народився у с. Торговиця) Дмитро Липчук з початком війни закінчив школу старшин, воював на російському фронті, після поранення займався вишколом молодих стрільців. Під час Листопадового зриву брав участь в захопленні влади у Львові, вуличних боях за українську столицю.

Воював під Львовом, під час Чортківської «офензиви», в Наддніпрянщині, перехворів тифом у «чотирикутнику смерті». По завершенні визвольних змагань закінчив Празький університет, повернувся в Галичину, де був заарештований і ув'язнений, після звільнення працював адвокатом на етнічних польських землях [3, с.229].

Випускником коломийської гімназії потрапив на фронт молодший брат генерала УГА Гната Стефаніва Тит Стефанів. У 1915 р. йому вдалося перевестися до УСС, з якими він воював до потрапляння у російський полон. Повернувшись в Галичину, вступив до УГА, з нею воював Наддніпрянщині. У 1920-х рр. закінчив юридичний факультет Празького університету, працював адвокатом у Львові [25, с.139-140]. Його земляк (із с. Серафінці) Василь Яшан у складі австрійського війська побував на російському, сербському та італійському фронтах, отримав офіцерське звання. В часи ЗУНР вступив до УГА, очолив український підрозділ під час військової експедиції у січні 1919 р. на Закарпаття, потрапив в румунський полон. Після війни вчився у Празькому університеті, працював адвокатом у Городенці, вів громадсько-політичну роботу на Покутті [3, с.403; 11, с.619-620].

Старшинами УГА воювали також майбутні тисменицькі адвокати Ярослав Шипайло та Теодор Белей. Перший у складі німецького легіону брав участь в боях на Близькому Сході, отримав за заслуги «Залізний хрест», служив поручником-суддею УГА. У 1920 р. відкрив канцелярію у Тисмениці, був першим українським адвокатом у містечку, згодом перебрався до Коломиї. Т.Белей воював в УСС, отримав звання підхорунжого, у складі УГА поручником боровся проти поляків і денікінців, після війни закінчив Львівський університет, працював адвокатом у Тисмениці і Станіславові [19, с.233-234].

Багато юристів, з огляду на університетську освіту, були мобілізовані австрійським командуванням до артилерійських частин, отримали старшинські звання і воювали старшинами-артилеристами. Із постановою ЗУНР вони творили артилерійські частини української армії. Серед них були й уродженці покутських земель. Зокрема, поручник Мар'ян Кречковський (родом із

Заболотова) у ніч на 1 листопада 1918 брав участь у Листопадовому зриві у Львові, його група роззброїла команду поліції міста. Служив в УГА комендантом батареї 7-го гарматного полку, отримав поранення під Щирцем. Відзначився у Чортківській «офензиві», перейшов за Збруч, брав участь у поході на Київ, пережив «чотирикутник смерті». У 1920 ув'язнений поляками, через рік звільнений [33, с.14]. Працював адвокатом у Городку на Львівщині, у Богородчанах на Прикарпатті.

Відомими командирами артпідрозділів УГА були правники Юліан Шепарович із с. Колодіївки Станиславівського повіту, Володимир Клодницький із Хотимира на Товмаччині, Ярослав Курилюк із с. Городниця на Городенківщині.

Випускник юридичного факультету Юліан Шепарович у листопаді 1918 р. сформував і очолив Станиславівську артбатарею, з якою воював під Львовом. У січні 1919 р. призначений командиром 3-го гарматного полку 3-ї Бережанської бригади, відзначився в ході Чортківської «офензиві», отримав військове звання отамана. Воював на Наддніпрянщині, у 1920 р. був начальником штабу у війську повстанського отамана Волинця на Поділлі. У складі Дієвої армії УНР командував бронепотягом «Запорожець», під час боїв з більшовиками в Галичині його гармаші біля станції Джурин на Тернопільщині розбили більшовицький потяг «Коршун». По війні, не бажаючи складати присягу перед польською державою, відмовився від адвокатської кар'єри. Розвивав кооперацію в Станиславові, створив місцевий кооперативний союз, у 1925 р. перейшов до дирекції Центросоюзу, із 1930 р. очолив його. Разом із Андрієм Мельником очолював комбатантську організацію «Молода Громада» у Львові [18].

Схожа біографія і в Ярослава Курилюка. Студент-правник Львівського університету, під час Першої світової війни став командиром батареї на російському та італійському фронтах. У грудні 1918 сформував і очолив батарею 1-го гарматного полку 1-ої бригади УСС. Відзначився у боях за Львів, під час Чортківської «офензиві», брав участь у протистоянні з більшовиками. У серпні 1919 його підрозділ був в охороні диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича

у Кам'янці-Подільському. У травні 1920 став начальником старшинської артилерійської школи у Києві. Повернувся додому, за фактом працювати не дозволила польська влада. Організував разом з інженером Іваном Семківим у Городенці повітовий союз кооперативів [3, с.203-206].

Поручником артилерії служив правник із с. Хотимир на Товмаччині Володимир Клодницький. За дорученням І.Макуха 1 листопада 1918 р. він організував взяття влади в Товмачі, став першим військовим комендантом повіту. У січні 1919 р. сформував і очолив батарею важкої артилерії, з якою відбув на фронт. Воював у складі в 5-ї Сокальської бригади проти поляків, більшовиків і денікінців. Після війни закінчив Віденський університет, здобув ступінь доктора політичних наук, у 1925 році емігрував до США [2, с.860-863].

Молодим стрільцем взяв участь у львівських боях листопада 1918 р. виходець із с. Новоселиця Снятинського повіту Михайло Гуцуляк. Служив у 4-й Золочівській бригаді УГА, отримав звання четаря. Воював на Наддніпрянщині, пройшов польський табір Тухоль. Після війни закінчив Віденський університет, став доктором географії, із 1926 р. викладав історію і географію в українській гімназії Рівного [12, с.5].

Причетним до організації збройного виступу у Львові був і поручник Володимир Мурович. Він входив до складу львівського таємного військового комітету, за дорученням Дмитра Вітовського особисто передав наказ українським командам Станиславова і Коломиї про початок виступу. Служив в окружній військовій команді Коломиї, воював у Наддніпрянщині [12, с.112]. Після війни здобув адвокатський статус, вів канцелярію у Заболотіві на Снятинщині.

Ще один майбутній покутський адвокат – Лев Рубінгер, у листопаді 1918 р. організував взяття влади у м. Красне на Золочівщині, командував кулеметною сотнею у складі 4-ї Золочівської бригади, воював у Наддніпрянщині, перехворів тифом, служив поручником-суддею військового суду II корпусу УГА [32, с.249-250, 363]. Після війни навчався у Києві, повернувся в Галичину, займався кооперацією і торговою справою, пройшов адвокатське стажування і працював адвокатом у Коломиї.

Воювали в УГА і майбутні покутські адвокати, вихідці з інших повітів Галичини. Серед них зять А.Чайковського Роман Ставничий, поручник-суддю польового суду III корпусу УГА. З армією перейшов у Наддніпрянщину, вижив у «чотирикутнику смерті», потрапив до табору Тухоль, де організував хор із інтернованих старшин і вояків УГА. Після звільнення весною 1921 переїхав до сім'ї у Коломию, працював помічником адвоката у канцелярії свого тестя, після його смерті вів самостійну адвокатську роботу, займався також національно-культурною діяльністю [31, с.656].

Родичем ще одного відомого покутського адвоката став уродженець Львівщини правник Остап Кульчицький-Дашинич. В часи служив старшиною УГА, у 1920 р. був у складі армії УНР. Після війни пройшов адвокатське стажування у Т.Окуневського, одружився з його донькою Оленою, разом із тестем вів адвокатську канцелярію у Городенці, був членом багатьох громадських товариств Городенківщини [11, 582]. Соратником О.Кульчицького по адвокатській і громадській роботі в Городенці став виходець із с. Лисець Роман Комаринський. Під час Першої світової війни служив поручником австрійської армії, у листопаді 1918 вступив до українського війська, став військовим суддею, отримав звання сотника-судді УГА. Після війни працював адвокатом у Городенці, був активним громадським діячем [11, с.615-617].

Отже, правники Покуття взяли активну участь у національно-визвольних змаганнях українців за державність і незалежність українських земель. Вони були у числі керівників західноукраїнської держави, очолювали повітові органи влади, воювали у складі УГА проти зовнішнього ворога. Їхня доля була типовою для тогочасних українських патріотів, котрі прагнули своєю працею і служінням суспільній справі реалізувати ідею української державності. Водночас, їхній вклад у цю боротьбу підкреслював готовність представників молодії української інтелектуальної еліти рішуче відстоювати національні інтереси свого народу.

Список використаних джерел

1. Адвокати і правники – діячі Легіону Українських січових стрільців: Біографічний альбом / Упорядн. І.Б.Василик, О.С.Лугова, Б.В.Луговий. – К.: КВІЦ, 2015. – 160 с.
2. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / за ред. Б.Кравціва. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т.1. – 915 с.
3. А ми тую стрілецькую славу збережемо... – Коломия: «Вік», 1999. – 415 с.
4. Андріішин С. Коломия у міжвоєнний період 1919-1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2010. – 415 с.
5. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження. У 3т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича; Наукова фундація Андрія Чайковського / Упорядкування Б.З.Якимовича за участю З.Т.Грень, О.В.Седяра; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т1. –
6. Андрухів І. Адвокатська доба національного відродження в Галичині / І.Андрухів // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 1999. – №4. – С.19-23.
7. Андрухів І. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848-1939 рр. / І.Андрухів, П.Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 79 с.
8. Баран З. Маловідомий епізод з історії українсько-угорських відносин (Місія Теофіля Окуневського до Угорщини на початку 1919 року) / Зоя Баран // Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. – 1997. – Т. 233. – С.469–481.
9. Від української «Окружної національної ради» в Коломійі // Покутський Вісник. – 1918. – 17 падолиста. – Ч.3.
10. Герої стрілецького чину. До 100-річчя Січового стрілецтва. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2014. – 356 с.
11. Городенщина. Історико-мемуарний збірник / За ред. М.Г.Марунчака. – Нью-Йорк- Торонто - Вінніпег, 1978. – 864 с.
12. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на західних землях України / Михайло Гуцуляк. – К.: Либідь, 1993. – 408 с.
13. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали / Упорядники: О.Карпенко, К.Мицан, наук.-ред. роб.: В.Великочий, Л.Волосянко, С.Кобута. – Т.1. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 584 с.

14. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Упорядники: О.Карпенко, К.Мицан, В.Великочий, Л.Волосянко, С.Кобута. Т.2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 712 с.
15. Західно-Українська Народна Республіка. Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2008. – 524 с.
16. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; голов. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів, 2009. – 350 с.
17. Квятковський А. 64 розстріляних галичанина / Збруч. 03.11.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/72646>.
18. Кобута С.Й. Юліан Шепарович – правник, старшина УГА і Армії УНР, кооперативний діяч Галичини / С.Й.Кобута, Л.П.Кобута / Українське військо в національній революції 1917-1921 рр. (До 100-річчя армії УНР). Всеукраїнська наукова конференція, Львів, 3 листопада 2017 р. – Львів: 2017. – С.85-88.
19. Кобута С. Українські адвокати у громадсько-політичному й культурному житті Тисменичини у 1920-1930-х рр. / Степан Кобута / Покуття – колиска українського національного державотворення. Матеріали VII наукової-краєзнавчої конференції / за наук. ред. І.Федоришина та А.Королька. – Тисмениця – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 468 с., с.231-236.
20. Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія, 1988. – 960 с.
21. Королько А. Українські повітові ради Покуття періоду ЗУНР: структура і практична діяльність (листопад 1918 р. – травень 1919 р.) / Андрі Королько // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Число 25-26. – 2014. – С.91 -113.
22. Кульчицький Р.В. Основні напрями державотворчої діяльності І.Макуха в період ЗУНР / Р.В.Кульчицький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність Вип.18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / НАН України Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів, 2009. – С.521-529.
23. Макух І. На народній службі: Спогади / Іван Макух. – К.: Основні цінності, 2001. – 572 с.
24. Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах / авт-упоряд. Р.Кіреєва, П.Кіреєв, І.Стеф'юк; за ред. В.Карого. – Чернівці: Друк Арт, 2014. – 416 с.

25. Мохорук Д. Село моє Топорівці. Том третій: Творці історії села / Дмитро Мохорук. – Косів: «Писаний камінь», 2006. – 287 с.
26. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) / Олег Павлишин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2_3/Statti/7_PAVLYSHYN%20Oleh.htm
27. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини й Буковини в революції 1918-1919 років / Олег Павлишин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/8-PAVLYSHYN%20Oleh.htm>
28. Ріпецький С. За волю України: історичний збірник УСС. 1914-1964. За ред. С.Ріпецького. – Нью-Йорк: Видання головної управи братства УСС, 1967. – 608 с.
29. Ріпецький С. Українські Січові Стрільці: Визвольна ідея і збройний чин / Степан Ріпецький. – Львів: НТШ, 1995. – 360 с.
30. Розиграєв О.В. Степан Шухевич – адвокат, військовий, суддя (Штрихи до історичного портрета) / О.В. Разиграєв Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2. / За ред. І.Б.Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – С.448-449.
31. Українська Галицька Армія: у 40-річчя її участі у Визвольних. Змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріали до історії. Видав хорунжий УСС Д. Микитюк. Т.1. – Вінніпег, 1958.
32. Українська Галицька Армія: у 40-річчя її участі у Визвольних. Змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріали до історії. Видав хорунжий УСС Д. Микитюк. Т.2. – Вінніпег :, 1960.
33. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918-1920 рр. Матеріали до історії / Упорядник Дмитро Микитюк. Т.4. – Вінніпег, 1968; С.7-15;
34. Швед О. Громадсько-політична діяльність Степана Витвицького у роки національно-визвольних змагань (1918-1923) / Ольга Швед // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип.18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення / НАН України Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. – Львів, 2009. – С.564-570.
35. Шевченко С. Українські політв'язні 1930-х років протистояли сваволі влади в alma mater ГУЛАГу. Частина 2. Мережеве видання «Vector News», www.vnews.agency. Київ, Україна. 15.09.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.solovki.ca/ukrainskie_solovki/kak-ukraintsi-protivostoiali-proizvolu-vlasti_ua.php.

**POLITICAL AND MILITARY PARTICIPATION OF UKRAINIAN
LAWYERS FROM POKUTTYA IN THE REVOLUTIONARY EVENTS IN
1918-1919**

The article studies the activity and participation of Ukrainian Galician lawyers (those ones who either were originally from Pokuttya or who worked on its territory) in the revolutionary events in 1918-1919 during the existence of the West Ukrainian People's Republic. It draws attention to the political and military activity of the representatives of this social-professional group, as well as determines both role and place they played during the struggle of Galician Ukrainians for their own national independence. Lawyers of the Pokuttya region were very active in the processes of the Ukrainian state establishment, they occupied high positions in regional authorities, and had their representation in governing and legislature of the WUPR. A young generation of lawyers was an active part of the Ukrainian Galician Army and it was defending the sovereignty and unity of the WUPR; during the post-war period they resumed their legal and social activity.

Key words: *an advocate, State Secretariat, West-Ukrainian People's Republic (WUPR, ZUNR), a state commissar of a povit (administrative county or district), Pokuttya, a lawyer, Ukrainian Galician Army (UHA).*

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
НА КОЛОМИЙЩИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ)**

У статті висвітлено діяльність осередків товариства «Просвіта» на Коломиїщині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. на основі виявлених матеріалів у тогочасній українській газетній періодиці. Проаналізовані статуту «Просвіти» щодо організації діяльності філій і читалень культурно-просвітницького товариства, розкрито форми роботи філії «Просвіти» на Коломиїщині, охарактеризована культурно-просвітницька праця читалень товариства на території краю, показані статистичні дані діяльності філії і читалень «Просвіти» Коломиїщини в контексті роботи всіх осередків товариства на теренах Східної Галичини.

Ключові слова: «Просвіта», Коломиїщина, Покуття, філія, читальня, головний осередок товариства у м. Львові, часопис, статут, віче, культурно-просвітницька робота.

2018 року виповнюється 150 років від заснування громадської організації товариства «Просвіта», утвореної 8 грудня 1868 р. у м. Львові з метою культурного розвитку та піднесення національної свідомості українського народу. «Просвіта» поширила діяльність на всі українські землі. Створена в останній чверті ХІХ ст. організаційна структура на місцях (філія – читальні) підпорядковувалася головному осередку товариства у м. Львові. Саме на філії і читальні «Просвіти» в умовах політизації національного руху покладалася велика надія в культурному пробудженні українців Австро-Угорської імперії. В тогочасній українській газетній періодиці Східної Галичини детально подавалася інформація про діяльність осередків товариства «Просвіта», зокрема й на Покутті.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності осередків (філій і читалень) товариства «Просвіта» на Покутті наприкінці XIX – початку XX ст. на основі виявлених матеріалів тогочасних українських часописів Східної Галичини. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати статuti «Просвіти» щодо організації діяльності філій і читалень культурно-просвітницького товариства; простежити форми роботи філії «Просвіти» в м. Коломиї; охарактеризувати діяльність читалень товариства на території Коломийщини; показати динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків Коломийщини та здійснити порівняльну характеристику цих показників з іншими повітами Покуття та Східної Галичини.

Більшість населених пунктів сучасної Коломийщини в той час входили до складу Коломийського повіту, частково до Товмацького і Печеніжинського судового повіту. Для порівняння, оглядово брали до уваги статистичні дані діяльності осередків «Просвіти» сусідніх до Коломийщини Городенківського, Снятинського, Товмацького, Надвірнянського, Косівського, Станиславівського і Богородчанського повітів.

Пильну увагу тогочасні українські часописи «Діло», «Батьківщина», «Свобода», «Читальня. Письмо з Просвіти», «Ілюстрований календар товариства «Просвіта» приділяли культурно-просвітницькому становищу народу в Східній Галичині. Загальновідомим є той факт, що найбільш розгалуженою мережею власних національно-культурних представництв володіло товариство «Просвіта». Газети друкували звіти про діяльність товариства, представлені й обговорені на щорічних загальних зборах чи спеціальних нарадах. Вони ознайомлювали загал із даними про кількість членів філій і читалень, змінами керівного складу інституції, пропозиції щодо корегування окремих статутних положень, із розвитком відносин з іншими українськими товариствами, заснування при читальнях крамниць і позичкових кас, видавничою діяльністю тощо. На сторінках тогочасних часописів у рубриках «Новинки», «Новини», «Новинки і всячина», «Всячина і новинки», «Письма з краю», «Вісті з краю», «Рух в руських товариствах», «Рух

політичний, просвітний і економічний руського народу», «Вісті просвітні», «Дописи Діла», «Дописи», «Обходи в пам'ять Т. Шевченка», «З ювілейних обходів у краї», «Конкурси бурс», «Конкурси бурс і інститутів», «Оповістки» в різних за змістом і за формою статтях подавалася інформація про діяльність філії «Просвіти» в м. Коломиї, культурно-просвітницьку роботу читалень в окремих населених пунктах краю. Загалом, джерелознавча цінність тогочасних газетних публікацій полягає в тому, що тут поміщувалися доволі цінні інформативні матеріали з питань культурно-просвітницького та громадського життя краю, практичної праці осередків «Просвіти» на місцях.

Діяльність товариства «Просвіта» від часу заснування в 1868 р. до початку Першої світової війни регулювалася статутами 1868, 1873, 1876, 1891, 1906 рр. Перший статут надавав «Просвіті» характер наукового товариства, яке мало за мету не тільки ширити просвітні ідеї серед українського народу, але й пізнавати, збирати й видавати твори народної словесності тощо. Другий статут 1873 р. обмежив діяльність товариства через поширення просвіти серед народу. До 1876 р. «Просвіта» займалася не тільки виданням популярних книжечок для народу, але й сприяло виходу у світ шкільних підручників для руських (українських) гімназій. Статут 1876 р. відкрив дорогу для членства в товаристві не тільки для інтелігенції, але й для селян. Головним завданням нового статуту 1891 р. стало поширення просвіти серед всіх верств українського населення краю. Для кристалізації організаційних форм роботи і посилення діяльності головного осередку «Просвіти» у м. Львові потрібно було відкривати нові філії і читальні товариства [83, с. 72]. А тому перші читальні на власних статутах «Просвіта» почала закладати на початку 1890-х рр. [107, с. 1]. Згідно нового статуту, автором якого був О. Колесса, читальні «Просвіти» за допомогою керівного осередку у м. Львові та філій на місцях мали створювати рільничо-господарські і промислово-торгівельні спілки, щадничі і позичкові товариства, шпихліри та крамниці, влаштовувати відкриті лекції, вечорниці, організовувати господарські і промислові виставки, навчати правильному веденню сільськогосподарських робіт, відкривати господарські і промислові школи [60, с. 2].

Координуючим центром діяльності низки осередків «Просвіти» на місцях були філії, які знаходились у повітових містах. Їм підпорядковувалася робота читалень товариства, які зосереджувались по селах і містечках краю. 24 січня 1894 р. керівництвом культурно-просвітницького товариства був прийнятий перший устав (статут) для читалень «Просвіти» [92, с. 1–2]. Згідно документу, для того щоб заснувати читальню, щонайменше десять членів громади української національності повинні були зголоситись до керівного осередку філії товариства у повіті (якщо його немає, – до головного осередку «Просвіти» у м. Львові). Подання на створення читальні і долучені до них п'ять примірників статуту «Просвіти» мали бути підписані в намісництві і передані філії товариства. Після внесення подання через чотири тижні члени-засновники мали право приступити до відкриття читальні і провести перші загальні збори осередку «Просвіти», інформуючи завчасно про це місцеве староство і керівний осередок товариства у м. Львові. На перших загальних зборах більшістю голосів обирали керівництво читальні з п'яти членів і двох заступників, відтак – голову, заступника голови, секретаря, касира і бібліотекаря. Про всі свої перші рішення читальня «Просвіти» зобов'язувалася інформувати староство. Окрім річних загальних зборів членів читальні товариства, її керівництво періодично зобов'язувалося скликати засідання у справі підготовки і ведення звіту, виборів нового проводу осередку. Про організацію проведення таких заходів інформували староство, повітову філію і головний осередок «Просвіти» у м. Львові. Кожна читальня на початковій стадії своєї діяльності мала право безкоштовно отримати велику кількість книг від головного осередку у м. Львові. З плином часу, зобов'язана щороку передплачувати книги і часописи товариства «Просвіта». Читальням дозволялося займатися соціально-економічними справами: відкривати шпихліри (зерносховища. – *А.К.*), крамниці, позичкові каси і каси ощадності [58, с. 1; 91, с. 38–39].

Одною з основних проблем, з якими стикалися засновані читальні «Просвіти», було питання пошуку приміщення для ведення культурно-освітньої роботи. Головний осередок «Просвіти» у м. Львові на початку 1890-х рр. звертався з проханням до окружних шкільних рад про надання в освітніх

зкладах краю окремих кімнат для праці читалень товариства. Однак на місцях урядові освітні відомства переважно відмовляли в такому проханні [118, с. 1]. Тому місцеві осередки «Просвіти» для ведення культурно-освітньої роботи або винаймали окремі приватні будинки (переважно просвітян), або ж починали будувати власні хати-читальні.

З 1896 р. головний осередок «Просвіти» у м. Львові запровадив люстрацію читалень, який здійснював член керівного ядра товариства. В його обов'язки входили: перевірка стану читалень і сільських господарств; читання лекцій на господарську тематику тощо. Таку перевірку в середині 1890-х рр. представник «Просвіти» провів у Коломийському повіті [107, с. 2].

На початку 1898 р. на загальних зборах «Просвіти» у м. Львові її голова Юліан Романчук заявив, що в організації діяльності осередків товариства на місцях має бути певна децентралізація. Нагляд за культурно-просвітницькою працею читалень має здійснювати не головний осередок «Просвіти» у м. Львові, а відповідні філії товариства на місцях. Тому з плином часу філія «Просвіти» повинна знаходитися не тільки в центрі адміністративно-політичного повіту, але й в центрі судового повіту [100, с. 1].

В 1908 р. головним осередком «Просвіти» у м. Львові підготовлені збірник правил (регулямін) та інструкція щодо діяльності філій товариства. Керівний осередок філії, передусім його голова, є керманичем читалень «Просвіти» у своїй окрузі. У свою чергу, читальні товариства повинні бути вогнищем праці для просвіщення народних мас. Для організації і регулювання такої роботи мають створюватись спеціальні читальняні комісії. Провідники читальняної роботи по селах краю зобов'язані звертати увагу на такі ділянки праці: загальнопросвітню, економічно-господарську і суспільно-правничу. Під час загальнопросвітньої роботи членам читальняної комісії потрібно готувати виступи: про життя і побут українського народу крізь призму минувшини та на сучасному етапі (географія, етнографія, статистика, аграрні відносини); про стан українського шкільництва; про збереження народних звичаїв, забав, народної пісні (тут відкривається шлях для знавців фольклористики, етнографії, організаторів селянських хорів і сільського оркестру, аматорських гуртків

тощо); про поширення тверезості та курсів боротьби з неписьменністю. Для фахових викладів у читальню необхідно запрошувати лікарів, ветеринарів, інженерів, будівничих, учителів, судових і адміністративних урядників, і навіть війтів та громадських писарів. Про організацію господарських спілок, позичкових кас і крамниць мають вести лекції директори спілок, керівних філій кооперативного товариства «Народна торгівля». У доступній формі про устрій громади, громадську раду, обов'язки їх членів, повітові ради, адміністративні приписи можуть подати цікавий матеріал урядники, адвокати, судді, громадські писарі і війти. Представники читальняної комісії філії «Просвіти» зобов'язані щомісячно відвідувати збори читальні та хоча б раз в рік проводити люстрацію (перевірку) читальні. Щонайменше тричі на рік голова філії «Просвіти» повинен скликати збори голів або обраних відпоручників читалень та всіх мужів довір'я на спільну нараду, на яких мають подаватися методичні поради щодо подальшого ведення читальняної роботи. На останньому календарному засіданні заслуховується генеральний звіт про стан діяльності читалень у повіті. Після цього голова філії має відредагувати всі звіти місцевих осередків і загальний звіт про роботу читалень у повіті та надіслати цей матеріал головному осередку «Просвіти» у м. Львові. Окрім цього, голова філії (відпоручник філії) повинен контролювати касове діловодство філії, збір членських внесків, приймати відповідні рішення та надсилати дані до керівного ядра товариства у м. Львові. Визначені як відпоручники філії мужі довір'я зобов'язані опікуватися роботою читалень, здійснювати їх перевірку, виголошувати звіти, долучатися до створення нових осередків товариства [101, с. 2–3].

Осередок «Просвіти» у м. Коломиї формувався на підвалинах Руського (Українського) літературно-драматичного товариства, заснованого 30 листопада 1879 р., і місцевої читальні (1878). Руське літературно-драматичне товариство у своєму розвитку ставило такі завдання: представляти театральні аматорські вистави; дбати про розвиток і збагачення руської (української) драматичної літератури шляхом видання творів вітчизняних і іноземних

драматургів; сприяти заснуванню Народного дому в м. Коломійі. Протягом 1879–1882 рр. товариство поставило 24 театральні вистави [121, с. 84–85, 89].

Філія товариства «Просвіта» у м. Коломійі відкрита 27 лютого 1877 р. Першим її головою був о. Іван Левицький, його заступником обрано о. Миколу Лепкого, а секретарем – Ісидора Трембіцького. Перше десятиліття товариство, як засвідчує тогочасна українська газетна періодика, не проявляло особливої активності у розвої національно-культурного життя українства краю.

Піднесення діяльності культурно-просвітницького осередку пов'язане з обранням у 1889 р. на посади заступника голови філії проф. Т. Грушкевича і секретаря І. Гарасимовича, які регулярно влаштовували культурно-освітні і мистецькі заходи та готували звіти про свою роботу, направляли своїх членів з виступами до читалень сіл краю і для заснування нових осередків «Просвіти» [124, с. 13–14].

Знаковою подією національно-культурного пробудження українців краю стало проведення загальних зборів керівного осередку «Просвіти» в м. Коломійі 28 серпня 1890 р., яку організувала місцева філія культурно-просвітницького товариства [36, с. 1]. Це були тільки другі збори з 1868 р., проведені не в м. Львові. Перший подібний захід організований у м. Станиславові в 1889 р. На загальних зборах «Просвіти» в головному місті Покуття мали розглядати два основні питання: будівництво власного будинку товариства в м. Львові та розгляд проекту Олександра Колесси про зміну статуту щодо розширення діяльності читалень «Просвіти» [59, с. 1]. Після цього повинні були відбутися «селянські вечорниці», влаштовані коломийською філією «Просвіти», де хорові колективи і окремі виконавці з м. Коломійі і м. Снятина та сіл Воскресінці, Балинці (нині село входить до складу Снятинського району Івано-Франківської обл.) Коломийського повіту, Іллінці Снятинського повіту, Космач Печеніжинського повіту (нині село у складі Косівського району Івано-Франківської обл.), Тишківці Городенківського повіту, Ворохти Надвірнянського повіту мали виконати музичні твори М. Лисенка, М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, В. Матюка та виголосити поезії Т. Шевченка [60, с. 1–2].

На збори товариства прибуло близько 1 500 учасників. Серед поважних гостей були присутніми депутати австрійського парламенту і Галицького крайового сейму Т. Окуневський, К. Гаморак. Й. Гурик, Д. Савчак. Розпочалося урочисте дійство 28 серпня 1890 р. о 8 год. з богослужіння у місцевій церкві, яку відправив о. І. Коблянський. Він також відкрив загальні збори «Просвіти». Після цього сформовано секретаріат засідань, до складу якого ввійшли нотаріус В. Левицький та депутат Т. Окуневський. Із привітальним словом виступив голова «Просвіти» Омелян Огоновський. Однак після цього місцева влада на годину перервала роботу загальних зборів, мотивуючи тим, що в канцелярію коломийського староства не надійшло відповідне повідомлення про організацію українцями проведення даного заходу. Тому депутація просвітянських зборів (О. Огоновський, Д. Савчак, Т. Окуневський, В. Лаврівський, І. Гарасимович) звернулася зі скаргою до комісара коломийського староства Крушинського, який дозволив проводити цей захід (з приводу цього інциденту у стінах Галицького крайового сейму 18 жовтня 1890 р. розглядалася інтерпеляція (звернення) Т. Окуневського [108, с. 542–543]) [13, с. 1].

Після відновлення роботи головою зборів обрано Д. Савчака, а його заступником – Й. Гурика. Вибраний новий склад головного осередку «Просвіти» на чолі з О. Огоновським. За заслуги в розвитку українського національного просвітництва в лави товариства прийняті нові почесні члени – це відомі громадські діячі з Наддніпрянщини і Галичини В. Антонович, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, П. Житецький, В. Федорович, С. Дубравський, а також чеський науковець Ф. Ржегорж. У часописі «Діло» і «Батьківщина» поданий детальний звіт про проведення даного заходу. На ньому виступили В. Лаврівський, В. Шухевич, Т. Окуневський, О. Барвінський, О. Колесса, К. Трильовський, Я. Невестюк та інші. Особливе зацікавлення серед учасників зборів мав виступ Олександра Колесси про новий проект статуту «Просвіти» щодо створення на місцях читалень товариства. Після цього відбулися святкові вечорниці, де виступили хорові колективи краю. Завершився урочистий захід співом національного гімну «Ще не вмерла Україна» [61; 62].

Коломийська філія «Просвіти» на початку 1890-х рр. підтримувала розвиток українського шкільництва краю. Так, після відкриття української гімназії в м. Коломії в 1892 р. культурно-просвітницький осередок пожертвував місцевому відділенню товариства «Шкільна поміч» матеріальну допомогу в сумі 25 зр. для утримання учнів першого класу новоствореного навчального закладу: «Поміч для учеників тої кляси потрібна, бо родичі мусять купувати другий раз книжки, а біднійшим се за трудно» [19, с. 180].

Протягом 1890-х рр. мистецькі заходи філія «Просвіти» у м. Коломії проводила спільно з іншими українськими товариствами («Коломийський Боян», Руське літературно-драматичне товариство та ін.), які функціонували в місті. Тогочасні газетні дописи засвідчують, що вони були присвячені, передусім, вшануванню пам'яті Т. Шевченка і М. Шашкевича. Зокрема, вечір вшанування пам'яті Кобзаря був проведений у м. Коломії 17 березня 1898 р. Декламувалися поезії Т. Шевченка, на його слова лунали пісні [46, с. 2].

Все ж, зі звіту представника головного осередку «Просвіти» у м. Львові про діяльність філії товариства протягом 1 січня 1892 р. – 31 грудня 1893 р. вказувалося, що коломийський осередок проявив слабшу діяльність з причини «некорисних відносин між нашою інтелігенцією в Коломії». В наступному загальному звіті керівного осередку «Просвіти» за час від 1 січня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. вказувалося, що «новий філіяльний виділ не розвинув ширшої діяльності у своєму повіті». Діловодство провадив виключно заступник голови філії професор місцевої української гімназії о. Микола Лепкий [118, с. 1; 109, с. 2].

20 червня 1894 р. коломийська філія «Просвіти» провела загальні збори, на яких було заслухано дві доповіді про розвиток просвітництва у краї та про користь ведення пасічництва [57, с. 3]. 8 грудня 1894 р. філія товариства у м. Коломії, незважаючи на перешкоди місцевих москвофілів, організувала поминальне богослужіння з нагоди вшанування пам'яті відомого українського вченого-філолога, громадського діяча, голови «Просвіти» (1877–1894) Омеляна Огоновського (1833–1894). На заході виступили не тільки члени місцевого осередку «Просвіти», але й представники товариства сусідніх покутських

повітів. Зокрема, «кульмінаційною точкою богослужіння» стала патріотична проповідь одного з керівників «Просвіти» Городенківського повіту, священика з с. Торговиця пільна (нині с. Торговиця Городенківського району Івано-Франківської обл.) Алоїзія Олесницького. Після літургії члени «Просвіти», викладачі місцевої гімназії і близько ста селян зібралися у приміщенні товариства «Родина». Під час дружньої бесіди обговорювалися питання про потребу заснування крамниць і громадських шпихлірів (зерносховищ) та активного ведення культурно-просвітницької роботи [4, с. 3–4]. У вересні 1896 р. керівництво читальні «Просвіти» в с. Іспас Коломийського повіту висловило щиру подяку філії товариства в м. Коломії за подаровані книги [23, с. 3].

Наступна фаза піднесення осередку товариства припадає на 1899 р. завдяки діяльності нового керівного осередку «Просвіти» (голова Василь Глинський, заступник голови Леонтій Кузьма, секретар Н. Гомик). У цьому році відкрито дві нові читальні, три – підготовлені для відкриття [124, с. 13–14; 9, с. 150; 8, с. 206]. 6 червня 1899 р. філія «Просвіти» спільно з іншими українськими культурно-просвітницькими товариствами міста організувала концерт з нагоди вшанування 38-х роковин смерті Тараса Шевченка. Зібрані кошти з проведеного дійства мали бути передані для потреб бідних учнів української гімназії в м. Коломії [48, с. 166]. 8 грудня 1899 р. філія влаштувала просвітно-економічне віче в м. Коломії [11, с. 367], в якому взяло участь понад 500 людей (за іншими даними 400 людей [93, с. 2]). Після церковного богослужіння в головному українському храмі міста учасники віча зібралися в залі магістрату, де обрали голову засідання о. Т. Войнаровського. На зібранні виступили: М. Коцюба з м. Станиславова про організацію ремісничих і рільничих навчальних закладів, згадавши про діяльність шкіл гончарного і деревного промислу в м. Коломії та школи рільництва в м. Городенці, наголосивши про вступ селянських дітей на торгівельні курси, які організовує українське кооперативне товариство «Народна торгівля»; доктор медицини З. Левицький про охорону здоров'я края; селяни І. Драган з с. Балинці і В. Дутчак з с. Коршів Коломийського повіту про заснування і діяльність

українських крамниць; проф. О. Колодницький про потребу заснування позичкових кас; проф. П. Мостович про забезпечення сільських громад краю худобою. На завершення культурно-просвітницького заходу його учасники заспівали гімн «Ще не вмерла Україна» [93, с. 2; 124, с. 13–14; 113, с. 2].

Оживленням роботи читалень «Просвіти» на Коломийщині займався передусім заступник місцевої філії (пізніше її голова) Леонтій Кузьма. Українська преса краю початку ХХ ст. високо оцінювала його діяльність. Він організовував просвітницькі віча у м. Коломії та навколишніх селах з добірно підготовленими програмами і виголошеними рефератами: «Вже інтелігенція не цураєсь вихилити голову по за брами міста і їхати на село, щоб нести лучі справдішного сьвітла до менших братів, під сільску, курну хату» [71, с. 2].

Щотижня в 1900 р. філія «Просвіти» запровадила читання проф. І. Раковським науково-пізнавальних лекцій на природничі теми: «Хвороби заразливі і їх причини» (11 березня), «Море і його чудеса» (18 березня), «Вороги людського здоров'я» (25 березня), «Будова людського тіла» (1 квітня). Даний сегмент культурно-просвітницької роботи осередку товариства був спрямований в адрес українського селянства і був своєрідною відповіддю проти подібної праці польських культурно-освітніх кіл (діяльності т. зв. людowego університету): вони будуть «кращою поживою», ніж «неясні ремінісценції зі «szkoły ludowej» про «zaczarowanych królewnach i śpiących królach»» [86, с. 2; 113, с. 2].

12 і 22 березня 1900 р. філія «Просвіти» в м. Коломії спільно з музично-хоровим товариством «Коломийський Боян» організували величне свято з нагоди 39-х роковин смерті Тараса Шевченка [3, с. 2–3]. Філія товариства вимагала від кожної читальні Коломийського повіту підготувати відчит про життя і творчість Кобзаря. Для цього в кожен населений пункт краю були розіслані відповідні відозви [127, с. 4].

1 квітня 1901 р. у м. Коломії відбулися загальні збори філії товариства та святковий вечір з нагоди 40-х роковин смерті Т. Шевченка [45, с. 3]. У загальному звіті про діяльність керівного осередку товариства вказувалося, що, попри перешкоди москвофілів і окремих українських радикалів, у 1900 р.

вдалося відкрити три нові читальні на Коломийщині. Обраний новий керівний склад філії товариства, до якого увійшли Леонтій Кузьма, Олекса Печерський, о. Н. Гриньовський, Іван Гомик, Олександр Кульчицький, Іван Раковський, Василь Дутчак з с. Коршів, Олекса Верстюк з с. Бучачки (нині село Снятинського району Івано-Франківської обл.), Лев Посацький і Омелян Колодницький. Кожен з учасників зборів отримав видану коштом філії товариства книжечку, в якій містився календар, заклик для вступу в лави «Просвіти». Після цього о 7 год. вечора у приміщенні каси ощадності відбулися шевченківські вечорниці. Програма заходу складалася з таких частин: вступне слово проф. О. Колодницького та завершальне О. Кульчицького; промова селянина з с. Балинці І. Каралаша про життя і діяльність Т. Шевченка; виступи музично-хорового товариства «Коломийський Боян» та чоловічого хору читальні «Просвіта» с. Балинці під орудою В. Барнича; декламування поезій Т. Шевченка, І. Франка та С. Руданського просвітянами Ю. Мочернюком з с. Ковалівка («Катерина» Т. Шевченка) і Ф. Боднаренком з м. Печеніжина («На святоюрській горі» І. Франка, сміховинки С. Руданського). Леонтій Кузьма подбав про прикрашення сцени вісьмома художніми кліше з життя Кобзаря: хата, де народився письменник; його портрет у віці 28 років; Т. Шевченко – у солдатському засланні, в тюрмі, сидить на кріслі, в шапці; портрет Кобзаря та хрест, які висять на його могилі в м. Каневі. Завершувалися урочисті заходи у приміщенні Руського (Українського) Народного дому, де «при співах і бесідах забавляли ся зібрані до пізна в ночі». Кошти з проведеного вечора мали піти на спорудження пам'ятника Т. Шевченку в м. Коломії [40, с. 2–3].

30 травня 1901 р. місцева «Просвіта» спільно з іншими українськими культурно-мистецькими товариствами влаштували концерт на честь Кобзаря. Зібрані кошти з проведеного дійства мали піти на розвиток товариств «Шкільна поміч» та «Народний дім» в м. Коломії [49, с. 3].

Своєрідним проміжним підсумком праці осередку товариства стало організація в м. Коломії 1 листопада 1901 р. просвітно-господарського віча з нагоди 25-річчя діяльності філії «Просвіти». Напередодні його проведення у спеціально підготовленій відозві «Браття Земляки покутської Руси-України»

вказувалося: «Не нам самих себе судити! Нехай нас судить історія та безсторонна критика своїх і чужих. Наша філія Просвіти вижидає спокійно того суду, бо через цілих 25 літ вона по змозі, але совісно сповняла свою ціль і свою задачу; а що плоди сего нашого спільного труду може не такі світлі, якби ми собі сего бажали, що овочі сеї нашої чвертьстолітньої діяльності може не дорівнюють тому, що собі здобули за той час сусідні народи, то винні тому тяжкі обставини, серед яких проживав в сім часі весь наш руско-український народ» [5, с. 3]. На вічі планувалося представити «велику бібліотеку», в якій селяни отримали б книги для своїх сільських читалень «Просвіти».

Святкове дійство розпочалося з богослужіння в головному греко-католицькому храмі міста. Після цього урочисті збори продовжилися в залі міського магістрату, які відкрив голова філії «Просвіти» Л. Кузьма. Головою президії обрано одного з перших керівників товариства о. М. Лепкого (за іншими даними першого голову коломийської «Просвіти» о. І. Левицького [77, с. 2]). Директор Борковський виголосив доповідь про важливість навчання і просвіти для українського народу та про значення в цій ділянці роботи «Просвіти». Проф. І. Раковський виступив з повідомленням про витoki становлення та історичний розвиток коломийської філії «Просвіти». о. А. Олесницький з с. Торговиці пільної Городенківського повіту промовив про важливість відкриття в краї різноманітних економічних спілок і товариств. Урочисті збори закрив голова філії Л. Кузьма, після чого всі присутні заспівали гімн «Ще не вмерла Україна». Після обіду в просторій залі щадничої каси відбувся урочистий концерт, на якому заспівали чоловічий хор «Коломийського Бояна» та змішаний хор с. Балинці, декламували поезії діти з с. Пилипи та м. Печеніжин, виступили зі вступною та прикінцевою промовами проф. О. Макарушка і проф. Масляк. Невідомий автор розлогого допису в газеті «Свобода» підсумував проведення цього святкового дійства так: «Цілий обхід випав величаво і дає надію, що рух народний на Покутю піде тепер значно горою... котрого спомин закріпить буде наших борців на Покутю до дальшої витривалої боротьби за нашу правду і волю!...» [68, с. 2–3; 77, с. 2].

19 травня 1902 р. філія товариства «Просвіта» під час Зелених свят влаштувала просвітно-економічне віче, вечір пам'яті Т. Шевченка [126, с. 2] та аматорську виставу «Наталка Полтавка» І. Котляревського за участю членів товариства с. Балинці. Керівним осередком коломийської філії підготовлено відозву про вшанування пам'яті Т. Шевченка. Подібний вечір пам'яті Кобзаря філія коломийської «Просвіти» організувала наступного року 25 березня у приміщенні місцевого «Народного дому» [18, с. 2]. Тоді ж скликані загальні збори товариства за участю понад 200 членів, переважно селян. Обрано новий керівний склад філії «Просвіти»: головою став Омелян Колодницький, його заступником – Лесь Кульчицький. Цікаво, що О. Колодницький брав участь у відновленні читальні товариства сусіднього Косівського повіту – в м. Кути. Станом на кінець 1903 р., на Коломийщині функціонували 28 читалень «Просвіти», з них за останні два роки відкрито сім осередків [125, с. 16–17; 122, с. 1–2].

Однак саме в цей час філія коломийської «Просвіти», попри ініціативність окремих діячів у розбудові товариства, займала слабе становище через засилля діяльності в місті москвофільських та польських культурно-просвітницьких організацій: «... справа «Просьвіти» щойно в почині, бо і тут нема ніякої програми ні організації» [65, с. 2].

20 листопада 1908 р. на загальних зборах філії «Просвіти» в м. Коломії обраний новий керівний осередок: урядник І. Чернявський (голова), о. Матковський з с. Княздвір, професори Л. Кузьма, Р. Шипайло, Н. Даниш, Є. Данилович, А. Крушельницький, учитель Петришин, містянин Рудницький і селянин І. Ткачук з с. П'ядики. Наступного дня, 21 листопада, відкрито нову (другу) читальню «Просвіти» при Руському (Українському) Народному домі м. Коломії (перша діяла на кутському передмісті), до складу якого увійшло 80 членів. Головою читальні обраний проф. Примак. Цікаво, що одразу ж на другому поверсі Народного дому відкрита канцелярія філії товариства [41, с. 2]. З 1908 р. успішно працював осередок «Просвіти» на кутському передмісті. При читальні діяла «Міщанська спілка», яка займалася піднесенням економічного рівня свідомості української громади міста. Культурно-просвітницький

осередок мав добірну, проте не чисельну бібліотеку, «дає членам духову поживу і видає з простих рук польські патріотичні видавництва». Читальня «Просвіти» зорганізувала аматорський драматичний гурток, який періодично ставив на сцені вистави. 2 січня 1910 р. відбулися загальні збори осередку, на якому про важливість створення українських кооперативних спілок промовляли представник коломийської філії Н. Даниш та о. Станецький. Обраний новий керівний осередок читальні: О. Кігітчук (голова), М. Березовський (заступник голови), І. Рудницький (писар), І. Судак (скарбник), В. Данилюк (бібліотекар), П. Божемська, Розалія Базак. Просвітяни збирали кошти на будівництво власного читальняного будинку [98, с. 6].

21 грудня 1908 р. з нагоди 40-річчя заснування «Просвіти» в м. Коломії планувалося провести «ювілейний обхід» [42, с. 2]. Протягом 1910–1914 рр. філія частково утримувала учнів ремісничо-промислової бурси в м. Коломії, якщо їхні батьки або опікуни були членами «Просвіти» [20, с. 7; 21, с. 6]. В 1913 р. керівний осередок «Просвіти» Коломийського повіту оголосив конкурс на отримання двох стипендій по 50 кор. для учнів, які мали бажання навчатися на 5-місячних зимових курсах садівничо-господарської школи в с. Милування Товмацького повіту (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.) [22, с. 7].

Отже, напередодні Першої світової війни в м. Коломії окрім філії «Просвіти», функціонували дві читальні – при Руському (Українському) Народному домі і на кутському передмісті. Також діяли такі українські культурно-освітні, кооперативні і господарські товариства: «Родина» (1889 р. заснування, 96 членів), «Жіночий кружок» (утримував жіночу бурсу, надавав дешеві обіди для незабезпечених школярів), «Кружок українських дівчат», «Народний дім», музично-хорове товариство «Коломийський Боян» (59 членів), «Покутський союз кредитовий», академічне товариство «Громада», філія «Сільського господаря», кредитне товариство «Міщанська спілка», «Шкільна поміч», гімнастичне товариство «Сокіл» (69 членів), «Руська захоронка», філія Руського товариства педагогічного (члени цього товариства: утримували бурсу для учнів руської (української) гімназії; вели семінарійні курси для хлопців і

дівчат, а також курси для неграмотних; спробували заснувати курси для неграмотних солдат, але заборонило військове командування), окружний відділ товариства «Взаїмна поміч учителів і учительок» (утримував бурсу для хлопців; при відділі функціонував «Аматорський драматичний кружок» і працювала бібліотека) [129, с. 29].

Тогочасні українські часописи подаю різні за змістовою наповненістю дані про роботу окремих читалень «Просвіти» Коломийщини. Для одних осередків товариства приділяється достатньо багато уваги, для інших – окремі уривчасті свідчення. Подаємо за хронологічним принципом газетні свідчення про заснування і діяльність читалень «Просвіти» на Коломийщині в кінці XIX – на початку XX ст. Читальні в селах краю функціонували в 1870–1880-х рр., частина з яких знаходилися у фарватері впливу Товариства імені М. Качковського, або ж були засновані на статутах цього культурно-просвітницького товариства.

Відомо, що 29 вересня 1889 р. під час відкриття читальні в с. Раківчику Коломийського повіту його члени ухвалили рішення про вступ до лав «Просвіти». До культурно-просвітницького осередку ввійшло 68 членів, серед яких і 9 жінок. Обраний керівний склад читальні: о. Павло Глібовицький (голова), Прокіп Заяць (заступник голови), Олекса Данищук (секретар), Василь Іванищук (касир), Дмитро Вишиванюк (бібліотекар), Йосиф Загриновський, Ілько Григорчук. На зборах також були присутні просвітяни з м. Коломиї – гімназійний катехит о. М. Лепкий та директор «Гуцульської спілки промислової» І. Гарасимович, які вели засідання установчих зборів місцевої читальні [80, с. 54–55].

У с. Сопів Коломийського повіту читальня на статутах «Просвіти» відкрита в 1892 р. 15 травня 1892 р. відбулися загальні збори осередку культурно-просвітницького осередку. До читальні вписалося досить мало жителів села, бо частина «залишилася в корчмі». Обрано керівництво читальні: о. Йосиф Харжевський (голова), Матвій Довганюк (заступник голови), Андрій Дмитренко (секретар), Стефан Дорундяк (касир), Семен Дмитренко (бібліотекар) [54, с. 114]. 6 липня 1894 р. відбулися загальні збори читальні

«Просвіти» в с. Сопів, які відкрив промовою о. Й. Харжевський про важливість розвитку читалень. Одноголосно ухвалено побудувати власний будинок для читальні. До оновленого складу культурно-просвітницького осередку записався 51 чоловік, переважно це були молоді господарі і хлопці. Читальня передплачувала такі газети: «Батьківщина», «Читальня», «Русская Рада», а також книжки, які видавали головні осередки «Просвіти» і Товариства ім. М. Качковського. Обраний новий керівний осередок культурно-просвітницького товариства: о. Й. Харжевський (голова), Андрій Дмитренко (заступник голови), Семен Дмитренко (бібліотекар), Ілля Кушнір (скарбник), Іван Томенко (секретар) [1, с. 142]. 15 травня 1898 р. у рамках відзначення 50-річчя скасування панщини в Галичині в с. Сопіві відбулися загальні збори читальні «Просвіти» (60 членів). Обраний новий склад товариства: о. Й. Харжевський (голова), М. Довганюк (заступник голови), К. Дмитренко (касир), М. Томенко (бібліотекар), А. Дмитренко (секретар). За сприяння місцевого пароха о. Йосифа Харжевського та кількох статечних господарів на місці старої школи було побудоване приміщення читальні «Просвіти» [139, с. 178].

17 лютого 1895 р. відкрито читальню «Просвіти» в с. Ключів великий Коломийського повіту. До осередку товариства ввійшло 40 членів, а до керівного складу читальні ввійшли: о. А. Слюсарчук (голова), І. Маковічук (заступник голови), П. Шкутяк (секретар), А. Левицький (бібліотекар), В. Микитюк (касир) [35, с. 2].

У 1898 р. до Галицького намісництва у м. Львові подали для реєстрації документи дві читальні «Просвіти» в с. Ключів малий і с. Матіївці Коломийського повіту [10, с. 166]. 17 липня 1898 р. в с. Матіївці за сприяння члена кооперативного товариства «Дністер» Івана Горди і власника місцевої крамниці Василя Дранчука відбулося відкриття читальні «Просвіти». До складу культурно-просвітницького осередку ввійшов 91 член. Керівний склад товариства становили: о. А. Решетилевич (голова), І. Горда (заступник голови), В. Дранчук (секретар), В. Левицький (касир), І. Дранчук, С. Клапчук [87, с. 244]. Однак з української газетної періодики початку ХХ ст. дізнаємося, що

читальня «Просвіти» в цьому селі занепала. Тому навесні 1902 р. був переобраний керівний осередок товариства: І. Горда (голова), о. Д. Воевідка (заступник голови), Ю. Дранчук (секретар), С. Клапчук (касир), П. Приймачук (бібліотекар), Л. Павлюк, О. Чехій. До складу читальні вписалося 60 членів [43, с. 3].

Урочистим виявилось заснування читальні «Просвіти» у передмісті Коломиї в с. Корничі 3 грудня 1898 р. Її заснування – цілком заслуга керівника місцевої громади Григорія Павлюка та пароха тутешньої церкви о. Олександра Русина (до речі, о. О. Русин також причетний до відкриття в середині 1899 р. ще однієї читальні «Просвіти» в сусідньому селі Королівка [9, с. 150]). На відкритті були присутніми заступник голови коломийської філії культурно-просвітницького товариства проф. Остап Макарушка і керівник «Просвіти» м. Печеніжин о. Іван Шмериковський. До складу місцевої читальні записалося 53 особи. До керівного складу читальні ввійшли: о. О. Русин (голова), І. Маршалюк (заступник голови), І. Павлюк (секретар), П. Ганущак (касир), В. Клапчук (бібліотекар) та ін. [88, с. 3; 32, с. 414–415]. У 1901 р. просвітяни с. Корнича перейшли працювати до приміщення новозбудованої читальні. Її відкриття відбулося 16 червня. На урочистих заходах виступили о. Т. Войнаровський, о. О. Русин, член коломийської філії «Просвіти» О. Кульчицький, В. Чорней з с. Пилипи Коломийського повіту. Обрано нове керівництво читальні: о. О. Русин, В. Маршалюк, М. Ганущак Леся, М. Ганущак Ілька, М. Дутчак, І. Тимошук, І. Клапчук, І. Маршалюк. Після закриття урочистих зборів пройшов розважальний концерт, на якому виступив хор с. Балинці під проводом В. Барнича, члени читалень з с. Балинців і с. Пилипів декламували поезії [2, с. 4–5].

У проміжку одного тижня 1901 р. відкриті дві нові читальні в с. Дебеславці (70 членів; керівний склад осередку: о. О. Вергун, Н. Томенко, В. Демянюк, В. Козлюк, Ю. Томенко) 27 травня і в с. Пилипи (керівний склад осередку: В. Чорней, І. Кубаєвич, П. Калиняк, Д. Мельничук, П. Француз, О. Старчук, Г. Кубаєвич) 4 червня [2, с. 4–5].

В 1902 р. читальня «Просвіти» відкрита в с. Молодятин (15 червня) та с. Рогиня (нині село Городенківського району Івано-Франківської обл.) Коломийського повіту. Відомо, що в цьому році функціонував осередок товариства в с. Іспас, адже 16 травня просвітянами цього села були організовані святкові «обходи» з нагоди 54-ї річниці скасування панщини [43, с. 3; 44, с. 3]. 29 квітня 1906 р. читальня «Просвіти» с. Іспас Коломийського повіту спільно з місцевим осередком «Народної спілки» організувала вечорниці з нагоди 45-х роковин смерті Т. Шевченка. Програма свята складалася з відчиту про життя і діяльність Кобзаря, декламування дітьми шкільного віку поезій українського письменника та виступу хору з м. Печеніжина. Після цього аматорський гурток з с. Сопова поставив на місцевій сцені виставу-комедію «Свекруха» Л. Лопатинського [7, с. 7]. Проте в 1909 р. місцевий священик о. Данилович за вказівкою станиславівського єпископа ГКЦ Григорія Хомишина читальню «Просвіти» хотів перетворити в «парохіяльну» (подібно, як це зробив священик у с. Микитинці Косівського повіту [96, с. 5]). Проти цього виступили місцеві просвітяни: «Тож перестерігаємо, бо як Читальня перемінить ся в церков, то один-другий скаже: «Чого маю йти до церкви, коли маю її в читальни!»» [131, с. 6]. Більше того, священик перестав брати активну участь у роботі культурно-просвітницького осередку товариства. В неділю і святкові дні читальня «Просвіти», як і місцева крамниця, почала пустувати. Невідомий дописувач газети «Свобода», прізвище якого ховається під псевдонімом «Підгірянин», бідкався: «Жаль серце стискає дивити ся, як в селі, що було колись розсадником оśвіти на цілїм Підгірї, ширить ся нині темнота та неморальність» [96, с. 5].

Незважаючи на перешкоди місцевої влади та представників москвофільських товариств у м. Гвіздець (у місті діяли читальня ім. Качковського та осередок польського товариства «Kółko rolnicze» («Кулько рольніче»): «Так що руске міщаньство тягли за одну руку кацапи до Москви, за другу Поляки до Польщі, а Русь най пропадає!» [70, с. 3; 73, с. 3]) та в с. Гвіздець малий Коломийського повіту 14 і 18 червня 1903 р засновані дві читальні «Просвіти». Під час відкриття першої читальні під орудою місцевого

греко-католицького пароха о. Г. Майковського виступали делегат філії товариства о. А. Олесницький, о. Т. Войнаровський з с. Балинці Коломийського повіту, правники В. Залуцький і В. Войнаровський та селянин І. Каралаш. Лунали патріотичні пісні, серед яких «Ще не вмерла Україна» і «Не пора Москалеви й Ляхови служити» [104, с. 3; 105, с. 2–3]. Читальня «Просвіти» в с. Гвіздець малий організована за сприяння місцевого священика о. І. Федюка та селянина І. Томюка, який надав будинок для діяльності осередку. На її відкриття 18 червня 1903 р. прибули гості і члени читалень культурно-просвітницького товариства з міста Гвіздець та сіл Кулачківці і Балинці. До складу місцевого осередку «Просвіти» вписалося 50 чоловік [70, с. 3]. Перші збори читальні товариства відбулися 18 серпня 1903 р. у будинку Василя Ковтуника. Обраний керівний осередок: о. І. Федюк, І. Палійчук, М. Гомюк, В. Ковтуник, О. Палійчук, Ф. Овчарик, І. Холевчук. Культурно-просвітницькою працею в селі займалася молодь: «Читальня опирає ся на самих молодих господарях і молодіжи, бо старші господарі дивлять ся кривим оком на читальню» [69, с. 3].

21 жовтня 1906 р. за участі двох делегатів філії «Просвіти» м. Коломії відбулося відкриття читальні товариства в с. Ліски Коломийського повіту. До складу новозаснованого осередку увійшло 40 місцевих жителів. Обрано керівництво читальні: о. Ісаїв (голова), М. Прокопів (заступник голови), О. Кочій (секретар), М. Бритчук (бібліотекар), М. Досин (касир), Стефанчук і Л. Яворський. Члени читальні висловили щиру подяку головному осередку товариства в м. Львові за подаровані 70 книг [55, с. 3; 66, с. 7].

26 січня 1908 р. відбулися загальні збори читальні «Просвіта» с. Воскресінці Коломийського повіту. Обраний новий керівний склад осередку товариства: Юрко Гринюк (голова), Лесь Романенчук (заступник голови), Михайло Гуцуляк (бібліотекар), Михайло Романчук (касир), Микола Лутчак (секретар) [30, с. 4]. 27 березня 1910 р. пройшли чергові загальні збори осередку товариства, на яке прибув делегат філії «Просвіти» Є. Данилович. Відкрив збори Ю. Гринюк. До складу культурно-просвітницького осередку вписалося 57 членів. Обрана нова старшина читальні: А. Романенчук (голова),

В. Волощук (заступник голови), М. Романенчук (скарбник), Н. Лудчак (бібліотекар), Ю. Гринюк (секретар), П. Гринюк, В. Гуцуляк [106, с. 5].

12 квітня 1908 р. відбулися загальні збори читальні «Просвіти» с. Хлібичин лісний Коломийського повіту, на якому виступили місцеві просвітяни о. Антін Геврич, Яків Ситар, Олекса Демків і Микола Онуфреїв. Обраний керівний склад читальні: о. Антін Геврич (голова), Олекса Демків (заступник голови), Іван Панчак (касир), Яків Ситар (секретар), Іван Микитин (бібліотекар), Гринь Микитин, Максим Бехметюк [34, с. 4].

На місці занепакої читальні товариства ім. Качковського громада с. Жукотин Коломийського повіту в 1909 р. за сприяння місцевого господаря Івана Хруставчука відкрила осередок «Просвіти». 21 квітня відбулися перші загальні збори новозаснованої читальні, вписалося 45 чоловік. До її керівного осередку ввійшли: В. Ниньовський (голова), М. Човган (заступник голови), І. Мицак (секретар), Д. Семенюк (касир), І. Іванчук (бібліотекар), М. Мельничук і Д. Могильняк [130, с. 6].

Чи не найпізніше серед всіх сіл Коломийщини влітку 1909 р. читальня «Просвіти» заснована в маленькому селі Гуцулівка (лише 50 селянських господарств), причому одночасно з осередком українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ». До складу читальні ввійшло 50 членів. Обрано керівництво культурно-просвітницького осередку: П. Сапович (голова), М. Малкович (заступник голови), П. Габорах (писар), П. Васкул (касир), М. Семенюк (контролер і бібліотекар), Р. Негрич [39, с. 5]. У 1910 р. читальня «Просвіти» заснована в с. Добровідка Коломийського повіту [37, с. 4].

В 1910 р. митрополит ГКЦ Андрей Шептицький подарував читальні «Просвіти» в с. Коршів Коломийського повіту земельну ділянку для будівництва читальняного будинку [74, с. 5].

Напередодні Першої світової війни останній осередок товариства на Коломийщині заснований у с. Підгайчики. В цьому селі 26 квітня 1914 р. відбулися перші загальні збори читальні «Просвіти», на які прибули члени коломийської філії Захар Скварко і Олександр Долинюк. Осередок товариства названий іменем Тараса Шевченка. Членами читальні підготовлено звернення

до громадського уряду із закликом головну вулицю і народну школу теж назвати іменем Кобзаря [95, с. 7–8].

Вирізнялася своєю активністю діяльністю читальня «Просвіта» с. Балинці Коломийського повіту під орудою о. Тита Войнаровського [112, с. 3]. Тогочасні українські газети найбільше приділяють уваги щодо діяльності цього осередку товариства на Коломийщині (нині це населений пункт Снятинського району Івано-Франківської обл.). Читальня в селі відкрита в 1884 р., за сприяння о. Тита Войнаровського переведена у своїй діяльності на статuti «Просвіти» в 1894 р. [102, с. 101]. На кінець 1896 р. до складу читальні входило 23 члени [110, с. 3]. Осередок товариства мав власний будинок, в якому знаходилася кімната для читальні, крамниця, канцелярія, зал для вокально-декламаційних вечорів і театралізованих дійств [26, с. 3]. Сформовано змішаний хор, театральний гурток і оркестр. Мистецькі колективи читальні с. Балинці постійно виступали на різних заходах, організованих коломиїською філією «Просвіти».

Більшість культурно-мистецьких заходів, які проводила читальня «Просвіти» с. Балинці, стосувалася вшанування пам'яті Тараса Шевченка. Так, 31 січня 1896 р. з нагоди 35-х роковин смерті Кобзаря місцева читальня спільно з членами «Просвіти» сусіднього села Трофанівка організували вокально-декламаційний вечір. На ньому лунали поезії Т. Шевченка і М. Шашкевича, музичні твори М. Лисенка, М. Вербицького, які виконував балинцівський хор [12, с. 3]. Подібні вечорниці зі співами і театралізованим дійством з нагоди 36-ї річниці смерті Т. Шевченка були проведені 17 лютого 1897 р. у будинку читальні с. Балинці. Декламувалися поезії та музичні твори на слова українського письменника [134, с. 3]. Аналогічний захід осередок товариства влаштував 16 травня 1897 р. [17, с. 4]. 28 серпня 1898 р. театральний гурток села поставив виставу «Бувало і нині» [15, с. 3]. 1 лютого 1899 р. осередок товариства влаштував аматорську виставу «Ніч Вифліємська», присвячену святкуванню Різдвяних свят [16, с. 2]. 14 липня 1901 р. з нагоди 40-ї річниці смерті Т. Шевченка читальня «Просвіти» влаштувала вечорниці зі співами і

декламуванням поезій Кобзаря [135, с. 3]. 16 травня 1902 р. просвітяни села поставили нову аматорську виставу [43, с. 3].

Урочистими виявилися зорганізовані читальнею 27 серпня 1905 р. у с. Балинці вечорниці, на якому виступили місцевий змішаний хор, декламувалися твори українських поетів і письменників, представлено п'єсу І. Котляревського «Москаль-чарівник». Змішаний хор під орудою В. Барнича в супроводі оркестру відспівав «Заповіт» Т. Шевченка та «Збірку народних пісень». Оркестр виконав «Серенаду» буковинського композитора С. Воробкевича [28, с. 2].

На Коломийщині на початку ХХ ст. траплялися випадки співпраці читалень «Просвіти» та осередків пожежно-руханкового товариства «Січ», які знаходилися у фарватері впливу Української радикальної партії. Так, 4 вересня 1904 р. у с. Трофанівка (нині село входить до складу Снятинського району Івано-Франківської обл.; як окрема читальня тут заснована ще в 1890 р., а як осередок «Просвіти» відкритий у 1894 р. [94, с. 1; 82, с. 3]) заходами цих двох осередків товариств зорганізований народний фестин, на якому відбувалися співи, декламації, танці, гімнастичні вправи, а члени читальні «Просвіти» і «Січі» сусіднього с. Балинці ввечері зіграли аматорську виставу Б. Грінченка «Нахмарило або Дядькові примхи» [64, с. 3]. Подібний захід 28 серпня 1909 р. організувала читальня «Просвіти» з м. Гвіздця спільно з «дооколичними» осередками товариства «Січ» [136, с. 3]. 26 червня 1910 р. у м. Печеніжині осередки «Просвіти» і «Січі» організували народну забаву в лісі «Вакулець» [27, с. 5].

Окремо слід звернути увагу на діяльність осередку «Просвіти» у Печеніжині, в другому за величиною містечку Коломийщини. Тут знаходився центр окремого судового повіту, до складу якого входило 19 населених пунктів Покуття і Гуцульщини. Читальня в м. Печеніжині відкрита ще в 1878 р. за сприяння місцевого вчителя Амвросія Галицького. В 1891 р. його члени заснували товариство «Власна поміч». А 15 травня 1892 р. заходами місцевого священика о. І. Шмериковського читальня прийняла статут головного осередку товариства «Просвіта» у м. Львові (до її складу ввійшло 80 членів; обрано

керівництво культурно-просвітницького осередку: о. Іван Шмериковський (голова), нотаріус Генрих Шейба (заступник голови), о. Іван Гошоватюк (секретар), селянин Василь Недільський (касир), селянин Федь Боднарєнко (бібліотекар)) [24, с. 2; 51, с. 114; 52, с. 2]. У 1890-х рр. завдяки його організаторським здібностям та заступника о. Р. Рудницького діяв хор під орудою Василя Недільського [132, с. 2; 138, с. 39]. Функціонувала бібліотека (в 1892 р. у ній містилося 266 книг), у 1894 р. передплачувалися такі українські газети: «Діло», «Батьківщина», «Руська Рада», «Посланник», а також «Бібліотека для руської молоді» [63, с. 3]. Планувалося спорудження будинку для читальні та створення філії «Просвіти» [111, с. 3; 47, с. 2]. В 1893 р. читальня «Просвіти» одна з перших на Покутті надіслала звіт про свою діяльність до головного осередку у м. Львові, а в тогочасній українській газетній періодиці постійно друкувалися дописи про культурно-просвітницьку роботу осередку товариства [75, с. 2; 137, с. 3]. В 1894 р. керівництво культурно-просвітницького осередку за сприяння громадської ради і філії «Просвіти» в м. Коломиї відправив з містечка на навчання по одному хлопцю до школи деревного промислу в м. Коломиї, промислової школи у м. Львові та шевського «варстату» в м. Угневі [117, с. 30]. В жовтні 1896 р. люстрацію (перевірку) читальні здійснив представник головного осередку товариства у м. Львові В. Король під час загальної перевірки осередків «Просвіти» Коломийщини (перебував у 15 населених пунктах Коломийського і Печеніжинського судового повіту – Мишині, Стопчатові, Печеніжині, Княждворі, Черемхові, Турці, Гвіздці, Остапківцях, Винограді, Кулачківцях, Балинцях, Трофанівці і Семаківцях [116, с. 85]). Він виступив перед селянами про важливість ведення рільництва та правильної годівлі домашньої худоби [99, с. 3].

27 лютого 1898 р. відбулися загальні збори читальні «Просвіти» м. Печеніжина, на які прибув член коломийської філії товариства П. Раковський і виступив з просвітницькою лекцією. Після засідання відбувся музично-декламаційний вечір, на якому місцевий хор виконав низку творів українських

композиторів, а окремі промовці прочитали поезії Ю. Федьковича та С. Руданського [31, с. 85].

Напередодні Першої світової війни осередок «Просвіти» м. Печеніжина мав гарний будинок з театральним залом, кімнатами для бібліотеки і читальні. У приміщенні також працювали члени українського кооперативного товариства «Власна поміч» [53, с. 2].

В окремих читальнях «Просвіти» Коломийщини, передусім на теренах Печеніжинського судового повіту, їхні керівники знаходилися під впливом москвофільства. Так, керівник читалень «Просвіта» сіл Стопчатів (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.; читальня відкрита на статутах «Просвіти» 24 липня 1892 р. [33, с. 2]), Ковалівка і Яблонів (читальня відкрита 18 серпня 1890 р. [84, с. 477], на статутах «Просвіти» 26 травня 1892 р. [25, с. 2]) о. Трач не прибув на шевченківські вечорниці, влаштовані в с. Ковалівка 6 серпня 1905 р. Через два тижні, 20 серпня він виступив проти організації таких заходів, тому що там виступають зарозумілі професори і адвокати з просвітницькими ідеями [67, с. 2–3; 128, с. 3]. А 19 вересня 1909 р. він взяв гроші за посвячення новозбудованої читальні «Просвіта» в с. Ковалівка: «Ось таких то маємо «душпастирів» а властиво відродушників, що луплять гроші не лише з живого і мерлого, але навіть з народної просвіти» [89, с. 5]. В с. Мишин Печеніжинського повіту читальня «Просвіти» була під впливом місцевих москвофілів (у 1909 р. було засноване навіть осередок москвофільського молодіжного пожежно-гімнастичного товариства «Пожарная дружина» [120, с. 3–4]), зокрема «господина» Кавацюка-Лозового і о. Ставничого. Осередок товариства в 1908 р. виписував москвофільські газети «Русское слово» і «Наука»: «Се нечувана ганьба, бож кацапи певно не брали би до своїх читалень українських газет» [85, с. 4]. Проте в 1909 р. був переобраний склад читальні «Просвіти», керівництво якого намагалося боротися з москвофільством у селі. Щоправда, очільники культурно-просвітницького осередку бідкалися, що «коломийська українська інтелігенція мало нам інтересує ся, то мусимо самі старати ся, щоб Мишин не був ганьбою і закалою цілого Покутя» [120, с. 3–4].

Загалом, Печеніжинське староство заважало організації проведення будь-яких культурно-просвітницьких заходів, які проводили осередки українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» та читальні «Просвіти» [97, с. 2]. Місцеві керівники сіл теж перешкоджали належному розвитку читалень товариства. Так, війт с. Княздвір Іван Дяків у 1896 р. на запит представника головного осередку «Просвіти» в м. Львові В. Короля не дозволив надати дві просторі кімнати громадського будинку для роботи місцевої читальні [112, с. 2].

На Печеніжинщині, незважаючи на перешкоди зі сторони місцевих москвофільських організацій і властей (ще в 1896 р. представник головного осередку «Просвіти» у м. Львові, здійснюючи люстрацію читалень «Просвіти» Коломийщини і готуючи відповідний звіт, заявив, що читальня в с. Стопчатові існує лише на папері, а в с. Яблоніві культурно-просвітницький осередок належним чином не розвивається [111, с. 3]; в 1909 р. священник с. Яблонів о. Бахталовський хотів створити окрему від місцевої читальні «Просвіти» «парохіяльну» читальню [90, с. 2]), осередки товариства і надалі проводили культурно-мистецькі заходи. Так, аматори читальні «Просвіта» с. Яблонів за сприяння місцевого священника о. Володимира Стефановича і керівника осередку товариства Онуфрія Мельника та за співучасті просвітянського хору м. Печеніжин 19 травня 1895 р. організували музично-декламаційний вечір з нагоди вшанування пам'яті скасування панщини в Галичині 1848 р. [50, с. 2]. Подібні культурно-мистецькі заходи члени читальні «Просвіта» с. Яблонів проводили і в наступні роки. 12 серпня 1906 р. просвітяни поставили на сцені побутову мелодраму Сидора Мидловського «Капраль Тимко». 19 серпня того ж року завдяки старанням місцевого патріота Михайла Симчича в с. Люча Печеніжинського повіту (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.) відбулися загальні збори заснованої читальні, незважаючи на перепони місцевого священника о. Андрійшина. До складу осередку товариства увійшли 150 членів [72, с. 3].

Достатньо багато різноманітної інформації отримуємо з тогочасних українських часописів про діяльність просвітянських осередків на Товмаччині,

частина з них знаходилися в тих населених пунктах, які сьогодні входять до складу сучасного Коломийського району Івано-Франківської обл. (м. Отинія (нині селище міського типу), сс. Баб'янка, Богородичин, Виноград, Голосків, Глибока, Закрівці, Молодилів, Скопівка, Струпків, Торговиця, Угорники).

Так, одна з перших на статутах товариства «Просвіта» читальня відкрита за сприяння вчителя Витвицького в с. Голосків Товмацького повіту біля м. Отинії 25 вересня 1892 р. До її складу вписалося 40 селян [56, с. 2; 81, с. 192]. 22 квітня 1906 р. читальню «Просвіти» засновано в с. Ворона Товмацького повіту. У лави культурно-просвітницького осередку вписалося 35 чоловік. До складу керівного складу читальні увійшли: Іван Мельничук (голова), Михайло Вольшин (заступник голови), Юрко Максимів (секретар), Іван Галиш (касир), Михайло Несерук (бібліотекар), Михайло Бойців і Дмитро Петрик [6, с. 9].

З метою покращення ведення кооперації філія «Просвіти» в м. Товмачі влітку 1896 р. скликала чотири просвітницько-економічні віча. Перше таке віче мало відбутися в с. Ворона. На ньому члени філії повинні були виголосити дві доповіді про організацію спілок самопомочі та про заснування по селах краю хліборобських крамниць [38, с. 2; 14, с. 119–120].

Українські газети, насамперед часопис «Діло», періодично друкували статистичні матеріали про роботу філій і читалень «Просвіти» Східної Галичини. Важливо показати динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків Коломийщини та здійснити порівняльну характеристику цих показників з іншими повітами Покуття та Східної Галичини.

Станом на середину 1897 р. у Східній Галичині функціонувало 13 філій і 459 читалень «Просвіти», серед яких одна філія і 11 читалень в Коломийському повіті (на кінець 1896 р. – 9 [110, с. 3]). В сусідніх адміністративних повітах: Товмацькому діяла одна філія і 13 читалень, Станиславівському – одна філія і 14 читалень, Надвірнянському – 9, Городенківському – 6 читалень, Богородчанському – 5, Косівському – 4; жодної читальні не відкрито у Снятинському повіті. Найбільше у Східній Галичині читалень «Просвіти» було відкрито в Перемишльському повіті – 34, Рогатинському, – 24, Борщівському –

23, Стрийському – 22, Львівському – 19, Бібрському – 19 і Тернопільському – 17 [123, с. 213; 103, с. 3].

В 1899 р. у Коломийському повіті сповістили про реєстрацію і відповідно діяло осередків товариства «Просвіта» 21 (17) [113, с. 2]. В сусідніх повітах Покуття, Галицької Гуцульщини і Станиславівщини виглядало так: Городенківському – 12 (10), Снятинському – 5 (4) [115, с. 2], Товмацькому – 21 (21) [114, с. 1], Богородчанському – 12 (11), Косівському – 7 (5), Надвірнянському – 15 (12), Станиславівському – 23 (20). Дванадцять читалень «Просвіти» Коломийського повіту надіслали звіти до приймальні головного осередку у м. Львові [119].

Станом на початок 1902 р., на 57 громад Коломийського повіту функціонували одна філія «Просвіти» в м. Коломії та 24 читальні; у Печеніжинському судовому повіті з 19 населених пунктів читальні культурно-просвітницького товариства знаходилися в 9 селах. Для порівняння, в сусідніх до Коломийщини в адміністративних повітах: Городенківському – з 50 громад читальні «Просвіти» функціонували в 19 населених пунктах; Снятинському – серед 41 громади читальні «Просвіти» містилися в 16 населених пунктах; на Товмаччині серед 64 населених пунктів діяла одна філія «Просвіти» в м. Товмачі та 33 читальні; Богородчанському – з 39 громад читальні «Просвіти» функціонували в 13 населених пунктах; Косівському – з 45 громад діяли одна філія в м. Косові і 13 читалень; Надвірнянському – з 48 населених пунктів працювали 19 читалень; Станиславівському – з 75 громад функціонували одна філія в м. Станиславові і 37 читалень [76, с. 1].

Протягом 1903 р. у Коломийському і Городенківському повітах було засновано по чотири нових читальні товариства «Просвіта». Тоді як, у Надвірнянському і Станиславівському – по шість нових читалень, Косівському – три, у Товмацькому і Богородчанському – по дві, у Снятинському і Печеніжинському повітах – лише по одній читальні. Найбільше читалень «Просвіти» у Східній Галичині відкрито у Збаразькому (16), Бережанському (12), Золочівському (10), Равському (8) і Сяноцькому (8) повітах [78, с. 1].

На жаль, наступного 1904 р. в Печеніжинському (функціонувало 10 читалень), як і в Городенківському (23) і Снятинському (17) повіті, заснована тільки одна читальня, а в Коломийському (28) – жодної читальні. Натомість, у Косівському повіті (24) було відкрито вісім нових читалень «Просвіти», у Станиславівському (49) – шість, у Товмацькому (38) – три читальні. Найбільше у 1904 р. у Східній Галичині читалень товариства засновано в Самбірському повіті – двадцять [79, с. 1].

У 1908 р. головним осередком «Просвіти» у м. Львові був здійснений детальний огляд роботи читалень українського культурно-просвітницького товариства Галичини. В газеті «Діло» в опублікованій розгорнутій таблиці були поміщені такі інформативні колонки: скільки у повіті є громад та, відповідно, скільки функціонує читалень «Просвіти»; скільки при читальнях товариства є хорових колективів, аматорських гуртків, крамниць, позичкових кас і шпихлірів. В останній колонці вказувалося, які читальні у повіті мають понад 100 членів та за кількістю книг в бібліотеці – понад 200 примірників [133, с. 2]. Серед 57 громад Коломийського повіту функціонували 36 читальні, в яких діяли 4 хорові колективи, 4 аматорські гуртки, 7 крамниць, 4 позичкові каси і 3 шпихліри. Активними були читальні с. Балинці (102 члени, 300 книг), с. Корнич (250 членів, 225 книг) і с. Воскресінці (157 членів, 378 книг). У Печеніжинському повіті з 21 громад у 16 діяли читальні «Просвіти», проте в жодному з них не було хорового колективу і аматорського гуртка, діяли тільки дві крамниці і одна позичкова каса. Найбільша читальня знаходилася в селі Космач (200 членів) (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.) [133, с. 2].

Найбільше читалень у Східній Галичині відносно кількості громад в 1908 р. знаходилися в Гусятинському (53 читальні на 50 громад), Чортківському (43 читальні на 44 громади) і Надвірнянському (31 читальня на 33 громади) повітах. Проте найбільше культурно-просвітницьких осередків було в Тернопільському (69), Львівському (67), Рогатинському (66), Стрийському (64), Перемишльському (62), Золочівському (60) повітах.

Найменше читалень у гірських і передгірських повітах – у Ліскському (7) і Турківському (16) [29, с. 2].

Отже, «Просвіта» несла в народні маси культуру, знання й національну свідомість і була важливим чинником консолідації галицьких українців. Діяльність культурно-просвітницького товариства регламентувалася статутами. Офіційні документи першої половини 1890-х рр. чітко засвідчують, що у своїй роботі на місцях головний осередок «Просвіти» у м. Львові спирався на філії та читальні. Практична робота місцевих осередків «Просвіти» висвітлювалася в тогочасній українській газетній періодиці Східної Галичини. На місцях важливим елементом піднесення національної самосвідомості українців стало створення драматичних гуртків, оркестрів, бібліотек, крамниць і позичкових кас, які стали не тільки центрами культурно-просвітницького і економічного життя села, містечка, округи, але й були осередками антиалкогольної боротьби, піднесення інтелектуального рівня населення Коломийщини. Ініціаторами створення таких осередків «Просвіти» стали місцеві греко-католицькі священики, вчителі, селяни. Статті і замітки українських часописів вказують, що в кінці XIX ст. найкраще розвивалися філія товариства в м. Коломії та читальні у м. Печеніжині і с. Балинці Коломийського повіту. Ці осередки товариства регулярно проводили просвітницько-економічні віча, відкриті лекції, урочисті заходи з нагоди вшанування Т. Шевченка і М. Шашкевича. На Коломийщині (передусім, на Печеніжинщині) сильні позиції займали також читальні Товариства імені М. Качковського, які були під впливом русофілів (москвофілів). Проте, статистичні дані, опубліковані в газеті «Діло» напередодні Першої світової війни, вказують, що більше ніж в двох третинах населених пунктів Коломийщини знаходилися читальні товариства «Просвіта».

Таким чином, потребує ретельного вивчення діяльність філії і читалень «Просвіти» на Коломийщині. Слабо дослідженими є практична робота осередків товариства, їх культурно-просвітницька і соціально-економічна праця, відносини з місцевою владою, представниками радикального і русофільського (москвофільського) таборів. Доцільно матеріали тогочасної української газетної періодици співставити з архівними матеріалами ф. 348

«Товариство «Просвіта», м. Львів» (звіти філій і читалень, листування їх з головним осередком товариства у м. Львові) і ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів» (інформація про реєстрацію філій і читалень «Просвіти») Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, а також з поодинокими документами Державного архіву Івано-Франківської області, для об'єктивного і ретельнішого дослідження діяльності осередків товариства на Коломийщині в кінці XIX – на початку XX ст.

Список використаних джерел

1. А. Д. Зъ Коломыйского. [Читальня Просвѣты въ Соповѣ] / А. Д. // Батьківщина. – 16 (28) вересня. – Ч. 18. – С. 142. – Рубр.: Вѣсти зъ краю.
2. А. К. З Коломыйского Попрутя / А. К. // Свобода. Політичне, просвітне і господарске письмо для народу. – 1901. – 7 (20) червня. – Ч. 23. – С. 4–5. – Рубр.: Дописи.
3. А. Л. Зъ Коломыѣ пишуть нам ... / А. Л. // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51. – С. 2–3. – Рубр.: Обходы въ память Т. Шевченка.
4. Азъ Буки. Зъ Коломыѣ пишуть намъ ... / Азъ Буки // Дѣло. – 1894. – 2 (14) грудня. – Ч. 270. – С. 3–4. – Рубр.: Новинки.
5. Братя Земляки покутскої Руси-України! // Дѣло. – 1901. – 8 (21) жовтня. – Ч. 225 и 226. – С. 3.
6. В Вороній коло Отиніі відкрито дня 22 с. м. читальню «Просвѣти» ... // Свобода. – 1906. – 26 цвѣтня. – Ч. 15. – С. 9. – Рубр.: Дописи.
7. В Іспасі, коломийского повіту, устроєно ... // Свобода. – 1906. – 17 мая. – Ч. 18. – С. 7. – Рубр.: Дописи.
8. В коломийскім повіті: Загальні збори філії товариства «Просвѣта» в Коломійі відбули ся ... // Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу. – 1899. – 25 червня (7 липня). – Ч. 26. – С. 206. – Рубр.: Рухъ політичний, просвітний и економічний руского народу.
9. Въ коломыйскѣмъ повѣтѣ // Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу. – 1899. – 18 (6) мая. – Ч. 19. – С. 150. – Рубр.: Рухъ політичний, просвітний и економічний руского народу.
10. Вѣсти зъ Товариства «Просвѣты» // Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу. – 1898. – 21 мая (2 червня). – Ч. 21. – С. 166.
11. Вѣче въ Коломыи // Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу. – 1899. – 11 (23) падолиста. – Ч. 46. – С. 367. – Рубр.: Новини.
12. Вечерокъ вокально-деклямаційный сполученый зъ представленємъ театральнымъ въ честь 35 тыхъ роковинъ смерти Т. Шевченка вѣдбуе ся заходомъ членѣвъ «Просвѣты» зъ Балинець и Трофанѣвки ... // Дѣло. – 1896. – 13 (25) сѣчня. – Ч. 10. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

13. Видѣль товариства «Просвѣты» заразъ по Загальныхъ Зборахъ товариства въ Коломѣи зажадавъ ѡдъ уряду почтового розслѣдження ... // Дѣло. – 1890. – 28 серпня (9 вересня). – Ч. 194. – С. 1.
14. Видѣль філіи «Просвѣты» въ Товмачи рѣшивъ скликати сего лѣта чотири вѣча економічнѣ ... // Читальня. Письмо зъ Просвѣты. – 1896. – 9 (21) серпня. – Ч. 15. – С. 119–120. – Рубр.: Новинки и всячина.
15. Видѣл читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцяхъ (пов. коломѣйского) має честь повѣдомити ... // Дѣло. – 1898. – 8 (20) серпня. – Ч. 175. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
16. Видѣль читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцахъ [повѣту коломѣйского] устроює ... // Дѣло. – 1899. – 2 (14) сѣчня. – Ч. 1. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
17. Видѣль читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцяхъ устроює ... // Дѣло. – 1897. – 22 цвѣтня (4 мая). – Ч. 89. – С. 4. – Рубр.: Новинки.
18. Видѣл коломѣйскої філії «Просвѣти» повѣдомляє ... // Дѣло. – 1903. – 5 (18) марта. – Ч. 52. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
19. Видѣл товариства «Просвѣти» на послѣднѣмъ своѣмъ засѣданю ухваливъ пожертвувати на руки «Шкільної Помочи» в Коломѣи ... // Батьківщина. – 1892. – 4 (16) вересня. – Ч. 36. – С. 180. – Рубр.: Всячина і новинки.
20. Видѣл філії «Просвѣти» в Коломѣи прийме ... // Дѣло. – 1910. – 20 (7) липня. – Ч. 158. – С. 7. – Рубр.: Конкурси бурс.
21. Видѣл філії «Просвѣти» в Коломѣи прийме ... // Дѣло. – 1912. – 18 (5) липня. – Ч. 8149. – С. 6. – Рубр.: Конкурси бурс і інститутів.
22. Видѣл філії Тов. «Просвѣта» в Коломѣи розписує конкурс ... // Свобода. Ілюстрована політична і просвѣтна часопись. – 1913. – 18 вересня. – Ч. 38. – С. 7. – Рубр.: Оповістки.
23. Вѡдъ видѣлу. Видѣль читальнѣ въ Испасѣ побѡчъ Коломѣи складає ... / Вѡдъ видѣлу // Дѣло. – 1896. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 195. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
24. Вѡдкрытѣ читальнѣ «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
25. Вѡдкрытѣ читальнѣ «Просвѣты» въ Яблонѡвѣ (въ повѣтѣ коломѣйскѡмъ) ... // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
26. Гарный, просторый дѡмъ будує ся въ Балинцяхъ повѣта коломѣйского ... // Дѣло. – 1896. – 18 (30) мая. – Ч. 110. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
27. Гість. З Печенѣжина. (Национальні справи) / Гість // Дѣло. – 1910. – 28 (15) липня. – Ч. 165. – С. 5. – Рубр.: Письма з краю.
28. Гість. Просвѣтна работа в краю / Гість // Дѣло. – 1905. – 19 серпня (1 вересня). – Ч. 185. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
29. Глодзѣнський А. Читальнѣ товариства «Просвѣта». (Конецъ) / А. Глодзѣнський // Дѣло. – 1908. – 3 червня (21 мая). – Ч. 123. – С. 2.
30. Гринь Гранас. Воскресѣнці, пов. коломѣйского / Гринь Гранас // Свобода. Політична, просвѣтна і господарска часопись. – 1908. – 31 сѣчня. – Ч. 4. – С. 4. – Рубр.: Дописи.

31. Д. Въ коломыйскѡмъ повѣтъ / Д. // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1898. – 12 (24) марта. – Ч. 11. – С. 85. – Рубр.: Рухъ політичный, просвѣтный и економічный руского народу.
32. Д. Въ коломыйскѡмъ повѣтъ / Д. // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1898. – 24 грудня (5 сѣчня 1899). – Ч. 52. – С. 414–415. – Рубр.: Рухъ політичный, просвѣтный и економічный руского народу.
33. Д. Г. Про отворенье читальнѣ «Просвѣты» въ Стопчатовѣ въ повѣтъ коломыйскѡмъ пишутъ намъ ... / Д. Г. // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ русскихъ товариствахъ.
34. Демків О. Хлібичин лїсний п. Коломия / Олекса Демків // Свобода. Полїтична, просвѣтна і господарска часопись. – 1908. – 30 цвѣтня. – Ч. 23. – С. 4. – Рубр.: Дописи.
35. Дня 17 лютого с. р. отворено въ Ключевѣ великѡмъ, пов. Коломыйского, читальню «Просвѣты» // Дѣло. – 1895. – 3 (15) марта. – Ч. 50. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ русскихъ товариствахъ.
36. До Русинѡв зъ повѣтѡвъ: Коломыйского, Снятиньского, Косѡвского, Городеньского и сусѣдныхъ // Дѣло. – 1890. – 3 (15) серпня. – Ч. 175. – С. 1.
37. Добровідка пов. Коломия. (Вороги просвѣти) // Свобода. Ілюстрована полїтична і просвѣтна часопись. – 1914. – 4 червня. – Ч. 22. – С. 4. – Рубр.: Дописи.
38. Зъ выдѣлу філіи «Просвѣты» въ Товмачи ... // Дѣло. – 1896. – 2 (14) серпня. – Ч. 173. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
39. З Гуцулівки коломийського повіта пишутъ нам! // Свобода. Полїтична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 26 серпня. – Ч. 34. – С. 5. – Рубр.: Дописи.
40. З Коломиї // Свобода. Полїтичне, просвѣтне і господарске письмо для народу. – 1901. – 9 мая (26 цвѣтня). – Ч. 17. – С. 2–3. – Рубр.: Дописи.
41. З Коломиї. (А наша народна робота?) // Дїло. – 1909. – 24 (11) лютого. – Ч. 40. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
42. З Коломиї. (Загальні збори філії «Просвѣти» ...) // Дїло. – 1908. – 1 грудня (18 падолиста). – Ч. 271. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
43. З коломийского і печенїжинського повіту, котрі оба належать до коломийської філії Просвѣти ... // Свобода. Полїтичне, просвѣтне і господарске письмо для народу. – 1902. – 6 (19) червня. – Ч. 23. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
44. З Коломиїщини // Свобода. Полїтичне, просвѣтне і господарске письмо для народу. – 1902. – 4 (17) липня. – Ч. 27. – С. 3. – Рубр.: Дописи.
45. Зъ Коломыѣ. Выдѣлъ коломыйской філіи «Просвѣты» оповѣщує ... // Дѣло. – 1901. – 3 (16) марта. – Ч. 50. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
46. Зъ Коломыѣ пишутъ намъ ... // Дѣло. – 1898. – 7 (19) марта. – Ч. 53. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
47. Зъ Коломыѣ пишутъ намъ ... // Дѣло. – 1898. – 2 (14) марта. – Ч. 48. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ русскихъ товариствахъ.

48. Зъ Коломыйи пишуть нам ... // Свобода. Письмо політичне, просвітне и господарске для народу. – 1899. – 21 мая (1 червня). – Ч. 21. – С. 166. – Рубр.: Новини.
49. Зъ Коломыѣ. Програма концерту Шевченка устроюваного заходомъ всѣхъ русскихъ товариствъ дня 30 мая ... // Дѣло. – 1901. – 15 (28) мая. – Ч. 107. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
50. Зъ Коломыйского пишуть намъ: деклямаційный вечерокъ въ читальни въ Яблоновѣ въ память знесеня панщины ... // Дѣло. – 1895. – 17 (29) мая. – Ч. 108. – С. 2. – Рубр.: Рухъ в русскихъ товариствахъ.
51. З Печенѣжина // Батькѣвщина. – 1892. – 5 (17) червня. – Ч. 23. – С. 114. – Рубр.: Письма з краю.
52. Зъ Печенѣжина пишуть намъ ... // Дѣло. – 1894. – 7 (19) лютого. – Ч. 29. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ русскихъ товариствахъ.
53. З Печенѣжинщини. (Байдужність нашої інтелігенції в громадянській роботі. – Початок економічної організації в повіті) // Діло. – 1911. – 21 (8) лютого. – Ч. 39. – С. 2–3. – Рубр.: Письма з краю.
54. З під Коломій // Батькѣвщина. – 1892. – 5 (17) червня. – Ч. 23. – С. 114. – Рубр.: Письма з краю.
55. З просвітної організації // Діло. – 1906. – 14 (27) жовтня. – Ч. 221. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
56. Зъ Станиславова. (Основање товариства «Шкѣльна Помѣчь». – Читальня «Просвѣты» въ Голосковѣ) // Дѣло. – 1892. – 19 вересня (1 жовтня). – Ч. 211. – С. 2. – Рубр.: Дописи «Дѣла».
57. Загальні збори коломыйскої філії «Просвѣты» ... // Дѣло. – 1894. – 30 мая (11 червня). – Ч. 120. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
58. Загальні збори тов. «Просвѣты» // Дѣло. – 1898. – 21 сѣчня (2 лютого). – Ч. 16. – С. 1.
59. Загальні Збори товар. Просвѣта // Дѣло. – 1890. – 11 (23) серпня. – Ч. 181. – С. 1.
60. Загальні Збори товар. Просвѣта. (Конецъ) // Дѣло. – 1890. – 13 (25) серпня. – Ч. 182. – С. 1–2.
61. Загальні Збори товариства «Просвѣты» въ Коломыйи // Дѣло. – 1890. – 18 (30) серпня. – Ч. 186. – С. 1–3; 20 серпня (1 вересня). – Ч. 187. – С. 1–2.
62. Загальні Збори товариства «Просвѣты» въ Коломыйи // Батькѣвщина. – 1890. – 24 серпня (5 вересня). – Ч. 34 и 35. – С. 435–441; 7 (19) вересня. – Ч. 37. – С. 466–469; 21 вересня (3 жовтня). – Ч. 38 и 39. – С. 482–484.
63. Загальний збѣръ читальнѣ «Просвѣты» въ мѣстечку Печенѣжинѣ ... // Дѣло. – 1895. – 4 (16) лютого. – Ч. 27. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
64. Загальні збори товариства «Читальня Просвѣти» і «Січ» в Трофанівці ... // Діло. – 1904. – 21 серпня (3 вересня). – Ч. 188. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
65. Занепад Покутя. (Допись з Коломій) // Діло. – 1903. – 10 (23) сѣчня. – Ч. 7. – С. 2.

66. Ісаїв о. З Лісок, під Коломиєю, пишуть нам ... / о. Ісаїв // Свобода. – 1906. – 8 падолиста. – Ч. 43. – С. 7. – Рубр.: Дописи.
67. Коломиєць. Ворог просвіти. З Коломиї пишуть нам ... / Коломиєць // Діло. – 1905. – 1 (14) вересня. – Ч. 196. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
68. Коломыйське свято // Дфло. – 1901. – 1901. – 20 жовтня (2 падолиста). – Ч. 287. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
69. Коломийщина. Дня 18. серпня відбули ся перші збори читальні «Просвіти» в Гвіздци малім ... // Свобода. Політичне письмо для народу. – 1903. – 23 падолиста (5 грудня). – Ч. 43. – С. 3. – Рубр.: Дописи.
70. Коломийщина. Дня 14. червня с. р. отворила ся читальня «Просвіти» в Гвіздци-місті ... // Свобода. Політичне письмо для народу. – 1903. – 23 (9) липня. – Ч. 26. – С. 3. – Рубр.: Дописи.
71. Кригулець М. Огляд народної роботи в Коломийщині (Допись) / Михась Кригулець // Дфло. – 1902. – 15 (28) марта. – Ч. 61. – С. 2.
72. Л. С. Просвітний рух на Покутю / Л. С. // Діло. – 1906. – 11 (24) серпня. – Ч. 169. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
73. Максим Шило. Коломийщина. Гвоздецьким твердолобам на розвагу! / Максим Шило // Свобода. Політичне письмо для народу. – 1903. – 14 (27) серпня. – Ч. 33. – С. 3. – Рубр.: Дописи.
74. Митрополит гр. Шептицький подарував для читальні «Просвіти» в Коршові коло Коломиї землю ... // Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись. – 1910. – Ч. 6. – С. 5. – Рубр.: Новинки.
75. На засѣданю центрального выдѣлу тов. «Просвѣты» ... // Дфло. – 1894. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 194. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
76. Народна організація // Діло. – 1903. – 25 січня (7 лютого). – Ч. 20. – С. 1.
77. Народне съвято Покутської Руси // Свобода. Політичне, просвітне і господарське письмо для народу. – 1901. – 7 падолиста (25 жовтня). – Ч. 43. – С. 2.
78. Наша просвітня робота в 1903-ім році // Діло. – 1904. – 3 (16) січня. – Ч. 2. – С. 1.
79. Наша просвітна організація в році 1904 // Діло. – 1905. – 18 (31) січня. – Ч. 13. – С. 1.
80. Наші Читальні. (Про читальні въ Коломыйщинѣ) // Батьківщина. – 1890. – 19 (31) сѣчня. – Ч. 4. – С. 54–55.
81. Нова читальня «Просвіти» завязала ся в Голоскові коло Отинії ... // Батьківщина. – 1892. – 25 вересня (7 жовтня). – Ч. 39. – С. 192. – Рубр.: Всячина і новинки.
82. Нові читальні «Просвѣты» мають въ короткѣмъ часѣ отворити ся въ отсихъ мѣсцевостяхъ ... // Дфло. – 1894. – 30 марта (11 цвѣтня). – Ч. 72. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
83. Новый статут Товариства «Просвѣта» // Батьківщина. – 1891. – 22 марта (3 цвѣтня). – Ч. 12. – С. 72.

84. Нову читальню отворено въ Яблоновѣ коло Коломыѣ ... // Батькôвщина. – 1890. – 7 (19) вересня. – Ч. 37. – С. 477. – Рубр.: Всячина и новинки.
85. Оден з многих. Мишин. п. Печенѣжин / Оден з многих // Свобода. Політична, просвѣтна і господарска часопись. – 1908. – Ч. 56. – С. 4. – Рубр.: Дописи.
86. Олегъ Сатиръ. Зъ Коломыѣ [Популярно-науковѣ выклады коломыйской філіи «Просвѣты»] / Олегъ Сатиръ // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51. – С. 2. – Рубр.: Письма зъ краю.
87. Очевидецъ. Зъ Коломыйского / Очевидецъ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1898. – 17 (5) серпня. – Ч. 32. – С. 244. – Рубр.: Дописи.
88. Очевидецъ. Зъ Коломыйского ... / Очевидецъ // Дѣло. – 1898. – 12 (24) грудня. – Ч. 277. – С. 3. – Рубр.: Рухъ въ русскихъ товариствахъ.
89. П. З Коломийщини. – (Посвячене Читальнѣ «Просвѣти» в Ковалѣвцѣ) / П. // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 30 вересня. – Ч. 39. – С. 5. – Рубр.: Дописи.
90. Парохіянин. З Яблонова. («Парохіяльна» читальня) / Парохіянин // Діло. – 1909. – 8 цвѣтня (26 марца). – Ч. 76. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
91. Першій уставъ для Читалень «Просвѣты» ухваленый головнымъ выдѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 року // Читальня. Письмо зъ Просвѣты. – 1894. – 24 лютого (6 марта). – Ч. 4. – С. 38–39.
92. Першій уставъ для Читалень «Просвѣты» ухваленый Головнымъ Выдѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 р. // Дѣло. – 1894. – 19 (31) сѣчня. – Ч. 14. – С. 1–2.
93. Письмо зъ Коломыѣ. [Просвѣтно-економічне вѣче коломыйской філіи «Просвѣты»] // Дѣло. – 1899. – 22 грудня (3 сѣчня 1900). – Ч. 286. – С. 2.
94. Письмо зъ Коломыйщини. Коломыя дня 27 н. ст.. цвѣтня 1890 // Дѣло. – 1890. – 17 (29) цвѣтня. – Ч. 85. – С. 1.
95. Підгайчики пов. Коломия. (Просвѣтний рух) // Свобода. Ілюстрована політична і просвѣтна часопись. – 1914. – 14 мая. – Ч. 19. – С. 7–8. – Рубр.: Дописи.
96. Підгірянин. З Іспаса, коломыйського повіта, пишуть ... / Підгірянин // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1910. – 3 марта. – Ч. 9. – С. 5. – Рубр.: Дописи.
97. Поінформований. Виїмковий стан в Печенѣжині завело на власну руку тамошне староство ... / Поінформований // Діло. – 1905. – 2 (15) грудня. – Ч. 269. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
98. Присутний. З Коломїї. (Читальня «Просвѣти» на кутськѣм передмістѣ) / Присутний // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1910. – 20 сѣчня. – Ч. 3. – С. 5–6. – Рубр.: Дописи.
99. Притомный. Зъ Печенѣжина пишуть намъ: Несподѣвано прибувъ до насъ дня 18 с. м. люстраторъ читалень «Просвѣты» Вп. В. Король ... / Притомный // Дѣло. – 1896. – 12 (24) жовтня. – Ч. 231. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

100. Промова головы товариства «Просвѣты» Юл. Романчука на загальнихъ зборахъ // Дѣло. – 1898. – 22 сѣчня (3 лютого). – Ч. 17. – С. 1–2.
101. Регулямін і інструкція для виділу філії «Просвѣти» // Діло. – 1908. – 5 червня (23 мая). – Ч. 124. – С. 2–3.
102. Русин-Христіянин. Зъ Коломыйского повѣта. [Ярмаркованє нашихъ селянь. Читальня въ Балинцяхъ] / Русин-Христіянин // Батькѣвщина. – 1894. – 1 (13) липня. – Ч. 13. – С. 101. – Рубр.: Вѣсти зъ краю.
103. Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1897. – 5 (17) липня. – Ч. 150. – С. 3.
104. Рухъ просвѣтний в Гвоздеччині // Діло. – 1903. – 17 (30) червня. – Ч. 134. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
105. Рухъ просвѣтний в Гвоздеччині (в повіті коломийскім) // Діло. – 1903. – 16 (29) червня. – Ч. 133. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
106. Свій. В Воскресінцях, коломийського пов. відбули ся 27. марта збори чит. «Просвѣти» / Свій // Свобода. – 1910. – 6 мая. – Ч. 18. – С. 5. – Рубр.: Дописи.
107. Сорок літ діяльности «Просвѣти» // Діло. – 1908. – 8 грудня (25 падолиста). – Ч. 276. – С. 1–2.
108. Справи соймові // Батькѣвщина. – 1890. – 24 жовтня (5 листопада). – Ч. 43 и 44. – С. 541–544.
109. Справозданє зъ діяльности товариства «Просвѣта» за часъ вѣдъ 1 сѣчня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. // Дѣло. – 1896. – 5 (17) сѣчня. – Ч. 4. – С. 2–3.
110. Справозданє зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 13 (25) жовтня. – Ч. 232. – С. 2–3.
111. Справозданє зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 15 (27) жовтня. – Ч. 234. – С. 3.
112. Справозданє зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 16 (28) жовтня. – Ч. 235. – С. 2–3.
113. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 28 червня (11 липня). – Ч. 144. – С. 1–2.
114. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 1 (14) липня. – Ч. 146. – С. 1–2.
115. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 7 (20) липня. – Ч. 151. – С. 1–2.
116. Справозданє Товариства «Просвѣта» зъ руху просвѣтно-економічного въ р. 1896. Люстрації Читалень «Просвѣты» и господарскихъ селянскихъ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1897. – 13 (25) марта. – Ч. 11. – С. 84–85.
117. Справозданє читальнѣ «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ повѣту коломыйского // Читальня. Письмо зъ Просвѣты. – 1895. – 24 (6) марта. – Ч. 4. – С. 30. – Рубр.: Вѣсти просвѣтні.

118. Справозданье зъ дѣятельности Товариства «Просвѣта» за часъ вѣдъ 1 сѣчня 1892 до 31 грудня 1893 року // Дѣло. – 1894. – Ч. 11. – С. 1–2.
119. Стан Читальнѣ «Просвѣти» в році 1899 [вкладена таблиця] // Справозданє з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900.
120. Свѣдомий. Мишин п. Коломия / Свѣдомий // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 5 серпня. – Ч. 31. – С. 3–4. – Рубр.: Дописи.
121. Товариства для пѣддержки товариского и народного житя. I. Перше руске літературно-драматичне товариство въ Коломыѣ // Илюстрованый календарь товариства «Просвѣта» на рѣкъ звичайный 1886. – Львовъ, 1885. – С. 84–85, 89.
122. Товариство «Просвѣта» в роках 1902 і 1903. II. Філії «Просвѣти» // Діло. – 1904. – 12 (25) мая. – Ч. 105. – С. 1–2.
123. Філіи и читальнѣ Просвѣты // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1897. – 3 (15) липня. – Ч. 27. – С. 213–214. – Рубр.: Вѣсти зъ Товариства «Просвѣта».
124. Філії «Просвѣти». 7. Філія в Коломиї ... // Справозданє з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900. – С. 13–14.
125. Філії «Просвѣти». 10. Філія «Просвѣти» в Коломиї // Звіт з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1902 до 31. грудня 1903. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1903. – С. 16–17.
126. Філія «Просвѣти» в Коломиї // Діло. – 1902. – 11 (24) мая. – Ч. 105. – С. 2. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.
127. Філія «Просвѣти» в Коломиї, устроює дня 22 н. ст. марта с. р. великий свѣточный обхѣд в честь Тараса Шевченка ... // Свобода. Політичне, просвѣтне і господарске письмо для народу. – 1900. – 24 лютого (8 марта). – Ч. 8. – С. 4. – Рубр.: Новини.
128. Х. Ворог «Просвѣти». З Печенѣжина пишуть нам ... / Х. // Діло. – 1905. – 15 (28) вересня. – Ч. 206. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
129. Часть інформаційна. Провѣдник по Галичинѣ // Илюстрованый календарь товариства «Просвѣта» на рік звичайный 1910. – Львів, 1910. – Річник XXXIII. – С. 25–37.
130. Читальник. Жукотин п. Коломия / Читальник // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 6 мая. – Ч. 18. – С. 6. – Рубр.: Дописи.
131. Читальник. Іспас п. Коломия (Читальня «Просвѣти» чи «парохіяльна»?) / Читальник // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 4 марта. – Ч. 9. – С. 6. – Рубр.: Дописи.
132. Читальникъ. Зъ Печенѣжина пишуть намъ: Вечерокъ читальнѣ «Просвѣты» устроєный ... / Читальникъ // Дѣло. – 1895. – 6 (18) лютого. – Ч. 28. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
133. Читальнѣ товариства «Просвѣта» // Діло. – 1908. – 2 червня (20 мая). – Ч. 122. – С. 2.

134. Читальня «Просвѣты» въ Балинцяхъ уряджує ... // Дѣло. – 1897. – 1 (13) лютого. – Ч. 25. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

135. Читальня «Просвѣти» в Балинцяхъ устроює вечерницї зі сьпівами і декламаціями ... // Дѣло. – 1901. – 22 червня (5 липня). – Ч. 139. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

136. Читальня «Просвѣти» в Гвіздци містї устроює при співучасті всіх доохрестних «Січий» ... // Діло. – 1909. – 20 (7) серпня. – Ч. 182. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

137. Читальня «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ устроює ... // Дѣло. – 1895. – 23 сѣчня (4 лютого). – Ч. 18. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

138. Член хору. Въ печинѣжиньскѣмъ повѣтѣ / Член хору // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1899. – 28 сѣчня (9 лютого). – Ч. 5. – С. 39. – Рубр.: Рухъ політичний, просвѣтний и економічний руского народу.

139. Ще о святкованю народного ювілею. Въ городенецкѣмъ повѣтѣ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1898. – 4 (16) червня. – Ч. 23. – С. 178.

*Andriy Korolko
Oleh Yegreshiy
(Ivano-Frankivsk)*

ACTIVITY OF THE CENTRES OF COMMUNITY «PROSVITA» OF THE KOLOMYIA REGION IN THE END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY.

(ACCORDING TO THE MATERIALS OF UKRAINIAN MAGAZINE)

The article highlights the activity of the center's (branches and reading rooms) of «Prosvita» community of the Kolomyia region in the late nineteenth and early twentieth century's basis on materials of magazine «Prosvita» statutes were analyzed in relation to the organization of branches and reading rooms activity of cultural and educational community, the forms of work of «Prosvita» branches in the Kolomyia region are disclosed, cultural and educational work of reading rooms of the community is described, statistical data of the activities of the branches and reading rooms of «Prosvita» of Kolomyia region in the context of work of all centre's of the community in Eastern Galicia are shown.

Key words: «Prosvita», Kolomyia region, Pokuttia, branch, reading room, the main office of the community in Lviv, magazine, the statute, rally, cultural and educational work.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ КОЛОМИЙЩИНИ ПЕРІОДУ ЗУНР (1918–1919 рр.)

У статті простежено формування осередків освітнього життя українців краю періоду національно-визвольних змагань 1918–1919 рр.; розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлено взаємини українців з іншими етнічними спільнотами у національно-культурній сфері. У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, стверджуючи, що жителі Коломийщини активно включились у реформування культурно-освітньої сфери, дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР; праця повітових шкільних осередків краю була різноманітною – від організації проведення учительських з'їздів, конференцій, до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю; попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Коломийщині проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Ключові слова: Коломийщина, Покуття, освіта, школа, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, повітова шкільна рада, учительський з'їзд, українсько-єврейські відносини, українсько-польські відносини.

Влада ЗУНР чималу увагу приділяла становленню шкільництва. 6 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор Олександр Барвінський. Після переїзду уряду в м. Станиславів ним керував доктор Агенор Артимович. Від 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник та педагог Антін Крушельницький.

Незважаючи на труднощі (зруйновані війною і неопалювані навчальні заклади, нестача освітянських кадрів тощо) [11, с. 1], молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з

урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону «Про мови» [26, с. 12], за яким українська отримувала статус державної, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року було видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах [48, с. 25; 64, с. 79]. Протягом першого етапу існування ЗУНР було відкрито 20 українських гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій [73, с. 81–82].

Метою статті є комплексне дослідження культурно-освітнього життя українців Коломийщини періоду Західно-Української Народної Республіки. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: простежити формування осередків освітнього життя у краї; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлити взаємини українців з іншими етнічними спільнотами у культурно-освітній сфері.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові. Нами опрацьовано матеріали фонду 667 «Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі. 1918–1919 рр.», зокрема звіти комісаріатів Коломийського, Печеніжинського і Товмацького повітів про стан шкіл і навчання в 1918–1919 рр., списки учителів і листування з повітовими шкільними комісаріатами краю тощо [1–7]. Доповнюють цю групу джерел виявлені рукописні документи архіву Наукового товариства імені Т. Шевченка, які знаходяться у Національній бібліотеці м. Варшави. Зокрема, у скринці 25. XXIV.16(1) «Міністерство освіти УНР. Державний секретаріат віросповідань і освіти ЗУНР у м. Станіславові (1917–1920)» архіву уряду Української Народної Республіки (1918–1919) міститься листування державних повітових комісаріатів і повітових шкільних комісаріатів (рад) Покуття про призначення, перенесення та звільнення вчителів, списки виплат урядникам державного освітнього відомства ЗУНР (ЗО УНР) на цілі шкільництва, листування у справі анкети про реорганізацію шкільництва на території краю тощо [71, с. 27, 199–200].

У дослідженні взяті до уваги документи вищих органів влади управління ЗУНР (ЗО УНР), зокрема, які стосувалися культурно-освітнього життя, основ шкільництва, передусім на Покутті [26; 27].

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з періодичних видань центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР (ЗО УНР): «Діло» (жовтень-листопад 1918 р.), «Республіка» (лютий-квітень 1919 р.), «Нове життя» (грудень 1918 – квітень 1919 р.), «Народ» (лютий-травень 1919 р.), «Січковий Голос» (листопад 1918 – квітень 1919 р.), «Учительський голос» (лютий-квітень 1919 р.), «Новини» (березень-квітень 1919 р.) «Станиславівський Голос» (листопад-грудень 1918 р.) та ін. Проте найбільше інформації зі стану шкільництва на Покутті отримали з коломийського часопису «Покутський Вістник» (листопад 1918 – травень 1919 р.). У часи воєнних подій листопада 1918 р., коли на Покутті бракувало достовірної інформації, Окружна національна рада м. Коломия вирішила видавати «Покутський Вістник», який ставив своїм завданням розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства і вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної і нероздільної України [9, с. 1]. Відстоюючи інтереси рідної Вітчизни, часопис постійно відгукувався на найбільш важливі події українського життя, інформував про становище краю у рубриках «Життя Покуття», «Телеграми і вісти». Загалом, джерелознавча цінність газетної періодики досліджуваної доби полягає в тому, що тут поміщувались матеріали з питань державного, національного, культурного, освітнього будівництва, практичної діяльності місцевих органів управління, суспільно-політичного та громадського життя.

Незважаючи на те, що національно-культурна і, зокрема, освітня сфера, міжетнічні відносини у сфері шкільництва ЗУНР знайшла відображення у дослідженнях багатьох українських авторів: О. Карпенка, Б. Ступарика, В. Великочого, Л. Шологон, І. Монолатія, О. Павлишина та інших [64; 65, с. 228–259; 66; 67; 68; 69; 72], проте особібно не зверталася увага на вивчення проблеми культурно-освітнього життя на Коломийщині у зазначений період.

На Покутті в рамках проведення освітньої програми діяльності створювалися повітові шкільні ради. Коломийську повітову шкільну раду (КПШР) очолив Василь Витвицький, колишній учитель 4-класної місцевої школи, а шкільними референтами обрано Михайла Книша, Івана Михалевського та Менделя Юріса (їхніми попередниками були представники польської національності Жигмонт Вольський і Кастан Микола Сташкевич, які відмовилися записатися на вірність Української держави) [3, арк. 37]. Шкільним комісаром Печеніжинського повіту обрано Семена Шпаковського [6, арк. 6]. До «Тіснішого окружного організаційного комітету» Коломийської Окружної національної ради увійшли 22 осіб, у складі якого референтом у справах освіти обрано Осипа Чайківського [10, с. 3].

За сприяння Окружної національної ради 29 грудня 1918 р. КПШР організувала учительську конференцію, на якій було прийнято меморандум («меморіал») про покращення матеріального становища педагогів, надісланий керівництву Української національної ради і Державного секретаріату освіти і віросповідань (ДСОВ). Ухвалені такі резолюції: прагнення до одержавлення української народної освіти; оплата праці учителів прирівнюється до оплати державних службовців; надання соціальних дотацій педагогам у зв'язку з воєнними лихоліттями; шкільництво у своїй діяльності має бути відособлене від місцевої адміністрації і безпосередньо підпорядковане міністерству освіти Української Народної Республіки, що виконує свої доручення і розпорядження через повітові шкільні комісії (у її склад входять шкільний комісар, педагогічні інструктори, вибрані учительством, представник санітарної служби), при них діють батьківські комітети із дорадчим голосом; місцеві шкільні ради мають бути ліквідовані, їхні функції виконують повітові шкільні комісії; у разі зміни укладу діяльності народного шкільництва скликається фахова комісія, представлена учительством краю [1, арк. 1, 2; 33]. Зорганізоване наприкінці січня 1919 р. віче коломийських вчителів за участю місцевої інтелігенції висловило надію, що «здезертирувавши» через матеріальні та харчові нестатки вчителі повіту повернуться до своєї, вкрай необхідної на часі, праці [66, с. 38].

Навчальний процес в українських початкових народних школах на Коломийщині доби ЗУНР (ЗО УНР) не переривався. Про це свідчить підготовлений керівником КПШР Василем Витвицьким звіт для ДСОВ ЗО УНР [2, арк. 1–4]. Загалом на початок весни 1919 р. у Коломийському повіті функціонувало шістдесят українських 4-, 2- і 1-класних народних шкіл: десять 4-класних змішаних (сс. Іванівці, Корнич, Коршів, Балинці, Кулачківці (нині обидва села у складі Снятинського району Івано-Франківської обл.), Сопів, Турка, Товмачик, Хлібичин лісний, Гвіздець-місто); двадцять шість 2-класних змішаних (сс. Вербіж вижний (нині с. Верхній Вербіж), Вербіж нижний, Воскресінці, Виноград, Гвіздець старий, Дебеславці, Жукотин, Загайпіль, Замулинці, Камінка велика, Кіданче (нині с. Кийданці), Ліски, Матіївці, Остапківці, Пилипи, П'ядики, Підгайчики, Раківчик, Острівець, Росохач, Сороки (нині ці три села у складі Городенківського району Івано-Франківської обл.) Семаківці, Слобідка лісна, Ценева, Черемхів, Шепарівці) і двадцять чотири 1-класних змішаних (сс. Гвіздець малий, Залуччя над Прутом (нині с. Залуччя), Ганів, Годи, Добровідка (нині с. Годи-Добровідка), Дятьківці, Іспас горішній (нині частина села Іспас), Камінка велика (ур. «Горби»), Камінка мала, Королівка, Кропивище, Михалків, Назірна, Перерів, Рогиня, Прикмище, Хвалибога (нині ці три села у складі Городенківського району Івано-Франківської обл.), Трач, Цуцулин (нині обидва села у складі Косівського району Івано-Франківської обл.), Тростянка, Фатівці, Слобідка пільна, Гвіздець-місто (нині селище міського типу), Чехова). У м. Коломиї діяли по одній українській 4-класній хлоп'ячій і дівочій школі [2, арк. 1 зв., 2, 2 зв., 3].

Окремі польськомовні (5-класна «виділова» дівоча, три 4-класні народні мішані, 3-класна «виділова» дівоча (титulована за української влади іменем Марковичевої), дві 3-класні хлоп'ячі (одна з них названа іменем Петра Могили) школи) та німецькомовні (три 1-класні народні мішані школи в ур. Фозенчек, Флессберг, Славці) навчальні заклади м. Коломиї українізовані. Також українізована польськомовна 4-класна народна мішана школа в Гвіздці-місті. У м. Коломиї зберегла свій статус німецькомовної школи 3-класна народна мішана (приватна) школа в ур. Багінсберг [2, арк. 3, 3 зв.].

Кілька шкіл Коломийського повіту і м. Коломії припинили навчальний процес. Більшість з них – це польськомовні навчальні заклади (три 4-класні хлоп'ячі народні і п'ять 4-класні дівочі народні школи у м. Коломії; 4-класна барона Гірша в Гвіздець-місто, 1-класні народні мішані в сс. Камінка велика (ур. «Горби»), Виноград, Підгайчики, П'ядики Турка, Замулинці, Загайпіль, 1-класні «експоновані» в сс. Камінка велика, Камінка мала, Королівка, 2-класні мішані в сс. Кулачківці, Росохач), а також полько-німецька 4-класна народна школа в ур. Маріямгільф [2, арк. 3, 3 зв., 4].

Станом на кінець 1918 р., у Коломийському повіті запрягнули на вірність Української держави 109 вчителів та 31 учитель-емерит (педагоги похилого віку, які звільнені від виконання своїх щоденних обов'язків) [3, арк. 6–17] (за іншими даними – 152 педагоги [3, арк. 19–26]). Серед тих, хто запрягнув на вірність ЗУНР, є і педагоги польської (Емілія Арсенич (с. Коршів), Людвик Груби (с. Загайпіль), Стефанія Дидинська (с. Коршів), Тараса Ковальська (с. Дятківці), Олена Комуницька (с. Корнич), Болеслав Лещинський (м. Гвіздець), Йосифа Михайлів (с. Товмачик), Іван Михалевський (м. Коломия), Володислав Немец (с. Матіївці), Адольфіна Росолова (с. Гвіздець малий), Казимира Соловка (с. Пилипи), Францішка Халупницька (с. Замулинці)) та єврейської (Гольдвіна Бонус (м. Гвіздець), Вельямін Бліц (м. Коломия), Жанетта Готфрід (м. Коломия), Фрайда Едельгайт (м. Коломия), Францішка Пордес (м. Коломия), Леа Сопхер (м. Коломия), Самуїл Шаїрман (м. Коломия), Фріза Вайзер (с. Кулачківці)) національності, а також один німець Пилип Гексель (м. Коломия, школа в ур. Флєсберг) [3, арк. 19–26].

Відмовилися запрягнути на вірність ЗУНР 187 педагогів, переважно польської національності. Проте є і два представники єврейської національності Йосиф Штекель і Клара Крівер та одна українка Анна Міткевич, всі з м. Коломії. Хоча досліджуючи прізвища вчителів польської національності, які відмовилися запрягнути на вірність ЗУНР, зустрічаються антропоніми українського (Іван Піскозуб, Вікторія Голій, Павлина Калинюк, Марія Чижик, Марія Груба, Марія Місько, Михайло Тимочко, Олена Вітриляк) та німецького і єврейського (Герміна Лібгарт, Марцель Шіндлер, Йосиф Штекель, Еміль Аберсбавер,

Казимира Ашенбрер, Аделя Брандштетер, Йосиф Бургардт, Юлія Шіфнер, Ванда Шпрінгвальд) походження [3, арк. 27–35].

Звітуючи перед керівництвом Державного Секретаріату освіти і віросповідань, Печеніжинська повітова шкільна рада інформувала, що напередодні Листопадового зриву 1918 р. у повіті переважали школи з українською мовою викладання. Польськомовні навчальні заклади знаходились лише у м. Печеніжині (5-класна змішана школа), селах Яблонів (нині селище міського типу Косівського району Івано-Франківської обл.) (4-класна змішана), Слободі Рунгурській-копальні (нині с. Слобода) (1-класна), Княздворі (1-класна) і Березові нижнім (нині с. Нижній Березів Косівського району Івано-Франківської обл.) (1-класна). Останні дві школи зі встановленням ЗУНР за згодою батьків школярів автоматично перейшли на українську мову викладання. Через деякий час українізовано навчальні заклади і в перших трьох місцевостях. Щоправда, польська мова навчання як додаткова збереглась в усіх школах Печеніжинського повіту [5, арк. 1, 1 зв., 2].

Зауважимо, що на Покутті і Галицькій Гуцульщині у цьому повіті найменше (лише 11) педагогів відмовились записатися на вірність Українській державі (представники польської національності Марися Блаусовська, Емілія Бригидовичева, Ванда Гавзерівна, Бронислава Клечко, Бронислав Мальмон, Яніна Нізінкевич, Володислав Ременський, Володислава Смульська, Яніна Соколовська, Франц Сралік, Софія Тулачівна [6, арк. 3, 3 зв., 4, 4 зв.]); усі кваліфіковані учительські сили працевлаштовані [5, арк. 1, 1 зв., 2]. Серед тих, хто записався на вірність ЗУНР, є й 11 педагогів польської (Юлія Блехінгер (с. Яблонів), Людвика Болеховська (с. Яблонів), Камілія Кухарська (с. Мишин), Марися Кухарська (с. Акресори), Марися Пшигодська (?), Кароліна Питковська (с. Рунгури), Агнешка Санойцівна (с. Березів нижній), Броніслав Сташкевич, Анна Сташкевичева (обом працювали в с. Березів середній), Марія Ульванська, Августа Шпаковська) і 8 єврейської (Шайндля Бавмелівна (с. Уторопи), Кляра Мосціскер (м. Печеніжин), Геня Ратівна (с. Космач), Борух Равх (с. Яблонів), Хева Шльосер (м. Печеніжин), Сима Шульвольф (с. Космач), Фріма Шпірер (с. Березів нижній), Хая Штекльова (с. Яблонів)) національності [6, арк. 1–4].

Станом на квітень 1919 р., на педагогічній ниві Печеніжинщини працювало 57 вчителів (за іншими даними шкільного повітового комісаріату, 53 педагоги) [5, арк. 1, 1 зв., 2]. На території Печеніжинщини на початок весни 1919 р. з 74 шкіл (?; у Печеніжинському повіті було 23 населені пункти, тому кількість поданих шкіл Коломийською філією Інформаційного бюро Директорії УНР в газеті «Новини. Інформаційний щоденник» є, мабуть, завищеною – А. К.) навчання велось лише у 7: «селяне дуже огірчені, що наука не відбувається». У с. Яблонів з шести учителів, які вели навчання, була тільки одна українка, всі інші – поляки і євреї [13, с. 2].

Дванадцять населених пунктів північної частини сучасної Коломийщини (м. Отинія (нині селище міського типу), сс. Баб'янка, Богородичин, Виноград, Голосків, Глибока, Закрівці, Молодилів, Скопівка, Струпків, Торговиця, Угорники) у період ЗУНР (ЗО УНР) входили до складу Товмацького повіту. Тільки в селах Богородичин, Голосків, Глибока діяли 1-класні школи з польською мовою викладання. У всіх інших восьми селах функціонували 1- і 2-класні народні школи з українською мовою викладання. У м. Отинії колишні дві польські 4-класні хлоп'ячі і одна єврейська 4-класна дівоча школи перетворені на три змішані 4-класні школи з українською, польською і єврейською мовами викладання [7, арк. 2, 2 зв., 3]. Хоча і надалі окремі навчальні заклади та фінансові відомства м. Отинії вели листування з Державним секретаріатом освіти і віросповідань на польській мові, що, на нашу думку, в час творення молодой української держави виглядало доволі незвично [4].

Результатом плідної співпраці низки шкільних комісаріатів Покуття стала поїздка депутації українського учительства краю до м. Станиславова на початку січня 1919 р. з домаганням українізації освіти. Делегація представників Покуття в особі коломиян О. Власійчука, М. Книша та представника з Товмаччини А. Домбровського була прийнята головою Державного Секретаріату С. Голубовичем. 4 січня 1919 р. спеціальна шкільна комісія ухвалила рішення перевести народних учителів у ранг державних службовців і збільшити оплату праці на 25 % [31, с. 2; 42, с. 3].

Державним секретаріатом освіти і віросповідань у січні 1919 р. розповсюджена відозва до всіх українських організацій народного учительства, яким зобов'язували повітові комісаріати зорганізувати віча, де мали б бути ухвалені резолюції (десять положень), серед яких головними є наступні: школа є державною інституцією з відповідним шкільним урядом на чолі; народні учителі прирівняні до статусу державних службовців; народна школа є самостійною державною інституцією; учительство підпорядковане Державному секретаріату освіти і віросповідань; кожен повіт має вибрати делегатів на з'їзд народного учительства 15–16 лютого 1919 р., що відбудеться в м. Станиславові [12, с. 4].

У цей час повітовий державний комісар І. Стрийський у порозумінню зі шкільним комісаріатом Коломийської Окружної національної ради підготував «обіжник до всіх шкільних, громадських і парохіяльних урядів», згідно якого з 1 січня 1919 р. у школах замість польської обов'язково вводиться українська мова, польська мова може додатково викладатись за бажанням батьків учнів. У закладах Покуття, де втратили чинність викладання навчальних годин «в наслідок неухвалення польської мови, призначити треба на науку української мови і рахунків з узягдненням рідньої історії». У всіх школах краю українська мова мала стати обов'язковим предметом навчання [21, с. 3; 60, с. 2].

На кінець 1919 р. склалася доволі дивна ситуація щодо наповнення педагогічними штатами навчальних закладів Коломийщини. З одної сторони, через відмову вчителів польської національності запрягнути на вірність Українській державі, багато шкіл були спорожнілими на учительські кадри. А з іншого боку, як зауважив шкільний комісар КПШР Василь Витвицький, у Коломийському повіті є близько 30 осіб, переважно жінки, які здобули педагогічний фах, «однак на посади не йдуть, бо з платні расових учительок не можна під сю пору вижити», а тому, маючи кращу зарплату, працюють у військових канцеляріях та інших урядових відомствах [3, арк. 38].

Проте траплялися випадки, коли на спорожнілі місця запрошувалися українські вчителі, які до цього часу працювали в суміжних до Покуття населених пунктах Буковини. Після окупації краю румунами в листопаді

1918 р. вони змушені були шукати роботу у Східній Галичині. Так, у квітні 1919 р. дирекція української державної гімназії в м. Коломії (директор П. Мостович) прийняла на роботу вчителів української і німецької мови Дмитра Лютика і Омеляна Цісика, «прогнаних Румунами з Буковини» [8, к. 311–312]. Але у травні 1919 р. коломийському навчальному закладу не вдалося в себе працевлаштувати ще одного буковинського вчителя Володимир Винницького, який перед цим, до його усунення румунськими властями у січні 1919 р., працював учителем української мови у вищій реальній школі м. Чернівців [8, к. 370–3371].

В іншому розпорядженні І. Стрийського та комісара КПШР В. Витвицького від 28 грудня 1918 р. говорилось про негайне створення по всіх школах Коломийського повіту курсів для неграмотних. Для цього потрібно повідомити повітовий шкільний комісаріат, хто з педагогів займеться веденням цих курсів, а також додати список учнів, які ходитимуть на ці заняття [43, с. 4].

Щоб забезпечити комплектування учнями середніх та фахових шкіл, Державним секретаріатом освіти і віросповідань було прийнято рішення про тримісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину селянських дітей. У відповідній відозві урядове відомство звернулось з проханням до вчителів, духовенства, свідомих селян та робітників, щоб з кожного села відправили хоча б троє дітей на підготовчі курси, робота яких розпочнеться з 1 травня 1919 р. у кожному повітовому місті держави. Таке навчання було вкрай необхідним, оскільки народна школа не давала достатньої підготовки для вступу до навчальних закладів вищого рівня. Планували, що після закінчення курсів учні наступного навчального року навчатимуться, відповідно до своїх здібностей, у гімназіях та фахових школах [25, с. 8; 30, с. 1; 57, с. 1]. Також окремим розпорядженням головного освітянського відомства оголошено про вступні іспити до першого класу середніх шкіл і ведення підготовчих курсів для слухачів, які б мали навчатись в учительських семінаріях [58, с. 1].

Зауважимо, що на Покутті процес набору дітей на підготовчі курси розпочався раніше, з кінцем зими і початком весни 1919 р. Дирекція української державної гімназії у м. Коломия оголосила про проведення безкоштовних

щоденних підготовчих курсів з релігії, української мови, рахунків і каліграфії для хлопців на початку квітня 1919 р. Подібні курси для дівчат мали бути організовані тутешньою жіночою учительською семінарією [41, с. 4].

Слід наголосити, що українська влада Коломийщини регулювала або ж координувала питання організації і проведення різноманітних навчальних курсів не тільки для дітей, але й дорослого населення, інформувала про це у періодичній пресі. У другій половині лютого 1919 р. у м. Коломії розпочав роботу 6-тижневий курс діло- і книговодів селянських кредитних і торговельних спілок. Навчання і проживання були безкоштовними, вимагалось знання української мови, біля себе мати шкільний канцелярський інвентар. Позачергово приймалися на навчання інваліди Першої світової і українсько-польської війни. Діяв також курс громадських писарів, пріоритет надавався у навчанні жителям Покуття. У м. Коломії наприкінці лютого 1919 р. формувалась школа для механіків, до якої приймалися учні української народності, які були нездібні до військової служби, але обізнані у слюсарській справі [39, с. 3; 40, с. 3; 44, с. 4; 55, с. 4]. Вважалось успішним проведення шеститижневого курсу громадських секретарів і семитижневого торговельно-промислового курсу (березень-квітень 1919 р.), організованих Окружною національною радою м. Коломия. Слухачі курсів, переважно жителі Покуття, отримали професійну підготовку з основ діловодства, книговодства, торгівельної справи, товарознавства тощо [28, с. 2; 38, с. 6].

Українська мова ставала обов'язковим предметом для вивчення з третього року навчання в усіх державних і приватних польських, єврейських і німецьких школах. По містечках і селах Коломийщини, попри нестачу вчителів-українців, українських підручників і учнівського приладдя, навчальний процес, як правило, не зривався в 1918–1919 навчальному році.

Українські педагоги народних шкіл, підтримуючи дії органів державної влади щодо організації початкового шкільництва, вирішили також долучитися до його реформування. Про це засвідчив з'їзд делегатів українського народного вчительства в м. Станиславові, що відбувався впродовж 2–3 лютого 1919 р. На нього прибули 117 педагогів, серед яких були делегати від Покуття. Особливо

вирізнявся роботою представники шкільництва Коломийщини Онуфрій Власійчук, який, будучи обраним до президії з'їзду, виступив з розлогою промовою про соціальне і матеріальне становище українського учительства у складі Австро-Угорської імперії (реферат «Про стані справи українського народного учительства»), та Михайло Книш, який виступив з рефератом «Організація народного шкільництва» (подано основи реформування освітянської сфери Східної Галичини) (М. Книш і пізніше неодноразово виступав з рефератами на учительських конференціях; так, на з'їзді українського народного учительства ЗО УНР, який відбувся 26 квітня 1919 р. у м. Станиславові, педагог виголосив реферат «Устрій нашої початкової школи і який він має бути» [8, к. 518]) [31, с. 2–3; 32, с. 2; 61, с. 2]. Після жвавого обговорення були прийняті ухвали, де освітяни окрім поліпшення їхнього матеріального становища та підвищення соціального статусу вимагали: «[...] V. Народне учительство жадає признання народної школи самостійною державною інституцією. – VI. Народне учительство внаслідок сього жадає відсунення від політичних властей, знесення Шкільних Рад місцевих і окружних, а їх агенти (функції) мають виконувати шкільні уряди і повітові шкільні комісаріати. VII. Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей і знатоків шкільництва до уложення часового проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всієї Соборної України» [24, с. 2–3; 36, с. 3–4; 47, с. 1; 68, с. 403].

З'їзд обрав «Виконуючий Комітет народнього учительства» (далі – ВКНУ, голова О. Власійчук) і доручив йому видавати тимчасово, «доки Львів буде увільнений від наїздників», учительський орган у м. Коломії з метою інформування загалу народного вчительства і громадянства про соціальне і матеріальне становище вчителів, реорганізацію народного шкільництва, видання шкільних підручників. Приступаючи до видання вчительського органу під назвою «Учительський Голос», ВКНУ передбачав подавати в ньому «звідомлення від властей, звіти з руху в учительських організаціях в справах оборони нар. учительства [...]» [14, с. 1]. Перше число було вислано переважно

до шкільного повітового комісаріату з проханням розпродати його серед учителів або залучити до його розповсюдження відділ взаємної помочи українського вчительства. Започаткований як орган українського народного вчительства, часопис стояв на захисті соціальних і матеріальних інтересів вчительства, порушував питання реорганізації народного шкільництва, розглядав проблему шкільних підручників у контексті національного відродження. На сторінках часопису широко публікувалися матеріали з'їздів представників народного вчительства, членів ВКНУ. Під назвою «З руху організацій нар. учительства» подавалися найбільш важливі події з життя учительських організацій, у рубриках «Послідні події» і «Послідні вісти» – повідомлення про політико-громадські події в УНР та найбільш важливі урядові повідомлення стосовно вчительства, розпорядження державного секретаріату освіти. Поряд із шкільними проблемами в часописі детально розглядалися принципи позашкільної освіти, спрямованої виховання національної свідомості українського народу [70, с. 95].

Слід також зазначити, що ВКНУ активно займався не тільки видавничою справою, але й практичною роботою: сформував по містах і селах Покуття учительські осередки товариства «Взаємної Помочі», які б мали займатись в умовах лихоліть українсько-польської війни поверненням колишніх педагогів до ведення шкільництва на місцях, збором членських внесків на розвиток та утримання навчальних закладів краю [45, с. 1–2]. Через місяць 2–3 березня 1919 р. члени ВКНУ зібрались на засіданні ширшого комітету у м. Станиславів, де зустрілись з представниками уряду ЗУНР: розглядалися питання членських внесків і стану оплати праці педагогам і шкільним урядовцям, підняття соціального статусу учительства краю [34, с. 7–8].

Також у м. Коломиї діяла «Видавнича Спілка укр. учительства». На зборах цього товариства 9 лютого 1919 р. порушувалось питання пошуку фінансових коштів на видання шкільних підручників [20, с. 3].

Неабияке значення для педагогів народних, виділових (міські початкові навчальні заклади, що давали право вступу до гімназії) та середніх шкіл мали законодавчі акти, згідно яких підвищувалася матеріальна винагорода за їхню

працю. З цього приводу відомий український літературний критик Микола Євшан (Федюшка) (1889–1919), захищаючи вчителів, повторював їхні слова: «Дайте нам відповідне матеріяльне забезпечення, аби ми могли працювати в школі – тоді ми будемо працювати – се постійна відповідь учителів» [19, с. 1–2]. «Закон Української Національної Ради про заробітну плату народних і виділових вчителів» від 10 квітня 1919 р. [27, с. 56–57] та «Резолюція Української Національної Ради про підвищення зарплати учителям середніх шкіл» від 15 лютого 1919 р. встановили значно вищі розміри платні педагогам (це питання обговорювалось на другій сесії Української національної ради 11, 14 і 15 лютого 1919 р. [15; 16; 17]). Передбачалося, що найменша винагорода вчителя народної школи складатиме 1200 корон в рік, а педагога середнього навчального закладу 2000 корон щороку. Окрім цього розпорядженнями Державного секретаріату освіти і віросповідань було підвищено пенсії педагогам, вдовам та сиротам освітян, запроваджено додаткові грошові виплати, оскільки інфляція дуже швидко знецінювала реальну вартість заробітної платні вчителів [49, с. 1; 59, с. 1; 68, с. 404]. Стосовно соціального облаштування будинку педагога, то було прийнято рішення про надання помешкання безпосередньо в шкільному будинку, в якому мало б міститись щонайменше дві кімнати і кухня [35, с. 1–2].

З архівних джерел довідуємося, що керівники освітянських закладів краю бідкалися на брак належних коштів для утримання шкіл, подекуди витрачали власні гроші, щоб забезпечити безперебійний навчальний процес. Так, в листі від 19 лютого 1919 р. директор української державної гімназії м. Коломиї П. Мостович звернувся до повітового державного комісаріату з проханням про надання асигнування в розмірі 6 тис. корон для покриття видатків на світло й опалювання приміщення навчального закладу та надання зарплати працівникам господарської частини. Попередньо директор змушений був витрачати власні кошти та з фондів навчального закладу. Але ці джерела надходження грошей виявилися вичерпаними, і якщо ближнім часом з державної каси не будуть виділені кошти, то українська державна гімназія через брак палива призупинить навчання. Для вирішення цього питання наступного дня цей лист директора

коломийського навчального закладу повітовий державний комісаріат направив до ДСОВ в м. Станиславові. Урядова інституція в м. Коломії не мала належного фонду для покриття цього видатку, оскільки регулювала витрати коштів тільки на повітовому рівні, а навчальний заклад виявився державним. Відповідь не забарилася. ДСОВ у м. Станиславові 7 березня 1919 р. доручив державному податковому відомству в м. Коломії виплатити дирекції української державної гімназії як дотацію 6 тис. корон на опалювання приміщень навчального закладу [2, арк. 7, 7 зв.].

Частина українських навчальних закладів на Коломийщині були приватними. Однак своїм розпорядженням Державний секретаріат освіти і віросповідань ЗО УНР від 21 січня 1919 р. забороняв навчання у приватних школах, починаючи з 11 лютого 1919 р. Тому у листі від 7 лютого 1919 р. керівництво кружка Українського педагогічного товариства (УПТ) в м. Коломії (існував з 1910 р.) звернулося з проханням до державного відомства не закривати приватну жіночу семінарію (директор Йосиф Чайківський) в місті. Адже навчання у цьому навчальному закладі велося в національному дусі, мовою викладання була і залишається українська, а всі вчителі є українцями і «є горожанами Української Народної Республіки» [2, арк. 5, 5 зв.]. Через тиждень, 15 лютого 1919 р., керівник ДСОВ А. Артимович задовольнив просьбу осередку УПТ в м. Коломії і дозволив подальше ведення навчання у приватній жіночій семінарії [2, арк. 6]. В іншому листі від 31 січня 1919 р. Старшина кружка УПТ в м. Коломії просила керівництво ДСОВ в м. Станиславові надати статус державного закладу українській приватній жіночій семінарії в м. Коломії. Представники найвищого освітянського відомства телеграмою від 4 березня 1919 р. відповіли, що не мають нічого проти одержавлення цього навчального закладу, але просили Старшину УПТ в м. Коломії підготувати відповідні «вікази і декларації» [2, арк. 18, 18 зв., 19, 19 зв.]. У свою чергу, директор приватної жіночої семінарії УПТ в м. Коломії Й. Чайківський у листі до керівництва ДСОВ ЗО УНР від 27 лютого 1919 р. звернувся з проханням надавати дозвіл здавати «іспит зрілості» його випускникам у власному навчальному закладі. 3 квітня 1919 р. керівник ДСОВ

А. Артимович дозволив приймати ці іспити у приватній жіночій семінарії, проте за однієї умови – слід інформувати освітянське відомство ЗО УНР про склад випускної екзаменаційної комісії [2, арк. 12, 12 зв.]. Рівень викладання у приватній жіночій семінарії УПТ в м. Коломиї був високим, оскільки окремі випускниці неукраїнських семінарій хотіли здавати «іспит зрілості» з української мови саме в цьому навчальному закладі. Так, 15 травня 1919 р. жителька м. Коломиї Хає Шпірерівна звернулася до директора приватної жіночої семінарії Й. Чайківського з проханням допустити її до екзамену з української мови. В 1918 р. вона закінчила німецькомовну 4-річну жіночу семінарію в чеському місті Літомирицях. Того ж року в м. Празі випускниця здала «іспит зрілості» з правом викладання польської мови. Тому в умовах творення молодої української держави не мала можливості здати українську мову. 20 травня 1919 р. керівництво приватної жіночої семінарії УПТ у м. Коломиї пішла назустріч Хає Шпірерівні: надала їй дозвіл здавати екзамен з української мови [8, к. 273].

На кінець квітня 1919 р. у чотирьох класах приватної жіночої семінарії УПТ в м. Коломиї навчалася 147 дівчат (I клас – 38 українських учениць; II клас – 43; III клас – 37, з них 2 єврейські учениці; IV клас – 29). Окрім цього, у приміщенні семінарії навчалися 176 дівчат 4-класної народної дівочої школи (I клас – 28 українських учениць; II клас – 45; III клас – 54; IV клас – 48, з них одна єврейська учениця). Разом – 323 учениці. Обслуговували навчальний процес 19 українських вчителів [3, арк. 3–5].

На Покутті активно діяли українські молодіжні товариства, які цікавилися культурно-освітніми проблемами краю. Вирізнялося своєю діяльністю коломийський осередок товариства «Молода громада». Регулярно збираючись, молоді люди виступали з національно-патріотичними рефератами («Наша інтелігенція – а сучасний момент» О. Ясінського; «Національна та інтернаціональна ідея Є. Глушкевича»), організовували мистецько-виховні заходи («Шевченкове свято для козаків-стрільців, робітників і селян» 30 березня 1919 р.), розглядали на засіданнях наболілі буденні культурно-освітні питання краю [22, с. 2; 23, с. 2; 37, с. 2; 51, с. 3; 62, с. 4]. Серед проблем і недоліків

діяльності цього молодіжного товариства А. Дутчак виокремив наступні: невелика як для м. Коломиї кількість учасників товариства (70 чоловік); тісне приміщення будинку Народного дому, де збираються члени «Молодої громади»; пасивність учениць жіночої семінарії Українського педагогічного товариства, які теж мали б брати участь в обговоренні складних культурно-освітніх питань краю. Однак автор допису до часопису «Покутський Вістник» надіється, що робота цього молодіжного колективу буде корисною і ефективною для українства Покуття: «Влиймо отже як найбільше життя в наше товариство, даймо змогу злитись в оден гурт, внесімо між себе сердечність і щирість, а причинимося до святого діла – будови Вітчизни» [18, с. 4–5]. Варто додати, що у цей час також доволі активно діяв станіславівський осередок «Молодої Громади» [53, с. 1–2].

Хоч українська освіта і шкільництво були поза політикою (на підтвердження цьому перший пункт ухвали Товариства учителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада», прийнятий на загальному зібранні в м. Станиславові 21–23 березня 1919 р.), проте деякі партійно-політичні сили Покуття соціалістичного спрямування намагались вплинути на розвиток педагогічної сфери життя краю [50, с. 2–4]. Зокрема, на учительському вічі, який відбувся в м. Коломиї в січні 1919 р., присутні педагоги увійшли до «Союзу Селянсько-Робітничих Спілок», і «ще перший случай, де часть трудової інтелігенції, як організована кляса, змагає йти поруч з народом в визвольній роботі працюючих. Маємо надію, що [...] учителі й учительки вернуться на села не лише дітий учити, але організувати нових борців за соціалізм» [54, с. 4]. Коломийський осередок єврейської соціалістичної робітничої партії «Поалей-Ціон» висловив протест про призначення директором місцевої єврейської гімназії українця, висловивши думку про те, що керівником закладу має бути єврей за національністю Самуїл Вабман [3, арк. 42, 52].

З перших днів революції УНРада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їх підтримку та співпрацю. У відозві «Український Народе» від 1 листопада 1918 р. пропонувалось: «національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають

вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради» [56]. Водночас, «Покутський Вістник» наголошував: «Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ жиє в більшості. Побіч Українців живуть у меншості Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям... Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованне над нами – та се дарма. Українці те панованне силою скинуть... Треба поводити ся з Поляками і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також насильство з їх сторони і замах на нашу Державу треба відкинути оружжям і то рішучо та безоглядно» [63, с. 4].

Заклики вищих владних інституцій ЗУНР до політичних представницьких сил національних меншин в цілому не знайшли серед них бажаного розуміння. Жодна з неукраїнських політичних партій чи громадських організацій не виявила бажання взяти на себе відповідальність за формування і становлення ЗУНР, вироблення внутрішнього та зовнішньополітичного курсу держави, відмовляючись увійти до її владних структур. В. Великочий стверджує, що таке ставлення національних менших до молодії західноукраїнської держави було вмотивованим, розглядалось від органічного неприйняття і протиборства – до конструктивного нейтралітету й персонального співробітництва стосовно української влади [64, с. 82].

Перше більше проявилось у польсько-українському протистоянні, небажанні колишніх урядових чиновників та адміністративних службовців польської національності долучитися до організації української влади. Навпаки, єврейські політичні та громадські організації в краї в цілому займали позицію конструктивного нейтралітету до ЗУНР. Вони, об'єднані навколо Східногалицької єврейської національної ради, намагалися захистити насамперед власні національні інтереси, уникаючи прямого втручання у протиборство між українцями та поляками. Єврейське населення співпрацювали з місцевими органами управління та окремими державними структурами ЗУНР і навіть участі в них. Підтвердженням повноправності єврейського населення в західноукраїнській державі, в тому числі і на території Покуття, є лист пересічного читача коломийської газети «Покутський Вістник», єврея за

національністю: «Жиди в Українській державі є її правдивими громадянами, а тому держава не мусить допустити в нас жидівських розрух, які мається на великій Україні» [46, с. 2].

Українсько-єврейська співпраця та польсько-українське протистояння набуло своєрідних форм в освітній сфері. Зокрема, у містечку Отинія Товмацького повіту наприкінці 1918 р. діти єврейської національності відмовились навчатись у польській школі, натомість, була утворена нова школа з єврейською мовою викладання [52, с. 3].

Однак помічаємо факти і українсько-єврейського протистояння, не завжди українська влада йшла на зустріч домаганням єврейської громади в освітній сфері. Переживання були небезпідставними. Керівництво ЗУНР (ЗО УНР) у руслі творення майбутньої національної автономії для євреїв підтримували рішення про утримання шкільництва представників національної меншини державним коштом. Однак, на думку українських державних службовців, не було жодних гарантій, що у єврейських школах вільно викладатиметься українська мова і література, історія України [29, с. 2].

З іншої сторони, Східногалицька єврейська національна рада вмотивовано захищала права національної меншини в культурно-освітній сфері, надсилаючи відповідні петиції до Державного секретаріату освіти і віросповідань. У зверненні ДСОВ до єврейської національної ради м. Коломия від 26 лютого 1919 р. на запит останньої про навчання єврейської гімназійної молоді та створення паралельних класів в українських навчальних закладах міста з викладанням івриту [2, арк. 8, 8 зв., 13; 3, арк. 52] вказувалось, що справа організації навчальних закладів національних меншин належить до компетенції законодавчого органу ЗО УНР. Стверджувалось, що немає жодних перешкод у навчанні дітей єврейської національності в українських школах, адже у кожному із цих закладів працює кваліфікований учитель з івриту та національної історії [2, арк. 9]. На виконання розпорядження ДСОВ в м. Станиславові від 25 березня 1919 р. про надання фінансових асигнувань комісар КПШР Василь Витвицький у травні 1919 р. навіть підготував «вичерпуюче звітлення» про працю вчителів єврейської національності у навчальних закладах м. Коломій. У підготовленій

розгорнутій таблиці В. Витвицький подав таку інформацію про 18 єврейських вчителів, які заприсягнули на вірність Українській державі: посада педагога, місцевість, де він працював; його місячна зарплата, а також додаткові кошти на помешкання та керівництво педагогічним підрозділом; з якого числа і місяця працював на українській педагогічній ниві; кваліфікація вчителя [3, арк. 1, 1 зв.].

Зустрічались поодинокі випадки українсько-польської співпраці в освітній сфері. Зокрема, Польська повітова організація в м. Коломиї 13 січня 1919 р. звернулася до державного повітового комісаріату з проханням надати дозвіл на відновлення навчання у місцевій приватній польській гімназії та отримання для цього відповідного приміщення. Державний повітовий комісар І. Стрийський, направивши цей лист до ДСОВ в м. Станиславові, висловив свої міркування. Він вказав, що під час встановлення української влади в м. Коломиї заприсягнули на вірність ЗУНР тільки учителі української і єврейської національності, натомість педагоги польської національності відмовилися. Будинок, який просять поляки для ведення навчального процесу, є зайнятий під військовий шпиталь. І. Стрийський не був проти відновлення роботи приватної польської гімназії у м. Коломиї (мало навчатися 500 школярів, з них 280 – польської національності), але зауважив, що доречно було б українцям відкривати такого типу педагогічні заклади в окупованих поляками землях Східної Галичини. Урядовець виступив категорично проти встановлення у навчальному закладі портретів Ю. Пілсудського та наповнення бібліотеки польською ворожою літературою. ДСОВ ЗО УНР у м. Станиславові дав згоду на відкриття приватної польської гімназії в м. Коломиї, але за умов виконання розпоряджень урядового відомства від 21 січня 1919 р. [2, арк. 10, 11].

Отже, будучи під впливом національного державотворення, жителі Коломийщини активно включились у реформування культурно-освітньої сфери. Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, були сформовані Коломийська і Печеніжинська повітові шкільні ради, які відали організацією педагогічної справи краю. Незважаючи на труднощі у відновленні навчального процесу в освітніх закладах краю (відмова педагогів, переважно польської національності служити українській національній школі; низка учителів

української національності знаходилась на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.), все ж вдалося налагодити навчання: на спорожнілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію; працювали і українські вчителі з Буковини. Праця повітових шкільних рад Коломийщини і Печеніжинщини була різноманітною: від організації проведення учительських з'їздів, конференцій на повітовому рівні, делегування освітянських представників на загальноукраїнські з'їзди ЗО УНР, до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю. Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Коломийщині проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу. Щоправда, спостерігаємо поодинокі випадки конфліктних ситуацій на українсько-єврейському освітньому полі, і, навпаки, зближення польського учительства з українським.

Сьогодні, живучи в незалежній Україні, нам варто пам'ятати, що наші попередники єдиним порятунком від економічного, політичного і духовного занепаду вважали школу.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 43 Меморіал учительської конференції в м. Коломиї від 29 грудня 1918 р. про покращення матеріального становища учителів. 1918 р. – 2 арк.
2. ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 44 Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Коломиї про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р. – 19 арк.
3. ЦДІАЛ України. – ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 45 Списки учителів Коломийського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекцією гімназії в м. Коломиї про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р. – 82 арк.

4. ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 56 Фінансові звіти податкового управління в м. Отинії про виплату зарплати учительським колективам. 1919 р. – 27 арк.
5. ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 60 Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Печеніжині про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р. – 10 арк.
6. ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 61 Списки учителів Печеніжинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом в м. Печеніжині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р. – 14 арк.
7. ЦДІАЛ України. – Ф. 667. – Оп. 1. – Спр. 98 Списки народних шкіл Товмацького повіту. 1919 р. – 7 арк.
8. Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie (BN. OR.). – Skr. 25 XXIV.16 (1) (mf nr 95083). Ministertwo Oświaty URL. Państwowy sekretariat wyznań i oświaty Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej w Stanisławowie. 1919. – 704 k.
9. Від Редакції // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолиста. – Ч. 1. – С. 1.
10. Від української «Окружної Національної Ради» в Коломії // Покутський Вістник. – 1918. – 17 падолиста. – Ч. 3. – С. 3.
11. Віднова шкільництва // Нове життя. – 1919. – 31 січня. – Ч. 23. – С. 1.
12. Відозва до всіх укр. організацій народнього вчительства б. Зах.-Укр. Республіки // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січня. – Ч. 3. – С. 4.
13. Вісти Коломийської Філії Центрального Інформаційного Бюра при Директорії Укр. Народн. Республіки. Агентура-Яблонів, 21./ІІІ. с. р. // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 21 марта. – Ч. 8. – С. 2.
14. Вступне слово // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – 26 лютого. – Ч. 1. – С. 1.
15. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 11. лютого 1919. Справа шкільництва // Нове життя. – 1919. – 13 лютого. – Ч. 34. – С. 1–2.
16. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 14. лютого 1919 // Нове життя. – 1919. – 16 лютого. – Ч. 37. – С. 1–2.
17. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 15. лютого 1919 // Нове життя. – 1919. – 19 лютого. – Ч. 39. – С. 1–2.
18. Дутчак А. Товариське життя в Коломії / А. Дутчак // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвітня. – Ч. 31–32. – С. 4–5.
19. Євшан М. Біда учителів і біда з учителями / Микола Євшан // Нове життя. – 1919. – 16 цвітня. – Ч. 87. – С. 1–2.

20. Життя Покуття. Загальні Збори Тов. «Видавнича Спілка укр. учительства» в Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – 16 лютого. – Ч. 13. – С. 3.
21. Життя Покуття. Розпорядок у справі навчання // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січня. – Ч. 3. – С. 3.
22. З життя Покуття. В неділю 30 марта відбулося Шевченківське свято «Молодої Громади» в Коломії // Нове життя. – 1919. – 9 цвітня. – Ч. 81. – С. 2.
23. З Т-ва «Молода Громада» // Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта. – Ч. 21. – С. 2.
24. Завадовський О. Зїзд укр. народнього учительства в Станиславові / О. Завадовський // Покутський Вістник. – 1919. – 16 лютого. – Ч. 13. – С. 2–3.
25. Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) ... // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвітня. – Ч. 31–32. – С. 8.
26. Закон з дня 15. лютого 1919 р. про уживанє мови у внутрішнім і втішнім урядованю державних властей і урядів, публичних інституцій і державних підприємств на Західні Области Української Народної Республіки // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 2 марта. – Вип. 3. – С. 12.
27. Закон з дня 10. цвітня 1919 р. про платні народних і виділових учителів // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 30 цвітня. – Вип. 8. – С. 56–57.
28. Закриття торговельного курсу Окр. Національної Ради в Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – 15 цвітня. – Ч. 30. – С. 2.
29. Замітки про жидівську школу // Нове життя. – 1919. – 24 марта. – Ч. 68. – С. 2.
30. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань до Повітових Комісарів, повітових шкільних Комісарів і Дирекцій усіх середних і фахових шкіл в справі оснований з днем 1. мая 1919 тримісячних підготовних курсів до всіх типів середних шкіл ... // Републіка. – 1919. – 15 цвітня. – Ч. 62. – С. 1.
31. Звіт зі Зїзду відпоручників нар. учительства в Станиславові // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – 26 лютого. – Ч. 1. – С. 2–3.
32. Зїзд народ. Учительства Зах. України // Републіка. – 1919. – 5 лютого. – Ч. 3. – С. 2.
33. Зїзд укр. народнього вчительства у Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – 2 січня. – Ч. 1.

34. З'їзд ширшого Комітету виконного укр. нар. учительства в Станиславові // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – 15 марта. – Ч. 2. – С. 7–8.
35. Зрівняне учительських поборів з поборами державних урядників // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – 17 цвітня. – Ч. 4. – С. 1–2.
36. Коваль Г. Зїзд делегатів українського нар. учительства в Станиславові / Генрих Коваль // Републіка. – 1919. – 9 лютого. – Ч. 7. – С. 3–4.
37. Культурно-просвітне життя Покуття. Шевченківське сьвято «Молодої Громади» // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 2 квітня. – Ч. 18. – С. 2.
38. Курс господарських секретарів // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвітня. – Ч. 31–32. – С. 6.
39. Курс громадських писарів // Покутський Вістник. – 1919. – 9 лютого. – Ч. 11. – С. 3.
40. Курс діло- і книговодців // Покутський Вістник. – 1919. – 9 лютого. – Ч. 11. – С. 3.
41. Мостович П. З дирекції української держ. гімназії в Коломійі / П. Мостович // Покутський Вістник. – 1919. – 6 цвітня. – Ч. 27. – С. 4.
42. О. Вл-ук. Депутація укр. Учительства / О. Власійчук // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січня. – Ч. 3. – С. 3.
43. Обіжник до всіх управ народних шкіл в коломийськiм повіті // Покутський Вістник. – 1919. – 16 січня. – Ч. 4. – С. 4.
44. Позір! Школа для механіків // Покутський Вістник. – 1919. – 13 лютого. – Ч. 12. – С. 4.
45. Поклик До всіх Окр. Відділів «Взаїмної помочи» і до загалу українського Учительства в західній області У.Н.Р. // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – 15 марта. – Ч. 2. – С. 1–2.
46. Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта. – С. 2.
47. Резолюції учительського з'їзду // Нове життя. – 1919. – 9 лютого. – Ч. 31. – С. 1.
48. Розпорядок Державного Секретаріату просвіти і віроісповідань з дня 24. лютого 1919 р., відносно заведення української викладної мови у державних, середних школах // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 2 марта. – Вип. 3. – С. 25.
49. Розпорядок цілого Державного Секретаріату з дня 8. марта 1919 р. про одноразову надзвичайну заемогу для державних функціонерів і учителів // Републіка. – 1919. – 15 марта. – Ч. 36. – С. 1.

50. Справа відлучення шкільництва від адміністрації // Народ. – 1919. – 22 мая. – Ч. 30. – С. 2–4.
51. Старанням тов. «Молода Громада» в Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – 30 марта. – Ч. 25. – С. 3.
52. Телеграми і вісти. Повітова шкільна Рада в Товмачи // Покутський Вістник. – 1919. – 19 січня. – Ч. 5. – С. 3.
53. Товариство «Молода Громада» // Станиславівський Голос. – 1918. – 6 грудня. – Ч. 10. – С. 1–2.
54. У Коломії. Учительське віче // Січовий Голос. – 1919. – 1 лютого. – Ч. 5. – С. 4.
55. У справі організації громадських писарів // Покутський Вістник. – 1919. – 10 цвітня. – Ч. 28. – С. 4.
56. Український народє! // Діло. – 1918. – 2 листопада.
57. Урядовий відділ. Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства ... // Републіка. – 1919. – 11 цвітня. – Ч. 59. – С. 1.
58. Урядовий відділ. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі вступних іспитів до I. класи середніх шкіл і приготовних курсів до учительських семінарій // Републіка. – 1919. – 16 цвітня. – Ч. 63. – С. 1.
59. Урядовий відділ. I. Підвисшення платні державних урядників і учителів // Републіка. – 1919. – 13 марта. – Ч. 34. – С. 1.
60. Урядові справи. Шкільне урядове розпорядження // Покутський Вістник. – 1918. – 29 грудня. – Ч. 14. – С. 2.
61. Учительський з'їзд // Нове життя. – 1919. – 6 лютого. – Ч. 28. – С. 2.
62. Шевченківське съвято «Молодої Громади» відбулося в неділю, 30. марта // Покутський Вістник. – 1919. – 3 цвітня. – Ч. 26. – С. 4.
63. Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолиста. – Ч. 1. – С. 4.
64. Великочий В. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР / Володимир Великочий // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі. / Матеріали регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 600-річчю надання Коломії магдебурзького права, Коломия, 27 жовтня 2005 р. / За ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2005. – 200 с. – С. 77–91.
65. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 627 с.

66. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.
67. Монолатій І.С. «Тяжко впасти у кайдани, умирати в неволі – а ще гірше спати, спати і спати на волі» (до початків українсько-єврейського діалогу на Покутті у контексті становлення Західноукраїнської Народної Республіки) / Іван Монолатій // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Диво, 2000. – Вип. XII. – С. 50–59.
68. Освітня політика // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: Ілюстрована історія. – Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – 524 с. – С. 398–410.
69. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 132–139.
70. Романюк М.М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження / Передмова В. Качкана / М.М. Романюк, М.В. Галушко. – Львів, 1996. – 238 с.
71. Сварник Г. Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві. Каталог-інформатор / Галина Сварник. – Варшава ; Львів ; Нью-Йорк : «Український архів» і Наукове товариство ім. Шевченка, 2005. – 352 с. – С. 27, 199–200.
72. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Богдан Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994.
73. Тищик Б., Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия : Вік, 1993. – 120 с.

Andriy KOROLKO
(Ivano-Frankivsk)

CULTURAL AND EDUCATIONAL LIFE OF THE UKRAINIANS IN THE KOLOMYIA REGION PERIOD OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918–1919)

The formation of the educational centers of the Ukrainian people of the given land during the national liberation contests of 1918–1919 is traced in the article; the peculiarities of the legislative ensuring of the process of the national school development are studied; the relations of the Ukrainians with other ethnic communities in the national and cultural sphere are highlighted. In the result of the work the author has come to the conclusion confirming that residents in the Kolomyia region actively took part in the reformation of the national and cultural

sphere following the norms of the official legislation of The West Ukrainian People's Republic; the work of the district school councils was various – from the organization of conducting the teachers' meetings, conferences to the convocations of preparatory courses for pupils, regulation of the teaching process of the district schools; in spite of the declaring international peace, concord and partnership by the authority of The West Ukrainian People's Republic there were cultural and educational processes in the form of the Ukrainian-Polish confrontation and intentions of the Ukrainian-European dialogue in the Kolomyia region.

Key words: *Kolomyia region, Pokuttya, education, school, State Secretariat of education and religion, district school council, teachers' meeting, Ukrainian-European relations, Ukrainian-Polish relations.*

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІОГРАФІЮ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ КОЛОМІЇ В ЧАСИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ГАЛИЧИНІ

Досліджуються особливості історієписання місця і ролі Коломиї у період ЗУНР – ЗоУНР, зокрема питання практик вшанування історичної пам'яті містян про події 1918–1919 років упродовж XX – на початку XXI ст. Визначені основні проблеми, на які наштовхуються історики ЗУНР та краєзнавці, названі головні актори революційних подій, фігуранти пам'яттєвих практик у Коломиї. Автор висновує, що основною проблемою у дослідженнях історії Коломиї вказаного періоду та його меморіалізації є вихоплені з контексту поодинокі факти і події 1918-1919 рр., що у більшості випадків характеризують дослідників, аніж історичний процес.

Ключові слова: *Українська революція, Західноукраїнська Народна Республіка, історична пам'ять, Коломия.*

У передмові до виданої 1923-го з поміткою «Коломия – Київ» праці «Зимовий похід 1919–20 рр.» генерал-хорунжий Армії УНР Юрко Тютюнник зосібна написав: «Минає час, і учасники боротьби забувають факти. Великий і неоцінний, кров'ю найкращих синів народу куплений, досвід може бути втрачений для загалу нації» [1]. Ці, сповнені трагізмом, рядки безпосереднього учасника Визвольних змагань нашого народу 1917 – 1920-х років стали одним із багатьох голосів вопіющих у пустелі забуття про історію Української революції. Адже новітня доба національно-визвольної боротьби українців ще чекала, за висловом генерала, «свого Ксенофонта», часу, «аж поки всі учасники боротьби не віддадуть до національної скарбниці документів і фактів, які мають та відомі їм» [2].

Чи керувалися такими постулатами безпосередні творці і учасники Української революції у її західноукраїнському вимірі в Коломиї, сьогодні не відомо. Однак, переконаний, що відлік історієписання подій 1918–1919 років, які розглядалися у цій книжці, слід починати з невеличкої замітки «У нашій

Окружній Команді», опублікованій автором, що заховався за криптонімом «Е. Я.» (Євген Яворовський? – *І. М.*) в «Покутському вістнику» 4 грудня 1918 р. [3] Автор, підкреслюючи ефективну роботу новостворених структур українського державного організму на місцях, розповідав про свої враження від побаченого у фактичному штабі революції і військово-політичного життя Коломиї тих часів. Поза цією невеличкою публікацією учасника і спостерігача тих революційних подій більше не маємо чогось подібного, що могло зберегтися на шпальтах друкованих видань (мушу згадати рукописний «Щоденник» Володимира Глинського, який містив кілька цікавих спостережень з історії українського життя в Коломиї часів ЗУНР – ЗоУНР). Складалося враження, що безпосередні творці Української революції в Коломиї з відомих причин просто відмовчувалися. Адже, як згадував легендарний вчитель гімназії і громадський діяч Дмитро Николишин, «про коротких кілька місяців української влади в Коломиї – від листопада 1918 р. до 24 травня 1919 р. – нема що багато говорити» [4].

І лише після поразки Визвольних змагань, в умовах вимушеної еміграції та інтернування частин Галицької армії у табори в Чехо-Словаччині, з'явилися перші документальні розповіді очевидців подій 1918 р. в Коломиї. Відразу у першому числі таборового часопису «Українського скитальця» за 1920 рік учасник революційних подій поручник Віктор Воробець оприлюднив допис «1 падолиста в Коломиї» [5], а вже через рік – розвідку «Перші дні української державности в Коломиї» [6]. Ці дві публікації й поклали початок вписуванню Коломиї в українську історіографію листопадового перевороту і перших днів української державности в листопаді 1918 р., що стали передвісниками постанови ЗУНР на Покутті.

Паралельно пам'ять про події листопада 1918 р., не дивлячись на польський окупаційний режим у міжвоєнній Галичині, була живучою також і в Коломиї. Адже так можна розцінити факт, що 1 листопада 1922 р., в роковини Листопадового зриву, 20 політичних в'язнів коломийської тюрми демонстративно відспівали український національний гімн, пісні «Ми –

гайдамаки» і «Ви жертвою», а також організували збірку коштів на «народні цілі» [7].

Невідомо достеменно, чи багато примірників підпільної листівки Команди УВО «У великий день» з нагоди 10-ліття революції в Галичині поширили підпільники в самій Коломиї в 1928-му, однак у ній, зокрема, говорилося таке: «Батьківщина в неволі. Волю їй треба здобути. Цього зможе тільки dokonати українська збройна сила. І збройну силу України всі мусите підготовляти! [...] У великі роковини кличемо до Вас – геть із байдужістю!» [8]

Саме тому в Коломиї супроти забуття про державотворення західних українців боролися не лише словом, а й ділом. Бо саме 1 листопада 1928 р. тут освятили символічну могилу борцям за волю України [9], висипану неподалік греко-католицької церкви Благовіщення Пресвятої Діви Марії на «Монастирку». З цього часу «коломийська» стрілецька могила, незважаючи на переслідування українства в міжвоєнній Польщі, стала святим дороговказом для учасників Визвольних змагань і нових поколінь коломийців. Ця стрілецька могила в Коломиї неодноразово була місцем вшанування пам'яті вояків Галицької армії, не дивлячись на постійну присутність польської поліції на таких заходах. Так було і напередодні Другої світової війни, у червні 1939 р., коли коломийська українська громада організувала до могили велелюдний «Зелено-святочний похід» [10]. А що з приходом на західноукраїнські землі більшовицько-комуністичного режиму восени 1939 р. цю пам'ятку його адепти зруйнували, лише у 1942 р. стрілецьку могилу ненадовго відновила українська молодь [11].

Щоправда у цей час – за роки німецько-нацистської окупації – й у роки совєтського режиму про збереження пам'яті про події 1918–1919 рр. в нашому місті, пов'язані з повстанням ЗУНР – ЗоУНР чи українсько-польською війною, не могли бути й мови, адже до них завжди прив'язували різноманітні ярлики й ідеологічні штампи. Їх сутність полягала у «антирадянській» природі Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції, «зрадництва» політичними колами «свого» народу, «маріонетковості» уряду, «буржуазності», «реакційності» чи ж «націоналістичність» політики ЗУНР тощо. Тож цілком

зрозуміло, що згадувати про добу ЗУНР у Коломиї й на Коломийщині не дозволялося, а цей період в міській історії називали «буржуазно-націоналістичним» [12].

У цих умовах єдиним голосом правди мусила стати коломийська українська діаспора в Канаді та США. Її стараннями з'явилися два історико-мемуарні збірники про Коломию і коломийців – «Над Прутом у лузі. Коломия в спогадах» (ред. З. Книш) (Торонто, 1962) [13] і «Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле» (Ред. Б. Романенчук) (Філядельфія, 1988) [14]. Зауважмо, що у цих виданнях розглядалися лише окремі сюжети з історії Коломиї доби ЗУНР – ЗоУНР з притаманним авторам цих матеріалів суб'єктивізмом, а тому говорити про повноцінну картину історичного процесу, описаного учасниками і очевидцями подій 1918–1919 років, сьогодні не можна. Однак цей історіографічний доробок, зібраний коломийцями поза Коломиєю в різноманітних виданнях, а почасти – спеціально написаний на замовлення «Комітету покутян» і «Комітету коломиян» – нині є важливим джерелом з історії Визвольних змагань 1918 – 1920-х років у їх регіональній ретроспективі. Адже, як зауважував свого часу Л. Нигрицький у передмові до книжки споминів Василя Бояринича про коломийський піхотний полк імені Гетьмана Петра Дорошенка «Кривавий шлях», спомини «не тільки вказують нам шлях пройденого, вони не тільки вчать нас минулого, але й що найважливіше, вони будять нас зі сну, що його насилають на нас сірі дні будня. Вони, неначе цей трубач, пригадують нам обов'язки й повинности громадянина й вірного сина рідної землі» [15].

Поза цим, саме 1962 рік став ще однією віхою українських історіографічних студій, адже саме тоді у збірнику «Над Прутом у лузі...» колишній сотник Галицької армії і окружний військовий комендант, д-р Володимир Бемко оприлюднив свої спогади «Листопадові події в Коломиї» [16]. Саме цей текст, що у ньому очевидець подій літа 1918 – зими 1919 рр. запропонував своє бачення українського державотворення в нашому місті, заклавши тим самим на цілі десятиліття стереотипне підґрунтя для оцінки місця і ролі Коломиї та її мешканців у творенні держави західних українців.

Ця розвідка, яка відлунювала й фактологічними помилками і суб'єктивними оцінками, була єдиною і цілісною працею про Коломию в часи ЗУНР, а тому охоче «перелицьовувалася» місцевими дослідниками. Так, скажімо, на світанку нашої новітньої державності, восени 1991 р. коломиєзнавець Степан Андрійшин опублікував газетний допис «Листопадові дні 1918 р. в Коломії» [17] за її основними сюжетами, а Музей історії міста Коломиї здійснив її передрук у форматі брошури (святкового випуску свого науково-популярного вісника «Літопис коломийський») [18]. Окремі згадки про Коломию в часи ЗУНР містив і виданий до 750-річчя першої літописної згадки про місто фотонарис «Коломия» С. Андрійшина [19].

Не слід забувати й того, що паралельно з історико-краєзнавчими пошуками початку 1990-х, розпочалося відродження пам'яті про добу Української революції, зокрема ЗУНР та Галицьку армію, участь у цих подіях уродженців нашого міста чи випускників коломийських шкіл і української гімназії. До того ж, у жовтні 1989 р. заходами коломийського товариства «Поступ» (голова – Ярослав Полатайчук) поновили символічну могилу на «Монастирку», яку у листопаді того ж року освятили священники відродженої УГКЦ [20]. Цю та інші ініціативи 1989–1990 років у межах сучасної Коломийщини підсумував Микола Васильчук в оригінальному краєзнавчому дослідженні «За волю України», яке з'явилося, формально, наприкінці совєтського режиму [21].

В цей час осторонь відновлення пам'яті про події листопада 1918 р. не стояли міські політичні угруповання й депутати, обрані 1990 р. до рад першого «демократичного скликання». Вперше на загальноміському рівні вони відзначили це свято, яке у тогочасній пресі назвали «незвичним» і «нашим», саме 1 листопада 1990 р. Очевидець цієї події повідомляв про її прикмети: «... осіння негода, і довгі черги в крамницях, [...] і урочиста тиша вулиць, і синьо-жовті прапори на будівлях...» [22] А вже наступного року, Рада демократичних сил Коломийщини з приводу річниці Листопадового зриву опублікувала звернення «До громади Покуття», а голова Коломийської міської ради народних депутатів Володимир Машталер звернувся до містян з нагоди 73-ї

річниці «утворення ЗУНР» – «регіонального галицького свята 1 листопада» [23].

Важливо, що тогочасний міський очільник найщиріші поздоровлення засилав краянам, колишнім воякам Легіону УСС та Галицької армії, яким у 1991 р. пощастило дочекатися відновлення української державності. А таких уродженців міста і району Миколі Савчуку і Миколі Гаращуку вдалося віднайти 13 осіб. Публікація дослідників 1992 р. у львівському журналі «Літопис Червоної Калини» стала символічним відновленням пам'яті про невідомих до того часу учасників Визвольних змагань, їхні долі-поневірвання в умовах тоталітарних режимів, вдало візуалізованої світлинами цих героїв [24].

Краєзнавчі дослідження в царині історії ЗУНР, що лише набирали обертів на початку – середині 1990-х, вимагали від дослідників персоналізації імен і прізвищ українських героїв 1918–1919 рр., навіть якщо вони не були уродженцями нашого міста, але свій останній земний притулок знайшли в Коломиї.

Важливою для краєзнавців стала публікація у 1993 р. Михайлом Арсаком Книги пам'яті «У пам'яті і серці земляків», що містила відомості про 95 українських вояків, що померли у коломийських медичних закладах і були поховані на місцевому військовому цвинтарі [25]. На підставі цього мартирологу 1998-го, з нагоди 80-річчя Листопадового зриву, за ініціативи М. Арсака і Я. Полатайчука та сприяння влади і доброчинців, виготовили спеціальні меморіальні таблички з відомостями про померлих. Їх встановили на одній зі стін австрійського меморіального пам'ятника з орлом (на місці безслідно утрачених плит з відомостями про загиблих під час Першої світової війни [26]) на території колишнього військового цвинтаря [27].

Значно розширила знання про борців за волю України у 1914–1920 роках, випускників Коломийської гімназії, публікація першої частини збірника «А ми тую стрілецькую славу збережемо...», який упорядкував Я. Полатайчук у 1999-му. У першій частині, яку вдалося оприлюднити ще за життя цього невтомного дослідника, містяться відомості про 160 із понад 300 учнів нашої гімназії, які брали участь у Визвольних змаганнях [28]. (Публікація другої частини цього

своєрідного пам'ятника українській молоді початку ХХ сторіччя досі чекає свого видавця). Натомість у 2010-х Мирославі Кочержук вдалося підрахувати, що бійцями Легіону УСС і Галицької армії були 198 осіб – учнів або випускників Покутської Alma Mater [29].

Одночасно середина 1990-х років стала позначилася двома історико-краєзнавчими публікаціями, присвяченими історії Коломиї з найдавніших часів до початку (чи першої третини) ХХ ст. Зокрема у своїй «Історії Коломиї», правда, на шкоду хронологічним рамцям своєї книжки, знаний історик Володимир Грабовецький умістив окремий розділ про січову і стрілецьку славу Коломиї [30]. У цьому розділі вчений, фактично, переказував знані з видань коломийської діаспори 1962 і 1988 рр. факти, доповнюючи їх поодинокими публікаціями місцевих краєзнавців. У моєму «Коломиезнавстві», перше видання якого з'явилося теж 1996-го, теж був окремий невеличкий розділ, присвячений історії нашого міста в революційну добу – «Коломия у період Західно-Української Народної Республіки (1919–1919 рр.) та румунської окупації (1919 р.)» [31]. Його головна принада, як на той час, більш-менш упорядкована хронологія найвідоміших подій, спроба показати революційні події у місті через призму міжнаціональних взаємин – українсько-польський конфлікт і українсько-єврейську взаємодію.

До теми ЗУНР і місця нашого міста в цій українській державі я повернувся у 1997–1998 роках, обравши її темою своєї першої кваліфікаційної праці у вигляді магістерської дисертації в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (науковим керівником був видатний український історик Володимир Косик). Оскільки її захист відбувся 21 серпня 1998 р., матеріал цього дослідження (дещо скорочений) ліг в основу брошури «Коломия в часи ЗУНР», що з'явилася друком 2000-го [32]. Моє дотеперішнє бачення історії Коломиї і Коломийщини в часи ЗУНР – ЗоУНР в узагальненому вигляді підсумувало гасло в «Енциклопедії Коломийщини» [33].

2000-ні роки, фактично, не потішили спеціальними публікаціями з історії Коломиї за часів Української революції (за поодиноким винятком статей Володимира Величогого і Миколи Васильчука [34], в якій фігурує наше місто).

І лише у 2010-х з'явилися окремі видання в книжковій серії «Коломийська бібліотека», в котрих не спеціально, а радше в ширшому контексті, розглядалися ті чи ті аспекти історії нашого міста в 1918–1919 рр. [35]

Важко відповісти на питання, чому до цього часу історія Коломиї в її найбільш «український» з усіх періодів (до 1991 р.) була, по-суті, маргінальним явищем в коломиезнавстві. Чи не тому, що, окрім відомих і вже «шаблонних» подій і явищ, дослідники не бажали детальніше вивчати не лише українські і зарубіжні архіви, бібліотеки і музеї, шукаючи в них нові, досі незнані, сюжети з історії нашого державотворення, а й спогади безпосередніх учасників тих подій? Своєрідним маяком у темряві коломийської революційної доби стала видана 2016 р. «Хрестоматія з історії Коломиї», тематичні розділи якої зокрема містять 36 найрепрезентативніших свідчень, зокрема документів публічно-правового й особистого характеру про події листопада 1918 – червня 1919 рр., а також десять ілюстрацій цих джерел [36].

Тож першою спробою підштовхнути краєзнавчий загал у його активізації дослідження історії нашого міста в часи ЗУНР вважаю свою невеличку книжечку «Перша республіка», що з'явилася друком 2017 р. [37] А що її текст писався більшою мірою як своєрідний «мікс» міського повсякдення часів «Першої республіки» (з листопада 1918 р. й до січня 1919 р.) задля пошуку нової версії нашої минувшини – через її актуалізацію, іронізування й творення тексту-дискусії про революційну Коломию, її не слід розглядати як вже завершену.

Отже, висную, що як показує цей короткий історіографічний огляд, тривалий час ні стан знання фактичних матеріалів, ні загальний стан коломиезнавства не давали змоги навіть пробувати подати комплексну характеристику історії Коломиї в 1918–1919 роках. Усі дотеперішні розвідки і студії були нечисленні, а ті, що були, спиралися на вихоплені з контексту поодинокі факти і події і часто більше характеризували дослідників, аніж історичний процес.

Джерела та література:

1. Тютюнник Ю. Записки генерал-хорунжого. Київ 2008. С. 94.
2. Там само.
3. Покутський вістник [Коломия]. 1918. 4 грудня. Ч. 7. С. 2, 3.
4. Николишин Д. Спогади; відп. ред. Й. Матковський. Коломия 2010. С. 96.
5. Український скиталець [Ліберець]. 1920. Ч. 1. С. 19–23.
6. Український скиталець. 1921. Ч. 5. С. 8–11.
7. Див.: Хрестоматія з історії Коломій; упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ 2016. С. 235 (док. № 11).
8. Повний текст див.: У Великий день // Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки; упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ 2008. С. 163.
9. За волю України. Символічні могили січовим стрільцям, воякам УГА і УПА на Коломийщині; упор., передмов. М. Васильчука. Івано-Франківськ 1991. С. 6.
10. Хрестоматія з історії Коломій; упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ 2016. С. 248–249 (док. № 27).
11. За волю України. Символічні могили січовим стрільцям, воякам УГА і УПА на Коломийщині. С. 6.
12. Див.: Сегал П. Зал бойової, революційної і трудової слави Коломийщини // Український історичний журнал [Київ]. 1969. № 8. С. 157–158; Сегал П. Коломия: путеводитель. Ужгород 1974. [ненум. стор.]
13. Докл. див. у цьому виданні спогади В. Бемка (С. 106–136), Д. Гевка (С. 137–140), Я. Зубаля (С. 148–174).
14. Див. у цьому виданні спогади і дописи М. Дубляниці (С. 751–753), О. Примак-Гамоти (С. 755–757), Я. Зубаля (С. 757–759), І. Кузича (С. 759–763), П. Федорова (С. 766–767), Я. Курилюка (С. 767–770), С. Мацькевича (С. 792–795), В. Волицького (С. 796–802), С. Сулятицького (С. 803–814), В. Бемка (С. 819–823), З. Книша (С. 824–829).
15. Бояринич В. Кривавий шлях. 19. XII. 1918 – 15. V. 1919. Пять місяців боїв III куреня 24 п. п. ім. гетьм. П. Дорошенка за Львів; передмов. Л. Нигрицького. Львів 1936. С. 6.
16. Див.: Над Прутом у лузі... Коломия в споминах; ред. З. Книш. Торонто 1962. С. 106–136.
17. Андрійшин С. Листопадові дні 1918 року в Коломій // Вісник Коломій [Коломия]. 1991. 1 листопада. С. 4–5.
18. Бемко В. Листопадові події в Коломій; ред. М. Арсак. Коломия [Б. р.]. 23 с.
19. Хрестоматія з історії Коломій; упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ 2016. С. 584 (док. № 33).
20. За волю України. Символічні могили січовим стрільцям, воякам УГА і УПА на Коломийщині. С. 6.
21. Там само. С. 3–5, 29–30.
22. Савчук М. Незвичне наше свято // Вісник Коломій. 1990. 3 листопада. С. 1.

23. Див. ці тексти: Вісник Коломиї. 1991. 1 листопада. С. 1.
24. Савчук М., Гаращук М. Згадаймо ту славу // Літопис Червоної Калини [Львів]. 1992. Ч. 4–5 (10–11). С. 6–8.
25. Див.: Літопис коломийський [Коломия]. 1993. № 2. 14 с.
26. Білінкевич І. Чи є такий знімок? // Вісник Коломиї. 1992. 30 грудня.
27. Карп'як Д. «... Те постає на наших очах», – писав за часів Західно-Української Народної Республіки один з коломийських публіцистів, маючи на очі, звичайно ж, власну державу // Коломийський вісник [Коломия]. 1998. 3 листопада. С. 1.
28. А ми ту стрілецьку славу збережемо; [упор. Я. Полатайчук] [частина] І. Коломия 1999. 416 с.
29. Див.: Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892–1944. Коломия 2011. С. 266–276.
30. Грабовецький В. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку ХХ ст. Частина І. Коломия 1996. С. 113–122.
31. Див. друге, виправлене і доповнене видання: Монолатій І. Коломиєзнавство. Нариси з історії Коломиї. Коломия 2016. С. 213–236 (фактичний текст 1996 р. – це сторінки 213–221).
32. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки. Коломия 2000. 80 с.
33. Монолатій І. Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) // Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 6, літери Е–Й; ред. М. Савчук. Коломия 2014. С. 108–120.
34. Великочий В. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії і культурі. Мат. регіон. наук.-теорет. конф. (Коломия, 27 жовтня 2005 р.). Коломия 2005. С. 77–90; Васильчук М. Видавнича справа в Коломиї у період ЗУНР – УНР // Лицарі рідного краю: січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття. Мат. Всеукр. наук.-теорет. конф. (Коломия, 17 травня 2007 р.). Коломия 2007. С. 115–121.
35. Див.: Андрійшин С. Коломия у міжвоєнний період 1919–1939. Суспільно-політичний та національно-визвольний рух у Галичині. Коломия 2010. С. 23–60; Васильчук М. Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина ХІХ – ХХ ст.). Коломия 2012. С. 55–65; Кочержук М. Українська державна гімназія в Коломиї. 1892 – 1944. Коломия 2011. С. 56–58; Савчук М. Українські еліти Коломиї (1848–1939). Коломия 2017. С. 53–59.
36. Хрестоматія з історії Коломиї. С. 163–232.
37. Монолатій І. Перша республіка. Коломия в часи ЗУНР. Івано-Франківськ 2017. 96 с.

КОЛОМИЙСЬКИЙ ЛИСТОПАД ПЕРІОДУ ЗУНР

1918 року, після закінчення Першої світової війни, витворилася сприятлива можливість створення національної держави для галицьких українців. То були, насправду доленосні дні для самовизначення багатьох європейських народів, зокрема тих, які входили до Австро-Угорської корони.

Галичани маніфестували вимоги ліквідації імперії і монархічної влади, повалення багатовікового гніту, здобуття демократичних свобод. Українська Національна Рада у Львові пропонувала створити з галицьких територій Австро-Угорщини Західно-Українську народну республіку.

У свою чергу Польська Регенційна (найвища) Рада проголошувала власне бачення відбудови своєї держави з включенням Холмщини та Галичини, і 1 листопада перейняти від них владу під свій контроль. В кінці вересня у Коломиї сформувався військовий комітет, який готував сили для відпору польським засяганням на Галичину. 19 жовтня в сусідньому Березові Вижньому відбулося його таємне засідання, на якому обговорювали єдине питання - захоплення влади на Покутті.

Тієї ночі, з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року, у покутській столиці, здавалося, спали усі, але це тільки так здавалося. Насправді представники вищого військового командування українськими підрозділами мали напрацьований план місцевого збройного перевороту, з кінцевою метою – захоплення влади і проголошення Західноукраїнської народної республіки.

Післявоєнне місто над Прутом виглядало наче суцільна мілітарна одиниця, не гарнізон, а бойовий оплот з численними казармами. В одній із них, яка й нині стоїть біля центрального парку, називали Червоною, через те, що вибудувана з неотинькованої цегли (будівлі такого типу не покривали штукатуркою). Тут розмістилося на оздоровлення 500 фронтовиків-українців, кілька десятків поляків та юдеїв. Ця добротна кам'яниця й до сьогоднішнього

дня стоїть на вулиці Андрія Чайковського і належала 36 піхотному полку лендверу (красвої оборони) утвореному 1889 р.

Після згаданих подій короткого періоду ЗУНР на основі цього формування утворено полк ім. Гетьмана Івана Мазепи, вояки якого героїчно боронили рідну землю від чужинецьких зазіхань. Нині історична споруда в приватних руках, подальша доля якої для багатьох не є відомою.

В ніч перед згаданими подіями, ще один підрозділ цілком здорових та озброєних жовнірів притримували для італійського фронту. Але зовсім скоро усі зрозуміли, що воювати за чужі інтереси не буде охочих. Вояки добре усвідомлювали, що їхня допомога стане більш суттєвою тут у краю. Все вирішувала одна тільки ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918-го, протягом якої відбувався, якийсь незвичний рух.

Очевидець і учасник тих подій стрілець Клим Нечипорук згадував у мемуарах, які подано без стилістичних правок: *«...четар повідомив нас, що прийшов наказ зайняти «червоні касарні», а потім – «білі»... Ми слухали його зі здивуванням, але певна мова та рішучість додавали нам відваги і ми рішилися на все. Він приказав забрати кріси та досить гранат, поділив нас на групи».* Спочатку підіймали представників польської нації, різних «підозрілих типів» відправляючи під арешт до в'язниці до сусіднього закритого приміщення. На повстанців посипалися прокльони «за зраду» і погрози. Всіх їх, хто, згодом, не пристав до українського руху за визволення, інтернували до табору військовополонених осіб на передмісті Косачів.

Світало, а над «червоною» казармою на тлі сірого неба уже розвивався український двоколон. На важливих постах розставлені свої люди з синьо-жовтими відзнаками на багнетах. Наступний пункт – «білі касарні», які розміщувалися вище по вулиці Ягеллонській, яку у час незалежності доречно перейменували на Січових стрільців. Але й у цих стінах теж уже давно не спали. Відповідальний за операцію доповів, що «непевні сидять у цюпі», себто під арештом. А далі спішним порядком стрільці взяли в облогу сусідній залізничний вокзал. Польські оборонці відкрили рушничний і кулеметний вогонь. Серед наступаючих впало кілька пораниених. Охоронці товарної станції

примушені були скласти збою. За пів години все було скінчено, виставлено варту і військо вже підступало до головних адміністративних установ середмістя, пошти, банків і зокрема магістрату. Коли підходили до ратуші, між мурами в мряці почулося відлуння кінських підков на вогкій коломийській бруківці. Знову заклацали затвори, наче німе пророцтво, що іще однієї кривавої сутички не оминути. Але на зустріч найжаченій шерензі, яка кількома рядами перетинала вулицю, виїхали добровольці одягнуті «по козацьки» – то селяни довколишніх приколомиїських сіл, обидвох Вербіжів і Сопова. Вранішній туман спадав, на якому наче марево розвівалося на ратушевій вежі національне знамено. Тільки вершники виглядали якимись ніби розчарованими, нарікаючи, що їм так і не вдалося добре повоювати. Ото тільки, що обеззброїли патрульні дільниці при в'їзді до міста через міст на Пруті, ну а тих, хто *«спротививсі, того відправили на лоно Авраама»*.

На майдан середмістя сходилося щораз більше людей, які добиралися з карпатських вехів та придністрянських полів. Вони не могли надивитися на замаяну ратушу, її стійкових у мазепинках. Статечні гуцули скидали свої крисані у пошанівку до правітцівського символу, а молодь масово зголошувалася до Військової Команди.

«Сонце продиралося крізь густу мряку, – згадує далі Клим Дмитрук, – наче квапилося побачити, що сталося на світі. Воно своїми проміннями позолочувало ратуш та інші кам'яниці, а мені здавалося, що воно якимось ліпше світить, чи може тому, що мені на серці було так якимось легко – весело...».

Так 1 листопада 1918 року Українська Національна Рада оголосила свою владу у Станиславові, Тернополі, Золочеві, Сокалі, Жовкві, Раві-Руській, Коломиї, Снятині, Пермишлі, зі столицею у Львові. Вперше більш як за 530 років (від часу захоплення галицьких земель Польщею 1387 р.) вдалося реалізувати ідею української державності.

Повітовий військовий комітет очолив поручник д-р Володимир Бемко. Начальником залізничної станції призначено військового діяча Володимира Кобринського, Маршалком повітової ради – коломийського декана о. Олександра Русина. Окружним військовим комендантом Коломиїщини, до

якої входило кілька сусідніх повітів, був сотник УСС Теодор Примакевич. Теодор Примакевич одержав право на працю в коломийській цісарсько-королівській хлоп'ячій гімназії з українською мовою, вкладаючи у дитячі уми ґрунтовні знання з фізики й математики. Попутно опікувався філією товариства «Сільський господар». Однієї ночі Теодор Примакевич не повернувся. Хатні не зімкнули очей. Другого дня була субота 1 листопада 1918 року. Вдосвіта хтось постукав у сінешні двері, і дівчата кинулася їх відчиняти. Однак замість татуся стояв австрійський вояк з синьо-жовтою відзнакою на мазепинці. Він гречно доповів: *«Пан комендант переказує, що до снідання прийти не зможе, бо мусять перебрати владу в місті. Слава Україні!»* То, очевидно, був його ад'ютант, хорунжий Іван Данишук. А пізно ввечері втомлений, але з блискітками радості ув очах, батько розповідав своїм домочадцям, що по всій Східній Галичині блискуче проведено військовий переворот.

У той період йшлося не лише про захоплення влади, контролю над стратегічно важливими міськими об'єктами та установами. Головним носієм з висвітлення подій, рупором офіційних звернень стали періодика та окремі коломийські видання. Так на початку 1919 року вийшов підручник-календарик «Січова зірниця» на 128 сторінок, календарик «Український жовнір», дохід від яких поступав у фонд вдів і сиріт загиблих Українських Січових стрільців. При Окружній Національній Раді (далі – ОНР), голова В. Гвоздович, у Коломий видано книжку «Чим воюють проти нас поляки», авторства о. О. Проця. Її можна було придбати в редакції газети «Покутський вістник» – перший з часописів періоду ЗУНР у Коломий (виходив від 10 листопада 1918 р., до 22 травня 1919 р.). З його сторінок довідуємося, що у лютому 1919 року *«...вийшла з печатні в Коломий»* «Січова зоря» – ілюстрований український часослов, призначений на благодій цілі, розповсюдженням якого займався професор П. Рибчук. Для піднесення патріотичного духу, українські газети водночас повідомляють, що під час Різдвяних ферій, у канцелярії згаданої ОНР (вулиця Костюшки, 42, тепер Театральна) проводиться збір коштів, теплого одягу, білизни для наших фронтовиків. *«Скласти можна і дрібні річі, причім звертати увагу на їх практичне примінення...»*, – уточнює голова оргкомітету

П. Мостович. Особливо відзначилися жертводавці: хорунжий Дмитро Федасюк, доброволець Ілько Гуцуляк, купець Герман Клінгер, ресторатор А. Розенман – факт, що вказує на певну міжетнічну співпрацю. Як нині, так й тоді в гості до захисників ЗУНРу прибували на передову коломийські волонтерські групи з різдв'яними подарунками.

Тим часом у самому місті не стихало духовне життя: у храмах господніх проводилися богослужіння за «скоріше й остаточне визволення», у храмах митецьких, театральна труппа ім. Івана Тобілевича тішила глядачів народною опереткою «Бувальщина» – Велисовського та Стеценка, сценічною декламацією «Козак-Невмірака» – Івана Франка, водевілем «Наталка-полтавка» – Котляревського, жартом-ідилією «На перші гулі» – Васильченка, «Ой, не ходи Грицю...» – Старицького...

Якщо 1918–1919 роках в місті й далі діяло правило вільної торгівлі, то Гуцульщина, зокрема Косів і Жеб'є, бідувала. Завдяки енергійним заходам коменданта Примака, повітових комісарів, вдалося оминати голодну зиму. На щойно проголошену ЗУНР додалися й ворожі інформаційні атаки зокрема, заяви про те, буцімто молода українська республіка заграє з російським більшовизмом, на що рішуче відреагував начальний командант українського війська ЗУНР генерал-хорунжий Омелянович-Павленко: *«Як старий військовий начальник я заповідаю, що всякого, хто буде проповідувати ідею большевизму або запевняти, що український рух є большевизм і схоче спровокувати його, я буду передавати до відповідальності як за державну зраду»*.

Просторі фойє та зали теперішнього Музею історії міста Коломиї слугували штабом ЗУНР військової окружної комендатури. 20 березня 1919-го тут відбулася зустріч швейцарської місії Червоного Хреста на чолі з доктором Фріком, якого урочисто приймав Теодор Примак. На загал, закордонні делегації, які прибували до нашого міста, ставали звичним явищем. З різними місіями й державними справами Коломию відвідали держсекретар військових справ Дмитро Вітовський, Головний отаман армії УНР Симон Петлюра, губернський комісар Поділля доктор Степура, полковник УСС ерцгерцог Австрійський Вільгельм Габсбург, начальник штабу корпусу УСС полковник

Отмарштайн, сотник Байло, французький віськовий журналіст Дебіше, представники американської дипломатичної місії: Чарльз Блументаль, капітан Бахман, капітан Рейслер прибули разом з сербським колегою Поповичем... Головна мета подібних заходів, пересвідчитися в проведенні належного порядку в молодій державі.

А тим часом «Гуцульський курінь» виїжджав з покутської столиці – Коломиї захищати галицьку – Львів. Туди з Франції підступала вишколена польська армія генерала Йозефа Галлера. Далі почалося запекле протистояння між українцями й поляками. Останні за допомогою Антанти на довгих 20 літ окупували нашу територію, по Збруч. Комендант Примак виряджає на фронті ввірені йому підрозділи, оголошує напутню промову на засніженому майданні в середмісті перед ратушею. Поет тієї революційної доби Олесь Бабій залишив нам у спадок власну віршовану історію:

*В преславнім місті Коломиї
Понасходилось гуцулії,
Що й не зчислиш, і не злічиш...
... Рівненько, рівно, як шнурочок,
На плечах кожного клуночок
Та ржавий австріяцький кріс,
А крісів, крісів – гей би ліс...
... Триста тут сердець забилося перед храмом:
«Згинемо, а не повернемо рабами!»
Триста хлопців цілувало стяг курінний,
Щоби гуцул був йому до смерти вірний...
... Чабан-сотник побажав та у промові,
Щоб додому повернули всі здорові.
Покотилась горда пісня, як лавина:
«Вже воскресла Україна!»*

24 травня 1919 року терени Покуття захопила королівська Румунія. Про можливі геополітичні зміни та провокативні дії на мапі нашого краю попереджували оглядачі місцевих періодичних видань, зокрема грудневий

«Покутський вістник», під редакцією Омеляна Карашкевича 1918 року. Газетярі все частіше сповіщають, що повітовий Харчовий уряд Коломиї, на чолі з Б. Левицьким забороняє вивіз за межі міста нафто-продуктів, свічок, продовольства. Вводиться комендантська година. А на землях сусідньої Буковини вже активно діє румунська військова адміністрація, духівництво зобов'язали поминати у своїх проповідях російського царя Ніколая –II-го. Неспокійно й на прикордонній ріці Дністер біля Заліщик. Між тим газета ганьбить такі прояви, як національна зрада, коли: *«...українські дівчата й жінки публічно ходять з румунськими офіцерами, беруть участь у їхніх забавах, а також українські інтелігенти, які справляють бенкети для румунських старшин по своїх домах. Як що це не устане, то ми оповістимо імена тих пань і панів на вічний сором»*, – застерігає «Покутський вістник» у січні 1919 року.

Поки румуни господарюють на українському Півдні, під Львовом точаться бої з поляками. 16 січня того ж 1919-го у Коломиї провели в останню путь четаря Михайла Гуменюка, якому Ю. Гринюк присвятив на останній сторінці «Покутського вістника» такі віршовані строфи:

*«Серед рідних ти піль
Та від кулі упав
І Вкраїні ти честь
Славно й гордо віддав
Спи товаришу, спи,
У легенькому сні.
Ми на гріб твоїй прийшли
Скласти смутку пісні».*

Хтось гинув як герой, інший рятувався від ймовірної смерті ганебною втечею. Як подає «Покутський вістник» весною 1919 року «тутешній» Польовий суд виніс розстрільний вирок дезертиру Миколі Луканюку з села Замулинці...

На початку березня Окружна Національна Рада Коломиї зібрала багатотисячне віче допомоги фронту, на якому тримав слово державний діяч

ЗУНР та УНР Іван Макух. На закінчення високий гість сказав: «Наш рідний край у небезпеці. До оборони треба покласти все, що живе, багатих і бідних, інтелігенцію і простолюддя. Нехай кожен виконує свій обов'язок, а се дасть таку силу, що ніщо нас не зломить. Кличмо усіх до внутрішньої консолідації. Утворім одноцільний єдиний фронт. На чужих не числім. Від них помочі не дістанемо, хиба тепле слово. Хочеш мати свою державу – борися за неї!».

Погодьтеся, чимало з описаного вище так болісно перегукується з реаліями сьогодення, і залишається, на жаль, актуальними...

«ЩОДЕННИК» ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА 1919 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ ТА ПОКУТТІ

У статті відображений джерельний потенціал «Щоденника» за 1919 р. Є. Чикаленка, відомого українського громадсько-культурного діяча Наддніпрянщини. У січні 1919 р. доля закинула його в Галичину, а потім Гуцульщину. Основним заняттям Є. Чикаленка у нових місцях проживання стала мемуарна праця: ведення «Щоденника». До нього автор записував важливі події, військові акції, зустрічі з відомими політиками Галичини та Наддніпрянщини, чужоземну експансію в Галичину, Покуття та Гуцульщину навесні та влітку 1919 р., інтерпретував історичні події, оцінював та критикував їх. Привертають увагу в «Щоденнику» і колоритні сюжети про карпатський край, його природні умови, традиції господарювання та побуту. «Щоденник» Є. Чикаленка визнаний важливим історичним джерелом для дослідження подій українського державотворення на західноукраїнських землях та краєзнавчої інформації про людей, події, місцевості.

Ключові слова: Є. Чикаленко, «Щоденник», українське державотворення, Українська Національна Рада, історичне джерело, Галичина, Покуття, Гуцульщина.

Євген Чикаленко (1861–1929) – відомий український громадсько-політичний та культурний діяч Наддніпрянщини к. ХІХ–поч. ХХ ст., один із фундаторів національного руху, співзасновник громадсько-культурних організацій, перших політичних партій, ініціатор української національної преси та її щедрий меценат, автор популярних книжечок агрономічного змісту, публіцистичних статей та мемуарної спадщини, що охопила усе життя автора: 1861–1929 роки. У січні 1919 р. доля закинула Є. Чикаленка в Галичину, а згодом на Гуцульщину. У нових та безпечних життєвих обставинах він відновлює працю над своїми мемуарами: ведення «Щоденника». Зазначимо, що

свій перший «Щоденник» Є. Чикаленко почав писати ще в 1907 р. Він охопив 1907–1914 рр. і стосувався переважно українського національного руху Наддніпрянщини [6]. Нові умови сприяють літописній праці автора, бо він має більше вільного часу: в минулому залишилась праця у родинному маєтку, копітка громадська робота, що звільняла лише короткі фрагменти часу для улюбленої справи. До того ж українські землі переживали історичні події, які давали багатий матеріал для записів та інтерпретацій. Є. Чикаленко ретельно записує побачене, почуте, пережите й прочитане. Працю над «Щоденником» автор не перериває до останніх днів життя, до 1929 р., створивши тим самим цінне історичне джерело для дослідження подій української революції в Наддніпрянщині, Галичині, Гуцульщині та першого десятиліття української еміграції, локалізованої в Австрії, Чехії, Німеччині та ін. країнах.

На сьогодні «Щоденники» Є. Чикаленка вже введені до наукового обігу та широко використовуються науковцями різних галузей [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12]. Досліджена й історія створення та видання його мемуарної спадщини, що складає 8 книг [3]. Розкриті й окремі її інформаційні пласти, які доводять джерельну цінність та унікальність «Щоденників» [2, 4]. У даній статті ми продовжуємо йти тим же дослідницьким шляхом і презентуємо джерельний потенціал «Щоденника» Є. Чикаленка за 1919 р. [8]. У ньому автор описав доленосні події весни–літа 1919 р. на територіях Галичини, Гуцульщини та Покуття, а також передав власні враження від гуцульського краю, які є джерелом цінної краєзнавчої історичної інформації.

1919 рік у «Щоденнику» Є. Чикаленка присвячений переважно революційним подіям у Наддніпрянщині, Галичині та Гуцульщині. На Гуцульщині автор проживав до серпня місяця і спостерігав за розвитком революційних процесів, збройними протистояннями, військовими акціями, політичними рішеннями та курсами різних українських урядів, тощо. Джерелами для його літописної праці в Галичині та на Гуцульщині стали: розповіді очевидців подій, власні враження, інформаційні повідомлення періодичних видань, листи від знайомих політиків. З ними доля звела Є. Чикаленка у січні 1919 р. у Станіславові, і вони продовжували інформувати

свого адресата про розвиток подій у різних частинах України. Важливою складовою «Щоденника» 1919 р. стали і авторські рефлексії з оцінками політичних рішень, конкретних військових операцій, та, особливо, причин втрати українцями власної державності. До останньої теми автор повертався багаторазово, бо не міг змиритись з тим, що українська армія залишала свої території під тиском російського більшовизму та нової окупації України. Є. Чикаленко ще в 1919 р. розумів небезпеку тієї окупації і не міг пробачити українським політикам їх фатальних помилок, інтриг та внутрішньої боротьби, які й загубили українську державу.

В інформаційному різноманітті «Щоденника» Є. Чикаленка за 1919 р. проступають провідні теми, характерні для кожного року його мемуарної праці. Оскільки того року автор на короткий час зупинився в Галичині, а потім на півроку переїхав на Гуцульщину, після якої знову опинився в Галичині, то відповідно чимало місця в його записах 1919 р. займає краєзнавча інформація про події, політиків, місцевих людей, традиції краю. Багато з побаченого для Є. Чикаленка видавалось незвичним, він звертає увагу на відмінності, супроводжуючи побачене паралелями зі своєю батьківщиною.

Отже, у «Щоденнику» Є. Чикаленка за 1919 р. виділяємо кілька пластів краєзнавчої інформації, яку вважаємо важливим історичним джерелом до дослідження подій періоду українського державотворення на території Галичини, Гуцульщини і Покуття та обставин втрати цими територіями власної державності. Перший пласт включає відомості про відомих політиків доби українського державотворення (як Наддніпрянщини, так і Галичини): про їхнє перебування на територіях Галичини, Гуцульщини та Покуття у 1919 р. Зазначена інформація має і біографічне значення: подає окремі факти із життя відомих політиків. Наприклад, відображає мотиви їхніх приїздів в Галичину, або Карпати, періоди та обставини перебування в конкретних місцевостях, настрої та наміри, перехресні стежки з Є. Чикаленком, роль конкретних людей в його подальшій долі, тощо. Так, у «Щоденнику» зустрічаються згадки про голову Української Національної Ради Галичини Є. Петрушевича, про зустрічі та розмови з ним Є. Чикаленка у 1919 р., про голову Ради державних секретарів

ЗУНР С. Голубовича, відомого галицького правника Т. Кормаша, членів австрійської ліквідаційної комісії, про відомого видавця українських підручників з Коломиї Я. Оренштайна та зустріч з ним у Станіславові, про перебування у 1919 р. у тодішній столиці Галичини й наддніпрянських політиків та військовиків – В. Винниченка, С. Петлюри, П. Болбочана, про приїзд у Жаб'є В. Вишиваного, І. Липи, М. Тимофіїва, О. Благодира та ін.

У «Щоденнику» зустрічаємо й цінну інформацію про місцевих людей, які прийняли Є. Чикаленка й допомогли йому в нових життєвих обставинах: про П. Шекерика (його депутатську діяльність в Українській Національній Раді у Станіславові, ораторський дар, практичний розум, запрошення ним Є. Чикаленка до Жаб'їого), військового коменданта Жаб'їого та місцевого народного вчителя О. Гапановича (його арешт поляками влітку 1919 р.), подружжя Мельників, начальника місцевого повітового суду В. Коцуля (його спілкування з Є. Чикаленком та їхній спільний арешт поляками у серпні 1919 р.), священників К. Лагоду (о. Глаголу), В. Глібовицького (із с. Ільці) та І. Волянського (із с. Криворівні).

Другий пласт краєзнавчої інформації «Щоденника» – про історичні події на територіях Галичини та Гуцульщини: вироблення Національною Радою ЗУНР проекту аграрної реформи та обговорення її на місцях (на прикладі багатолюдного селянського з'їзду 13 березня у Косові), спроби місцевого населення самочинно поділити землі (за більшовицьким принципом), військові акції, нова військова експансія на українські території, репресії проти українців, настрої в краї (орієнтації на більшовицьку Росію, Польщу та Англію), паралелі між подіями Наддніпрянщини та Галичини та інтелігенцією обох частин України. У цій частині інформації привертають увагу погляди Є. Чикаленка на політичні перспективи краю. В умовах чужоземної окупації він віддає перевагу Англії та цікаво аргументує свої думки.

Третій пласт щоденникових записів Є. Чикаленка – це колоритна інформація про мальовничий гуцульський край, його природу, багатства, комунікативні сполучення, архітектуру житла та культових споруд, традиції в одязі, господарюванні, побутові особливості, тощо. Є. Чикаленко звертав увагу

на культуру населення, його освіченість, раціон, основні продукти харчування, товарно-обмінні зв'язки між гуцулами різних місцевостей. Автор писав і про погодні умови весни–літа 1919 р. на Гуцульщині. Як землевласник та агроном, Є. Чикаленко звертав увагу і на особливості рільництва та збору сіна на Гуцульщині, оцінював рівень землеробської культури краю, проводячи паралелі з батьківщиною.

Привертає увагу і опис автором окремих населених пунктів. Наприклад, містечка Косова, в якому Є. Чикаленко зупинився лише на один день, аби взяти участь у Косівському селянському віче, проте встиг познайомитись із знаменитим місцевим базаром, який славиться й до сьогодні асортиментом національних товарів. Є. Чикаленко залишив про нього яскравий запис. Є згадка у «Щоденнику» і про відомий косівський санаторій, закладений поляком А. Тарнавським в ХІХ ст. та про наміри українців купити його у 1919 р. Є. Чикаленко описав і Жаб'є (зазначив кількість жителів селища, його площу, розташування житлових споруд та будинків у центрі та гірській частині, звернув увагу на руїни школи й суду, які були свідками недавнього воєнного часу). Автор згадав і мальовниче карпатське село Буркут з його лікувальним джерелом, описав матеріальні залишки у селі, які свідчили про перебування там у роки Першої світової війни німецького та російського військ, звертаючи увагу на контрасти у рівнях матеріальної та культової культури обох народів.

Отже, зазначена інформація свідчить про різнопланове джерельне значення «Щоденника» Є. Чикаленка у дослідженні історії Галичини та Гуцульщини (подій, людей, культури краю, побуту, гуцульської кухні, кліматичних умов, тощо). На нашу думку, дослідники Гуцульщини та читачі знайдуть у ньому й унікальні факти, які розкриють, підтвердять, або спростують важливі історичні події та біографічні дані з життя відомих людей.

Окрім зазначеної краєзнавчої інформації, за «Щоденником» Є. Чикаленка можна простежити і його власні життєві маршрути Галичиною та Гуцульщиною, які стануть частиною біографії відомого українця, свідченням його знайомств та перебування у конкретних місцевостях краю. Стає відомо, що після виснажливої подорожі з Києва, Є. Чикаленко 30 січня прибув у

Станіславів. У тодішній столиці Галичини він зупинився на короткий час, за який і прийняв рішення залишитись (до в'яснення ситуації в Києві) в Галичині. Йому швидко треба було зорієнтуватись з місцем подальшого проживання. За допомогою та порадою він звертається до знайомих галичан: голови Національної Ради Є. Петрушевича (він дав рекомендацію Є. Чикаленкові оселитись у с. Волосянці, у місцевого священика Реваковича), адвоката з Перемишля Т. Кормоша (радив оселитись у свого шкільного товариша, священика Є. Кочмарського у Славську), члена Національної Ради К. Трильовського та відомого видавця Я. Оренштайна (їхати на Покуття). Бо, за їхніми словами, у Коломию мали прибути з Києва (після його зайняття більшовиками) екс-міністри Центральної Ради, приятелі Є. Чикаленка: А. Ніковський та С. Єфремов.

Є. Чикаленко, зваживши висловлені пропозиції, вирішив виїхати у с. Славське. Очевидно, воно приваблювало його своїм залізничним сполученням, яке давало надії на свіжі новини та регулярні зустрічі зі знайомими людьми, які виїздили на захід, або закордон. Час від часу зі Славського Є. Чикаленко виїздив на станцію у с. Лавочне (на угорському кордоні), аби зустріти пасажирів з Києва та почути від них певні новини. Так, стає відомо, що саме у Лавочному він зустрічався з членом галицької Національної Ради, секретарем внутрішніх справ ЗУНР Л. Цегельським, коли той у лютому 1919 р. їхав через Лавочне та знав останні новини про київські події. Саме він розповів Є. Чикаленкові про наступ на Київ більшовиків, про евакуацію українського уряду до Вінниці, про наміри військового командування не здавати Київ без бою, тощо. Детальнішу інформацію про події у Києві Є. Чикаленко згодом отримав і від киян: чеха К. Клемпера та брата київського професора Ганицького, яких знову зустрів на станції Лавочне, під час їхньої подорожі до Праги.

На початку березня Є. Чикаленко вирішив поїхати у Станіславів з тією ж метою: дізнатись про ситуацію в Україні, бо газети у Славське майже не доходили (іноді потрапляв тижневий листок зі Стрия), а розповіді подорожніх виглядали суперечливими. За «Щоденником» простежуються обставини його подорожі на початку березня 1919 р. до Станіслава: Є. Чикаленко їхав через

Стрий у товаристві священника Є. Кочмарського. У дорозі познайомились із членами австрійської ліквідаційної комісії (вони їхали з Відня до Станіслава, до галицького уряду) і вони взяли Є. Чикаленка під свою опіку. Згадану комісію складали дві особи: син Ю. Романчука, також Юліан та юрист Осип Каранович (обидва – члени австрійського касаційного суду). Саме завдяки їм, як пише автор, він благополучно дістався Станіслава.

Є. Чикаленко звертає увагу на переповнення галицької столиці у березні 1919 р. наддніпрянськими політиками, які виїхали на захід під тиском більшовицької навали. Автор записав, що коли зайшов у місцеву кав'ярню, то зустрів чимало знайомих облич, екс-міністрів: М. Ковалевського, Л. Михайлова, М. Шаповала, О. Мицюка, І. Штефана та ін. Від них довідався обставини взяття Києва більшовиками на початку лютого 1919 р. Цю розповідь Є. Чикаленко умістив у «Щоденник». У Станіславі Євген Харлампійович мав важливі зустрічі. Так, і цього разу він спілкувався з Є. Петрушевичем. У розмові політик довірив йому колізії галичан із В. Винниченком, які виникли при його виїзді (через Станіславів) за кордон у 1919 р. Є. Петрушевич розповідав, що разом із С. Голубовичем вони їхали в одному потязі з Винниченком і хотіли його привітати, але, зайшовши у тихий і сонний вагон, вирішити відкласти зустріч до ранку. Коли ж вранці мали виходити з потяга, то В. Винниченко ще спав, і вони знову не хотіли його турбувати. А вже у Станіславі поцікавились в О. Севрюка: чи хоче В. Винниченко зустрічатись з галичанами, чи зупинився інкогніто, проте ніякої відповіді на своє запитання не отримали. За словами Є. Петрушевича, В. Винниченко пробув у Станіславі 3 дні, але ні з ким з галичан так і не зустрівся. А коли вже виїхав з міста, то по телеграфу з Лавочного скаржився Директорії, що галичани не схотіли його привітати. У розмові з Є. Чикаленком М. Шаповал підтвердив, що В. Винниченко був дуже незадоволений на галичан за те непорозуміння і обіцяв їх описати в одному зі своїх творів як «реакціонерів». М. Шаповал також розповів Є. Чикаленкові про виїзд В. Винниченка із дружиною до Відня, де він мав визначитись із місцем свого поселення в Європі. За словами М. Шаповала, у нього було кілька варіантів: Швейцарія, Тіроль, або Флоренція. Про останню,

як писав Є. Чикаленко, Винниченко «просто марив» ще напередодні революції, коли у 1916 р. проживав у Москві.

Цього разу у Станіславові у Є. Чикаленка відбулось ще одне цікаве знайомство, яке й визначило його життєвий маршрут на найближчі півроку. Він зійшовся з послом до Національної Ради від Косівського повіту Петром Шекериком, «симпатичним гуцулом із Жаб'юго», якого описав у «Щоденнику» так: «Він давно вже звернув мою увагу на себе своїм поетичним гуцульським одягом і своєю промовою по аграрному питанню в засіданнях Нац[іональної] Ради. Ми часто з ним бачимось в кав'ярні, куди він щодня заходить після засідань в аграрній комісії, членом якої він вибраний Національною Радою в числі 15 душ. З розмов з ним виявилось, що він ходив тільки три зими до сільської школи, а тим часом, самотужки працюючи над самоосвітою, став зовсім інтелігентною людиною, з якою інтересно розмовляти, бо він дуже добре знає гуцульське селянське життя, будучи сам заможним селянином; крім того, ще перед війною і під час війни, будучи жовніром, він познайомився близько з життям селян в Моравії, Венгрії та Румунії. В Києві на Трудовому Конгресі і в Націон[альній] Раді він гаряче обстоював за середню приватну земельну власність, бо наочно бачив в різних краях, що таке господарство найкорисніше для держави, бо тільки воно дає і хліб, і скотину на продаж для міського населення і для експорту, воно ж може давати і картоплю та буряки для гуралень та цукроварень, чого дрібне селянське господарство не дасть, бо воно переважно, або й виключно, само потребує всі здобутки своєї праці, тобто те, що наші селяне характеризують словами: «що Іван зробив, то сам те й з'їв» [8; с. 43].

П. Шекерик запросив Є. Чикаленка у Карпати, у с. Жаб'є, вихваляючи йому свій мальовничий край, який дав натхнення багатьом талановитим українцям (Г. Хоткевичу, Лесі Українці, М. Коцюбинському, О. Олесю). Є. Чикаленко зізнавався, що давно хотів познайомитись з Гуцульщиною, а тому й пристав на пропозицію нового знайомого. Найголовніша ж причина його виїзду зі Станіслава, за його словами, «це страшенна дорожня, яка тут настала з переїздом сюди правительства. Місто маленьке, квартир та отелів мало, а людей

наз'їхалось сюди маса, а через те ціни на все незвичайно підскочили, а грошей у мене мало, то треба економити, щоб не довелось звертатись до уряду за поміччю. Я вже якось говорив з Петрушевичем про це. Я питаю його думки – чи не відмовив би мені тутешній уряд в допоміж, якби мені не стало грошей на прожиття; колись, як я мав маєтки, то я й на галицькі справи дещо уділяв, колись на Академічний дім дав 60 тисяч корон, то, здається, маю моральне право хоч на проценти з того капіталу; колись 60 т[исяч] к[орон] – це була велика сума, то тепер корони, як і наші карбованці мало що варті при сучасних цінах на все. Петрушевич запевнив мене, що про це й мови не може бути, що уряд галицький, вважаючи на мої заслуги перед Україною, охоче прийде мені до допоміж.

Але мені гірко не хотілося б просити тої допоміж! Во сто крат легше давати гроші, ніж їм брати від когось» [8; с. 43].

За «Щоденником» простежується березневий маршрут Є. Чикаленка зі Станіслава до Жаб'їого у товаристві П. Шекерика, місця їхніх зупинок, знайомства, враження від вперше побачених місць та гуцульського краю. Отже, Є. Чикаленко, отримавши від голови Ради державних секретарів ЗУНР С. Голубовича посвідчення про свій статус та зобов'язання галицьким властям допомагати йому в усіх місцях його перебування, виїхав зі Станіслава до Коломиї (їхали залізницею, в поштовому вагоні, бо потяг був переповнений пасажирами). У дорозі вони познайомились із поштовим урядником, який допоміг їм поселились у Коломиї в охайному готелі для залізничників. Є. Чикаленко з П. Шекериком переночували у Коломиї і залишились там до обіду наступного дня. Є. Чикаленко вирішив використати вільний час у справі: він навідався до відомого видавця українських підручників Якова Оренштайна, який мешкав у Коломиї, і мав там друкарню. Євген Харлампійович добре знав Я. Оренштайна ще з Києва. Він зустрічався з ним у січні у Станіслава та отримав запрошення оселитись у Коломиї. Метою візиту Є. Чикаленка до Я. Оренштайна стало прохання: передати до Києва листи родині та привезти йому записну книжку, без якої складно було писати спогади [5] (над якими Є. Чикаленко у той час працював). Проте вдома Я. Оренштайна Є. Чикаленко не

застав: дружина повідомила, що він виїхав через Відень до Берліна, а звідти вже збирався до Києва.

Того ж дня Є. Чикаленко виїхав з Коломиї. Косівський староста М. Лепкий вислав за П. Шекериком та Є. Чикаленком підводу і вони виїхали до Косова, де 13 березня мало відбутись селянське віче. П. Шекерик мав прозвітувати перед своїми виборцями про роботу аграрної комісії та Національної Ради у Станіславові над виробленням проекту земельної реформи, яка найбільше хвилювала місцеве населення.

Як свідчить «Щоденник», Косів 1919 р. справив на Є. Чикаленка помітні враження. За його словами, він тоді виглядав бідним єврейським містечком з руїнами воєнного часу, які можна було побачити переважно у центрі. Є. Чикаленко встиг познайомитись з відомим косівським базаром та вперше побачити на ньому скупчення гуцулів, які привернули його увагу колоритним одягом, манерою спілкування, веселими вдачами. У них він помітив відмінності від мешканців інших частин України та описав так: «Допитавшись, де ринок, я пішов туди і там на невеличкій базарній площі побачив картину, яку можна бачити тільки на сцені або на полотні: гуцули, переважно високі, чорняві, сухорляві, дуже гарні з лиця, в червоних нешироких штанах (гачах), в кептариках і коротких чорних або червоних свитках (сердаках), вицяцькованих всяких кольорів шнурками та китицями, в смушевих невисоких чотирьохкутних шапках з різками, з топірцями (бардками) в руках; жінки в таких самих сардаках і кептарах, як і чоловіки, в червоних запасках, в таких же самих, як і в чоловіків, постолах на ногах та червоних капцях на кшталт панчо або обвинутих до колін червоними онучами і об'язаних чорними вовняними волоками. Гуцули й гуцулки на возах, а найчастіше верхи на конях з перекинутими поперек сідел бесагами (саквами) в'їжджали і виїжджали з ринку, обмінюючись привітаннями і всякими дотепами, що викликало усмішки або й голосний сміх, – картина, якої не побачиш на наших ярмарках» [8; с. 48].

Далі Є. Чикаленко пішов на селянське віче, яке проходило у театрі ім. І. Тобілевича та залишив згадки про нього у «Щоденнику». За його словами, віче виглядало багатолюдним: на нього зібралось більше 300 гуцулів «в таких же

яскравих, постичних строях (костюмах)», які він бачив на косівському базарі. Є. Чикаленко звертав увагу на широке представництво на зібранні селян усіх станів заможності, писав про яскравий виступ П. Шекерика, відзначивши його знання, інтелігентність та ораторські здібності. За свідченням Є. Чикаленка, його виступ тривав біля 2 годин. Косівський депутат Національної Ради розлого звітував про діяльність Національної Ради, розповів про наради земельної комісії та її проекти вирішення земельного питання. Вони полягали у збереженні в Галичині приватної власності на землю за тими, хто на ній працював, у встановленні максимуму землеволодіння у розмірі 30 моргів¹ на господаря, у викупі залишків землі у землевласників та наділення ними безземельних і малоземельних селян (перевага віддавалась фронтовикам та учасникам бойових дій); у передачі лісів місцевим громадам, а панських угідь – державі. Додатковий матеріал (джерело – косівська агенція інформбюро) про косівське селянське віче нам вдалось виявити у газеті «Покутський вістник», що виходила у Коломиї [1]. За ним можна зробити окремі порівняння із записами «Щоденника» Є. Чикаленка. Газета підтверджувала, що віче у Косові відбулось 13 березня за участю бл. 300 селян (з кожного села були делеговані 3–4 представники від безземельних, селян середньої заможності та багатих), усього у віче взяли участь делегати від 43 громад Косівського повіту. За даними джерела, виступ на віче П. Шекерика-Дониківа про земельну реформу став основною подією зібрання. Але, на відміну від Є. Чикаленка, газета писала, що оратор виступав аж 5 год. У промові він розповідав про свою особисту участь у роботі комісій Національної Ради, про власні заходи донести у відповідні комісії галицького уряду особливості гірських місцевостей Галичини (зокрема, Гуцульщини). Після виступу П. Шекерика на віче розгорнулась дискусія, в якій взяло участь бл. 30 селян. Результатом селянського зібрання у Косові стало прийняття 17 резолюцій, більшість яких стосувалось земельного питання (усі їх газета подавала). У матеріалі повідомлялось і про присутність на віче Є. Чикаленка, якого представляли редактором щоденної української газети «Рада»

¹ 1 морг дорівнював 0, 5755 га.

(1906–1914). Ця інформація була неточною, тому що насправді Є. Чикаленко був видавцем газети.

14 березня Є. Чикаленко з П. Шекериком вирушили з Косова до Жабйого. Автор відзначив добру дорогу їхньої подорожі, яка у мініатюрі нагадувала шлях від Владикавказа до Тифліса. Першими знайомими Є. Чикаленка у Жабйому стали: Олександр Гапанович – учитель, завідуючий місцевою народною школою та військовий комендант містечка, призначений Народною Радою ЗУНР, і родина судді Мельника. Є. Чикаленко з вдячністю писав про його гостинний прийом дружиною місцевого судді, пані Мельник, яка доглядала його як «наймилосердніша сестра в найкращій санаторії», коли він розхворівся після подорожі.

Привертають у «Щоденнику» увагу згадки Є. Чикаленком відомих політиків, яких йому довелось зустріти у Жабйому, або довідатись про них з певних джерел: наприклад, з розповідей очевидців, чи з газетних повідомлень. Є. Чикаленко описав приїзд на Великдень 1919 р. (щоб відзначити свято) зі Станіслава до Жабйого групи українських політиків Наддніпрянщини. Серед них були: член Директорії УНР Опанас Андрієвський (саме у Жабйому Є. Чикаленко побачив його вперше), екс-міністри українських урядів: М. Білінський, М. Тимофіїв, І. Романченко, конфедераліст Й. Маєвський, член американської місії в Україні капітан Бахман. Є. Чикаленко залишив цікаві подробиці про приїзд відомих людей (вони мали чимало грошей (на що звернули увагу місцеві гуцули) та більш ніж достатньо продовольчих запасів і спиртного). Гостювала у Жабйому відома делегація два дні. О. Гапанович влаштував гостям гуцульську забаву: запросив музику (із цимбалів та скрипки), під яку танцювали відому «гуцулку» Її Є. Чикаленко назвав аналогом «гуртового козака» на Херсонщині. З того візиту найприємнішою для Є. Чикаленка стала зустріч з його старим знайомим, екс-міністром культу уряду УНР І. Липою. У розмові, що тривала майже ніч, І. Липа розповів Є. Чикаленкові про ситуацію в Україні: про території, зайняті більшовиками, про повстанський протибільшовицький рух у Києві, долю українських

дипломатичних місій, які Антанта зупинила у Відні, Празі та Будапешті, й не допускала до місць їхнього призначення.

У липні 1919 р. Є. Чикаленко залишив ще одну згадку про І. Липу: про його перебування у Косові. Стає відомо, що І. Липа був делегований зі Станіслава до Косова Українською партією соціалістів-самостійників оглянути санаторій «Косів», заснований 1893 р. лікарем-поляком А. Тарнавським. До Першої світової війни це був популярний лікувальний заклад для пацієнтів з Польщі, Австро-Угорщини, Німеччини, Росії, Англії, США та ін. країн. У роки ж війни власник санаторію було арештований австро-угорськими властями, а його лікувальний заклад закритий. Він відновив роботу лише в 1922 р. Зі «Щоденника» Є. Чикаленка довідуємось важливу інформацію: про намір у 1919 р. придбати цей санаторій українцями, членами партії самостійників за 1 мільйон корон. Цю суму УПСР отримала від українського уряду і вирішила вкласти її в корисну справу. Є. Чикаленко повідомляв, що партія за частину отриманих коштів вже здійснила важливі покупки: придбала дім та друкарню у Станіславі та Коломиї [8; с. 82].

Є. Чикаленко згадував і про приїзд у квітні 1919 р. до Жаб'яго полковника О. Благодира, директора новоствореного Київського військового музею, який збирав матеріали та експонати для свого музею і в Галичині, аби згодом їх відвезти до Києва. Автор записав, що зустрічався з відомим музейним і військовим діячем у Жаб'юму та почув від нього сумні розповіді про трагічне становище Наддніпрянської України.

Завдяки «Щоденнику» стає відомо, що у травні 1919 р. до Жаб'яго приїздили, у товаристві П. Шекерика, й інші відомі українці: экс-помічник міністра постачання українського уряду М. Тимофіїв та зять С. Шелухина – П. Вербецький. Вони також стали інформаторами Є. Чикаленка про події у Наддніпрянській Україні, а М. Тимофіїв (на прохання Євгена Харлампійовича) розлого й безсторонньо описав колізії історичних подій, після евакуації українського уряду до Вінниці. Цю записку Є. Чикаленко включив до свого «Щоденника», як документальний матеріал про події революційної доби. У ній автор писав про евакуацію українських урядовців на захід, про організацію

коаліційного українського уряду на чолі з С. Остапенком у Вінниці, подавав і його персональний склад, звертав увагу на українські інтриги навколо нового уряду, ставлення до нього лівих політичних сил, про перебування уряду у Жмеринці, чутки про військовий переворот та встановлення диктатури на чолі з С. Петлюрою, причетність до цього галичан і січових стрільців, про хаотичну евакуацію уряду з Проскурова, маршрути окремих політиків, про військовий переворот у Кам'янці-Подільському та його версії, про організацію лівого українського уряду у Рівному на чолі з Б. Мартосом, про ворожнечу та інтриги в українських політичних та військових колах, тощо.

У своїх записах Є. Чикаленко коментує й газетну звістку за березень 1919 р. про перебування у Станіславові полковника Армії УНР П. Болбочана. Він звернув увагу на те, що Директорія УНР повернула йому командування Запорізьким полком. Через газети полковник звертався до своїх колишніх козаків і старшин з проханням зібратись на війну з більшовиками. Є. Чикаленко у цьому сюжеті висловлює власну думку й на арешт полковника у січні 1919 р. у Кременчуці, за звинувачення його у зв'язках із добровольцями та контрреволюційних заходах проти Директорії. Автор писав, що із самого початку тієї події він не вірив у її правдивість та розцінив як звичайну українську інтригу. І, хоча Є. Чикаленко полковника особисто ніколи не бачив, але інтуїтивно вірив йому, запевняючи себе, що «людина, яка цілий рік обороняла Україну від більшовиків, не повинна була зрадити і тепер, в час нападу більшовиків» [8; с. 51]. Випадок із недовірою та арештом П. Болбочана спонукав мемуариста до роздумів про несправедливе ставлення української влади до відомих діячів дореволюційної доби: «Взагалі соціалістичне правительство запідозрювало в зраді Україні всіх несоціалістів і не вірило в їх відданість Україні, так воно поставилось не тільки до Болбочана, а й до Ліпінського, і до Д. Дорошенка, до Скорописа і багатьох людей, які могли б бути далеко кориснішими, ніж багато соціалістів, які дбали тільки про свої особисті інтереси і тепер, набравши грошей, живуть собі в розкошах; вони це і не вважають за крадіжку, а за заслужену пенсію, яку Україна повинна б їм видавати за те, що вони здоровля своє попусували, пробувши по місяцю або два

на міністерських «постах». Так принаймні висловлювався в Станіславів М. Шаповал» [8; с. 51].

У «Щоденнику» відобразились і окремі події доби ЗУНР на теренах Галичини та Гуцульщини. Так стає відомо, що з приїздом Є. Чикаленка до Станіслава у січні 1919 р. він відвідував засідання Української Національної Ради. Так співпало, що на тих історичних засіданнях галицький парламент розглядав аграрне питання, яке найбільше хвилювало Є. Чикаленка-землевласника (він категорично не погоджувався із соціалістичними шляхами його вирішення в Наддніпрянській Україні). У мемуарах автор неодноразово повторював, що невирішеність земельного питання стала фатальною помилкою наддніпрянських урядів та привела до загибелі українську державність. Галицькі ж проекти вирішення земельного питання Є. Чикаленко оцінив як реалістичні та відповідні своєму часові, бо подібні пропозиції він формулював і у власній аграрній програмі.

Є. Чикаленко схвалив такі пункти аграрної реформи галичан: збереження у краї індивідуального землеволодіння, викуп земель та їх справедливий розподіл, встановлення максимуму землеволодіння, тощо. Є. Чикаленко так прокоментував почуте й побачене на засіданнях Національної Ради: «Всі депутати одноголосно й рішучо висловлювались за індивідуальну власність і гостро осуджували принцип соціалізації, на основі якого Директорія рішила розв'язати земельне питання; крім того, всі депутати рішучо стоять за викуп землі від землевласників, вважаючи, що дешевше буде для держави – заплатити за землю грошми, а ніж платити за неї кров'ю свого народу, та ще й з ризиком втратити саму державу; бо коли конфіскується дурно земля від властителів, то вони всі стануть ворогами нашої молоді держави і вживуть всіх заходів, аби розвалити її і зберегти в своїх руках землю» [8; с 34].

Спостереження Є. Чикаленка (попередніх років та й у часи перебування в Галичині та Гуцульщині) привели його до роздумів про відмінності рівнів національної свідомості українців Галичини та Наддніпрянщини. А у вирі військових та політичних протистоянь революційної доби він навіть покладався на Галичину у визволенні України від більшовицької окупації, бо кілька разів

повторював такі думки: «Якби хоч галичане могли собі швидче дати раду з поляками, тоді вони, маючи організовану і мало не всю свідому армію, змогли б потроху одвойовувати українські землі від большевиків, як Роман та Данило одвойовували в 13^{му} віці від татар. Якщо большевики заберуть Київ, як вже забрали Харків, Полтаву, Чернігів і всю Лівобережну Україну, і якщо Антанта не вижене їх, то напевне Галичина так і робитиме, коли скінчить війну з поляками, а коли й Галичина не матиме змоги одвойовувати від большевиків українських земель по часткам, то Україні доведеться ждати аж на другу світову війну, коли вже прийде черга і на її державність, як за цієї війни прийшла на Чехію та Польщу» [8; с. 36].

Відмінності між галичанами та наддніпрянцями Є. Чикаленко пояснював історичними обставинами, в яких проживали дві гілки одного народу. Так, він міркує у своїх записах: «Тут вся інтелігенція з давніх літ звикла до урядової практики, вона вела одверто боротьбу за свої права, тоді як наша – мусіла порпатись в підпіллю або ширяти думками поза хмарами; тут, в Галичині, народ, як-не-як, а з 1867го або й аж з 1848 року звик до конституції, хоч свинської, але все-таки конституції, яка дала змогу йому дійти до свідомости національної, а наш народ до останньої хвили умлівав з страху перед стражником та дідичем і донедавна вважав себе за людину «православної» нації. От через що Наддніпрянської Народ[ної] Республіки вже нема, а Наддністрянська ще твердо держиться проти поляків, але боязно, що наша інтелігенція, переїхавши сюди, внесе заколот і в цій Україні і погубить її, як і свою» [8; с. 75].

Є. Чикаленко відзначав велику місію галичан у справі національного відродження зрусифікованої Наддніпрянської України у роки визвольної революції. Він вважав, що, завдяки агітаційній праці та політичній активності галичан, і постала українська державність. І, незважаючи на її поразки, сам факт відродження національної держави зробив перерву майже у трьохсотлітній історії російського поневолення України та мав велике значення для її майбутнього. Цей важливий факт давав віру й надію на самостійність України в історичній перспективі. Є. Чикаленко навіть вважав, що якби на

початках революції влада в Україні попала в руки галицької інтелігенції, то її урядовий досвід допоміг би витворили міцнішу українську державу. Бо саме галичани на початку 1918 р. пропонували українському урядові організувати патріотичну армію з галицьких полонених, що перебували на землях Наддніпрянщини, проте їхньої поради ніхто не почув.

Цікавий пласт інформації у «Щоденнику» про настрої місцевого населення в 1919 р.: його ставлення до більшовиків, чутки про яких час від часу доходили й до Гуцульщини, до поляків, румунів, тощо. Так, Є. Чикаленко писав, що з квітня 1919 р. у Жаб'є почав зростати тривожний настрій серед населення. Його формували розмови про перехід більшовицької армії через Збруч та її поворот на Галичину. Вони викликали різні настрої: частина людей раділа росіянам, бо вірила, що вони принесуть гуцулам необхідні продукти (цукор, борошно, тютюн), яких бракувало в краї. Заможні ж гуцули боялись більшовиків, як загарбників і грабіжників, які могли забрати у них «маржину» та вивезти її на Московщину, а землю поділити між голотою. Є. Чикаленко звертає увагу на те, що більшовицькі настрої охопили найбільш бідніші прошарки населення Гуцульщини та стали проявляться у самовільному захопленні ними земель. Під нього потрапили землі, які не оброблялись з часів військових дій на цих територіях, тобто з 1914 р. Але вони знаходились у приватній власності, переважно євреїв. Є. Чикаленко писав, що навесні 1919 р. на Гуцульщині, з ініціативи уряду, були створені земельні комісії для засіву усіх орних земель, аби уникнути дефіциту зерна, який тут утримувався кілька років. Але й вони стали самовільно роздавати приватні землі біднішим гуцулам. Такі самочинні земельні акції викликали опір у їх власників. Вони подали у Станіславів скаргу на комісії і роздача приватних земель українською владою була призупинена. У знак протесту бідніші селяни створили власну комісію, яка вимагала від уряду забирати землю у багатих землевласників і роздавати її селянам. За спостереженням Є. Чикаленка, такі непорозуміння у гуцульських селах спричинили до того, що навесні 1919 р. чимало земель залишились без посівів.

Є. Чикаленко звертає увагу і на втому місцевого населення від війни, яка тривала п'ятий рік та забрала годувальників від багатьох родин. Солдати

бажали повернутись у свої родини, рвались до мирної праці. За даними мемуарів, саме ця обставина стала причиною поширеного дезертирства в галицькій армії, яке було небезпечним явищем в умовах нової загрози для ЗУНР, польсько-української війни. Автор так коментує ці сумні реалії у своїх записах: «Але український народ, як я не раз вже казав, не доріс ще до своєї державности; про надніпрянський народ і говорити нема чого, а навіть галицький, далеко свідоміший, а й серед нього ухиляння від військової служби та дезертирство так розвинуто, що, наприклад, у Жаб'єму на 10 т[исяч] людности по урядовим відомостям, рахується 250 душ дезертирів та ухиляючихся, що ховаються в горах та лісах, а в Східній Галичині, кажуть, ще більший процент; Шикирик казав, що в Городенському повіті до 80% дезертирів!! Не звик ще наш народ до вільного самостійного життя, він звик споконвіку до панування над ним чужинців і байдужо ставиться до того, що коли поляки одвоюють Галичину і частину України, то заведуть ще гірші порядки, як до війни: вони заведуть не тільки соціальне, а й політичне та національне рабство, під яким ще гірше буде стогнати український народ, як під Австрією та Росією. Я розумію, що український народ не бореться проти московських большевиків, бо думає, що вони йому несуть визволення від соціального та економічного гнету, але не можу розуміти, чому він не повстане як один чоловік проти польського наступу» [8; с. 62].

Цінний пласт інформації у «Щоденнику» і про події, що розгорнулись на території Гуцульщини та Покуття з травня 1919 р. Є. Чикаленко записав, що у 20-х числах травня на землі Галичини, Гуцульщини та Покуття почалась нова експансія чужинців: нафтові райони, Дрогобич та Борислав, зайняли поляки, в Кути, Косів та Коломию, а згодом і в Жаб'є зайшли солдати румунської армії. Чутки про зайняття українських територій арміями сусідніх держав викликали у Є. Чикаленка такі міркування: «Коли цьому правда, то це, на мою думку, значить, що румуни, чехи та поляки погодились поділити Галичину: чехи забрали собі Лемківщину, румуни заберуть собі, певніше всього, по Дністер, щоб закруглить те, що вони забрали в Венгрії, а полякам дістанеться територія по той бік Дністра, на схід – до Збруча, а може, й далі» [8; с. 79]. Із зайняттям

зазначених територій чужинцями, українська влада припинила там своє існування, бо військове командування видало розпорядження про відновлення урядових структур та посад, які діяли до жовтня 1918 р., про запровадження польської мови в урядових структурах (на вимогу місцевих польських громад).

Є. Чикаленко записав, що із розповідей П. Шекерика, О. Гапановича та поляка Шипоша він довідався про причини нової експансії: чужоземні війська на українські території відрядила Антанта, визнавши державність Румунії, Польщі та Чехії. Цим новоствореним державам вона й доручила зупинити українсько-польську війну та більшовизм, що насувався зі сходу. З українськими урядами (наддніпрянським та наддністрянським) Антанта не рахувалась, вважаючи їх більшовицькими та ворожими Європі.

За інформацією «Щоденника» можна простежити й поведінку чужинців на загарбаних територіях. З початком вступу румунської армії у зазначені міста, її командування та солдати вели себе мирно: репресій проти українців не проводили. Проте згодом сталось кілька непорозумінь, які внесли певний неспокій у місцеві настрої. Так, стає відомо, що за доносом поляків, румунські солдати 6 червня арештували в Жаб'юму-Ільцях українського діяча, австрійського архієпископа династії Габсбургів В. Вишиваного, який проживав у місцевого священика В. Глібовицького. Арештованого підозрювали у підготовці українського повстання і шукали зброю не лише в оселі його проживання, а й по гуцульських хатах. Арешт В. Вишиваного виглядав як підготовлена операція, а тому він привернув увагу місцевого населення. Для його проведення в Ільці було відправлено біля сотні румунських солдат. За словами Є. Чикаленка, вони були переважно молодого віку (не старше 25 років), одягнені в постоли та російські шинелі. Чимало з них походило з Бессарабії і добре володіло українською мовою. Чутку про арешт В. Вишиваного Є. Чикаленкові підтвердив жаб'євський священик о. Глагола, який через кілька днів їздив на храмові Зелені свята в Ільці і переказав подробиці цієї події. З них стало відомо, що разом із В. Вишиваним було арештовано і господаря, в якого він мешкав, – В. Глібовицького, але на слізне прохання рідних старого священика відпустили. В. Вишиваного ж з дружиною

та особистим ад'ютантом відправили у Косів для проведення розслідування. Після цієї події поведінка румунів на захоплених територіях змінилась: почастішали непорозуміння солдат із місцевим населенням, які часто закінчувались «мордобоем». До того ж румуни заборонили, під страхом покарання, поширювати українські газети, що стало причиною інформаційного голоду, у тому числі й для Є. Чикаленка. Йому доводилось задовольнятися переважно усними розповідями очевидців, які він записував у «Щоденник». З них довідуємось, що непорозуміння місцевого населення з румунами підняло нову хвилю більшовицьких настроїв в Гуцульщині. Люди частіше висловлювали бажання зустріти на своїй землі росіян, які, на їхню думку, допоможуть їм вирішити продовольчі проблеми. А тому вони з надією прислухались до канонади, що доносилась з боку Заліщиків, очікуючи приходу більшовиків та звільнення їхнього краю від румунів.

Є. Чикаленко описав ще одну подію з участю румунського війська, яка сталась у Жаб'юму 14 липня. Тоді загін румунських солдатів приїхав з Угорщини. Він був озброєний гарматами і зупинився за 12 км. від центру села, за Ільцями. Командир (капітан) викликав до себе священиків найближчих сіл: Криворівні, Ільців та Жаб'юго, делегатів від гуцулів, місцевих поляків та євреїв і німецькою мовою їм пояснив, що до них дійшли чутки про підготовку у їхньому краї повстання проти румунів. За його словами, його організатором був священик В. Глібовицький, або його син, український офіцер. Місцеві люди почутого не підтвердили, а стали захищати свого священика. Проте це не зупинило капітана і він провів ретельний обшук в отця Глібовицького та арештував його, дяка, паламаря церкви в Ільцях та ще кількох гуцулів. Арештованих відвезли у Мармарош-Сегед.

Зазначені події формували тривожний настрій у краї. У місцевого населення зростало незадоволення і на поляків, які займались доносами та інсинуаціями на українців. Згодом це незадоволення переростає у ворожнечу між двома народами. Є. Чикаленко так підсумував ті нові настрої на Гуцульщині: «Ох, ожесточаються серця одних проти других, а в результаті буде не мир і спокій, а ненависть, яка закінчиться знов розливом крові. Поляки ніяк

не навчаться з своєї історії того, що тільки тоді можуть бути добросусідські відносини, коли кожна нація увійде в свої державні береги і не буде присвоювати собі чужої землі. Вони з поневоленої нації хотять стати імперіалістичною, захопивши чужі землі» [8; с. 91].

Свідченням антипольських настроїв на Гуцульщині став і лист з Коломиї О. Гапановича (також арештованого румунами, за доносом поляків) до Є. Чикаленка. У ньому автор відверто обурювався поведінкою поляків у Жаб'єму, після зайняття містечка румунами. Він писав, що вони «підняли голови»: агітували проти українців, їхньої влади, домагались усунення українських урядників та їхніх арештів, запровадження польської мови в урядуванні. Безумовно, така поведінка наклала холодні проекції на взаємини між двома народами.

Як свідчить «Щоденник», Є. Чикаленко критично поставився до несподіваного рішення Антанти віддати Східну Галичину Польщі, без проведення обіцяного плебіситу. Автор оцінив це міжнародне рішення як несправедливе щодо українського населення Галичини, яке продовжувало виборювати власну державність. Є. Чикаленко обурив той факт, що європейські політики останньому факту не надавали ніякого значення та ділили українські території поза інтересами українців, рахуючись лише із власними політичними намірами. Рішення Антанти щодо Східної Галичини Є. Чикаленко ще назвав порушенням принципу В. Вільсона про самовизначення територій та джерелом постійної напруги у самій Польщі. На його думку, це міжнародне рішення було помилковим, бо не врахувало таких важливих чинників: ворожих взаємин між двома народами та неспроможності Польщі забезпечити повноцінну автономію для українських земель. Ці дві проблеми, за прогнозами Є. Чикаленка стануть джерелом постійної напруги в Галичині, а згодом переростуть і у велику загрозу для всієї Європи.

Як свідчить «Щоденник», літня військова експансія 1919 р. на Гуцульщину вплинула і на настрій його автора. У нього з'являються сумніви щодо правильності рішення про поселення в Карпатах, нудьга за знайомими українцями, які перервали зв'язки з Гуцульщиною, а його нові знайомі (О.

Гапанович та П. Шекерик) були арештовані румунами та відправлені в Коломию. Бракує Є. Чикаленкові й джерел інформації для його літописної праці та розуміння подій, які відбувались і завжди його цікавили. До того ж непевним стало і його матеріальне становище: закінчувались кошти, привезені з Києва. Тоді він вирішив скористатись кредитною пропозицією коломийського книгаря Я. Оренштайна і написав йому листа.

Є. Чикаленко навіть почав шкодувати, що не виїхав в Україну, коли румуни, перед здачею Гуцульщини та Покуття полякам, надали українським втікачам два потяги, аби вони виїхали у бажані місця. Проте Є. Чикаленко не наважився тоді виїхати, навіть маючи застереження від О. Гапановича з Коломиї, щоб він негайно виїздив в Україну, бо поляки інтернували українців у табори, де вони гинули від інфекційних хвороб. Є. Чикаленкові більшовицька загроза здавалась страшнішою, аніж польська, і він залишився у Жаб'юму, де й дочекався приходу польського війська.

Як стає відомо із «Щоденника», згодом події у Жаб'юму несподівано торкнулись і долі Є. Чикаленка. Він зазначив, що 24 серпня до села вступили польські легіонери. Їх урочисто зустрічали місцеві поляки. З цієї нагоди вони збудували тріумфальну браму біля костелу та зустрічали воїнів хлібом-сіллю. Є. Чикаленко вважав, що полякам він нецікавий, бо, проживаючи в Гуцульщині, політикою не займався, агітації у краї не проводив, а жив у спілкуванні з кількома місцевими жителями та писав мемуари. Він планував затриматись у Карпатах до глибокої осені, а на зиму переїхати до Львова, аби роздобути там коштів та підлікуватись. А влітку знову повернутись у Карпати. Проте особа Є. Чикаленка одразу привернула увагу польської військової влади. Він записав, що вже у перший день вступу до Жаб'юго поляків до нього зайшов місцевий поляк, суддя Шипош і почав заспокоювати його, що польський комендант і легіонери йому нічого поганого не зроблять. А наступного дня той само суддя приніс Є. Чикаленкові звістку про виселення його із Жаб'юго до Перемишля. Ця новина нагадала Є. Чикаленкові слова відомої пісні: «Завзялись ляшки, завзялись панки, ще й привражії люде, ой уже ж мені та добра не буде!». Як згодом дізнався Є. Чикаленко, причиною його виселення із Жаб'юго

стало вороже ставлення до нього місцевих поляків, які вважали Євгена Харлампійовича видатним українським діячем і патріотом. Сам же Є. Чикаленко пояснював поведінку поляків щодо нього випадком: одного разу він перешкодив полякам звести рахунки з О. Гапановичем, допомігши йому сховатись у горах. За його словами, поляки йому цього не забули і, очевидно, вплинули на рішення польського коменданта виселити його із містечка.

Стає відомо, що, окрім Є. Чикаленка, польське командування виселяло із Жаб'яго ще кількох відомих українців: місцевого суддю В. Коцуля, судових урядників Сорохана та Гуньовського, священника І. Волянського з Криворівні. За записами «Щоденника», групу, з 5 названих осіб, поляки, під конвоєм, відправили спочатку до Ворохти, а вже звідти до Коломиї, де кілька днів протримали в тюрмі. Очевидно, у Коломиї Є. Чикаленко зробив ще одну спробу зустрітись з Я. Оренштайном (в надії відкрити у нього кредит). Але й цього разу вдома Оренштайна не застав: він ще не повернувся зі згаданої подорожі. Дружина ж Я. Оренштайна не наважилась відкрити Є. Чикаленкові кредит у коронах. Через кілька днів, після допитів, проведених у Коломиї, Є. Чикаленка (у товаристві з В. Коцулем) відправили до Мостиської (там служив священником брат В. Коцуля – Роман). У Мостиській Є. Чикаленко прожив 1,5 місяці та дякував долі, що звела його з братами Коцулями, які усіляко підтримували його і не давали бідувати. З Мостиської Є. Чикаленко переїхав до Перемишля, де півроку мешкав у директора Українського Дівочого інституту Д. Гроголинського. А з Перемишля, через Польщу, емігрував до Відня. На цій вимушеній події закінчилось піврічне проживання Є. Чикаленка на Гуцульщині, про яку він залишив цікаві й колоритні спогади.

Як вже зазначалось, цінною частиною «Щоденника» Є. Чикаленка стала його краєзнавча інформація. У ній він писав про традиції місцевого населення, їхні заняття, добробут, раціон, ціни на основні продукти навесні та влітку 1919 р., погодні умови, природні багатства краю, тощо. Так, за «Щоденником» довідуємось, що того року на Гуцульщині дуже бракувало пшениці, а тому в харчовому раціоні простих гуцульських родин переважав картопляно-ячмінний хліб. Місцева ж інтелігенція та багатші люди споживали кукурудзяно-житній,

або житній хліб. За словами Є. Чикаленка, такий хлібний раціон був зумовлений природними ресурсами гірського краю. Пшениця у горах не родила, а жито сіяли переважно в долинах. Воно було обмінним товаром на сіно, молочні продукти (бринзу) та худобу, які звозили на базари гуцули з гірських районів. Є. Чикаленко звертає увагу на високі ціни на зерно навесні 1919 р. Зокрема, наводить такі дані: сотнар (метр), тобто 6 пудів кукурудзяного зерна коштувало 1200 корон (або 1 пуд – 200 корон), пшениця взагалі вважалась недосяжним товаром. У зв'язку з дефіцитом зерна та борошна, гуцульський раціон складався з мамалиги (кулешу із меленої кукурудзи), бурешника (кислого картопляного хліба) та широкого асортименту молочних продуктів (з коров'ячого та овечого молока) – бринзи, «гуслянки»-ряжанки, тощо. Є. Чикаленко підкреслював, що у раціоні простого гуцула тоді переважала мамалига: її споживали вранці, вдень і на вечерю із «гуслянкою»-ряжанкою, молоком, або бринзою. До раціону ж заможного гуцула, або інтелігента входили ще цукор та м'ясо: цукор коштував 25 корон за кілограм, а м'ясо – 8 корон. На той час, це була цілком доступна й невисока ціна.

Є. Чикаленко звертав увагу і на складні погодні умови, що склались на Гуцульщині навесні 1919 р. Того року весна пізно завітала в гори. Через холодну погоду населення не мало можливості вчасно обсадити власні городи. Є. Чикаленко писав, що ще 20 травня у Жаб'юму йшов сніг і було дуже холодно. Несприятлива погода пригнічувала місцеве населення, яке доїдало останні харчові запаси і не знало, чим буде харчуватись згодом. Тієї пізньої весни у раціоні гуцулів переважали молочні продукти, бо зерна у звичайних родин вже не було, кукурудза ж коштувала дорого і була доступною не кожній родині.

Є. Чикаленко зауважує інтенсивні опади на Гуцульщині у 1919 р. Він пише, що майже кожного дня, з 15 березня (з дня його приїзду у Жаб'є) і до середини літа в Жаб'юму йшли дощі різної інтенсивності, а тому, не дивлячись на песимістичні весняні прогнози місцевого населення, влітку природа обдарувала людей розкішними травами, городиною, посівами зернових, які давали гарні надії навіть у високих горах.

Є. Чикаленко звертав увагу на способи сінозаготівель на Гуцульщині. Зокрема, писав: «Косять гуцули дуже чисто, як бритвою голять, довжезними двохаршинними косами, з такими ж довгими кіссями, а через те доводиться просто вдвоє згинатись. [...]. Слідом за косарем жінки розкидають покоси граблями, щоб швидше сохла трава, і до вечора надівають чи оповивають її на «остров'яниці» – молоді смереки, з обрубаними гиляками по четверті завдовжки, вишиною сажня у $1\frac{1}{2}$, забиваючи їх в землю скрізь по царинці, а щоб легше вони влязали, то підливають води. Сіно на остров'яницях, не доторкаючись землі, не боїться дощу і за скільки день висихає, тоді спішають його скласти в оборли з дашком на 4^x стовбах або в стіжечок на помості посеред забитої в землю кроквини сажня в $2\frac{1}{2}$ задовгу» [8; с. 94]. Маючи великий землеробський досвід, Є. Чикаленко зауважував недосвідченість гуцулів у рільництві та називав її причину: до Першої світової війни цей край забезпечувався привозним зерном (переважно кукурудзою) і населення не набуло досвіду вирощування зернових культур, бо почало їх висівати лише у повоєнні роки. Є. Чикаленко писав, що місцеве населення не вміло навіть пекти пшеничного, або житнього хліба, а лише перепічки із сирої, або вареної картоплі, в яку додавало кукурудзяне борошно.

Влітку 1919 р. на Гуцульщині вродила городина і люди споживали переважно її: молоду картоплю, моркву, горохові стручки, кукурудзу, яка не встигала дозрівати у гірських місцевостях, а тому споживалась молодою. Є. Чикаленко зауважує низьку агрономічну культуру гуцульського краю (відсутність агрономів та дослідних господарств) та порівнює його з Наддніпрянською Україною: «У нас є й агроном, інструктор по садівництву, городництву, навіть пасішництву та шовководству; єсть інструктор по дрібному кредиту, по споживчій кооперації, а тут навіть ветеринара, акушерки та лікаря нема, єсть тільки один урядовий лікар, що робить «секції» (поре убитих), він же займається і практикою» [8; с. 95].

Кілька цікавих згадок Є. Чикаленко залишив і про саме Жаб'є та окремі місцевості Гуцульщини, в яких йому довелось побувати. Так, він зазначає, що у Жаб'юму в 1919 р. мешкало більше 10 тисяч населення. У центрі містечка

переважали єврейські будинки, стояла церква зі склепами, костел та будинки добродійної фундації Скарбка (у них розташувались адміністративні установи: суд, податковий уряд, нотаріус, урядові інституції та сирітський будинок). Гуцульські ж хати розкинулись у горах, вони стояли відособлено одна від одної, лише зрідка можна було побачити кілька хат поруч. Це означало, що там жила рідня, яка оселилась на батьківській землі.

Гуцульщина 1919 р., за описом Є. Чикаленка, виглядала «глухим ведмежим краєм», з низькою культурою та освіченістю. Автор писав, що школу у містечку відкрили недавно, а тому освіту мали лише молоді гуцули, старші ж були неграмотними і не вміли читати. Молоді хоч і отримували освіту, проте не мали можливості розвиватись далі, бо у містечку не було ні бібліотеки, ні культурно-освітніх закладів. Є. Чикаленко порівнював гуцулів із кавказькими горцями, які були мстивими і войовничими. Їх він описав так: «Народ тут малокультурний [...] до того ще й не охочий до роботи, убереться гарно і ходить собі по гостях, а на полі роблять майже самі жінки; не минає тижня, щоб хтось когось не підстрелив або не покалічив бардкою (топірцем), а коли була горілка, то, кажуть, мало не щодня була бійка з каліцтвом або душогубством, бо вдень кожний гуцул ходить скрізь з сокирою, а в свято – з бардкою, то мають чим розвалювати голови» [8; с. 95]. На тлі поміченого Є. Чикаленка приваблювала чутка про прихід в Гуцульщину англійців. Він вірив, що саме вони цивілізують цей напівдикий край, бо писав: «Якщо справдяться звістки про прихід сюди англійців, то за 20 років край цей і люде напевне так переміняться, що з глухого ведмежого кутка виробиться культурний, цивілізований куточок Європи; навіть розбишака Черемош, який тепер після великих дощів тільки рве та зносить береги, мости та кладки і перериває всяку комунікацію, тоді буде двигати та освітлювати фабрики та курорти, а може, своїми бистрими водами буде двигати й електричну залізницю. Хто знає?» [8; с. 95].

Цікаві згадки Є. Чикаленко залишив і про Буркут з його цілющим залізно-сірчистим джерелом та про карпатське довкілля, яке він спостерігав, їдучи в гори. Є. Чикаленко звернув увагу на залишки воєнного часу: казарми, стани та цілі вілли, а також рештки мостів, водопроводів зі смерекового дерева,

прокладені німцями. Він помітив і різницю в упорядкуванні двох військових цвинтарів: російського та німецького, яку описав так: «Російські кладовища порозкидані скрізь, не огорожені, з рештками хрестиків на гробках, а німецькі – огорожені, над могилами стоять ряди хрестів, з вирізаними прізвищами, в такому порядку, як солдати в шеренгах, а над офі[це]рами побудовано навіть з граніту на цементі пам'ятники, як на кладовищах в великих містах» [8; с. 100]. Є. Чикаленко писав, що будинки, збудовані й залишені німцями, виглядали такими добротними, що їх можна було перемістити на околиці європейських міст. Німці також проклали (зі смерекових колод) шлях до Буркута, по якому їздили автомобілі, а за селом побудували тимчасову залізницю. Вони почали окультурювати й відоме буркутське цілюще джерело: збудували кабінки для лікувальних процедур, збереглися і рештки бараків невеликого санаторію (до війни у ньому могло лікуватись одночасно 50–60 людей). Отже, у 1919 р. лікувальниця у Буркуті вже не діяла, а рештки будівель місцеве населення (в основному євреї) розбирали та сплавливали Черемошем до Жаб'яого й в інші місця. Саме ж буркутське джерело, за словами Є. Чикаленка, розкинулось на висоті 1012 метрів над рівнем моря. Вже на той час, за словами Є. Чикаленка, воно не було таким повноводним, як, наприклад, джерело нарзану в Кисловодську. Отже, так різнопланово виглядають основні інформаційні пласти «Щоденника» Є. Чикаленка за 1919 р. про гуцульський та покутський краї. За ними можна простежити маршрути самого автора Галичиною і Гуцульщиною, його нові знайомства, зустрічі, перші враження від краю та його традицій, місця проживання, комунікативний простір, заняття, настрої, тощо. Викладена інформація приводить нас до висновків, що «Щоденник» Є. Чикаленка є важливим джерелом у дослідженні історичних колізій доби українського державотворення на територіях Галичини, Гуцульщини та Покуття і перших місяців по втраті галицьким урядом своїх територій. Автор описує конкретні події, свідком яких був, або які пережив, передає враження від зустрічей з відомими політиками, які через обставини воєнного часу опинились в Галичині, або Гуцульщині. Чимало у мемуарному джерелі і важливих роздумів, прогнозів, передбачень, які були результатом осмислення

певних історичних ситуацій, або низки подій. Завдяки «Щоденнику», можна довідатись про перебування у певних місцях відомих політиків Галичини й Наддніпрянщини, з якими доля звела Є. Чикаленка на території ЗУНР. Автор неодноразово проводить і цікаві паралелі між Наддніпрянщиною, Галичиною та гуцульським краєм, відзначаючи відмінності у ментальності, національній свідомості та загальній культурі різних частин одного народу. «Щоденник» Є. Чикаленка є цінним історичним джерелом і для краєзнавців Гуцульщини, бо дає матеріал про важливі події революційної доби, відображає настрої в краї, сприйняття населенням чужоземної експансії. Окрім того інформує й про погодні умови, продовольчу ситуацію, культуру населення Гуцульщини, тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Повітове віче в Косові // Покутський вістник. – Коломия, 1919. – Ч. 22. – 20 марта. – С. 1–2.
2. Старовойтенко І. «Щоденники» Євгена Чикаленка (1919–1929 роки): хронологія написання, особливості змісту, стилю та текстової композиції // Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець. З нагоди 80-ліття від дня народження. – К., 2013. – С. 138–164.
3. Старовойтенко І. Мемуарна спадщина Євгена Чикаленка: історія створення та перших публікацій // Євген Чикаленко – будитель української нації. Збірник наукових праць. До 150-річчя від дня народження / упор. Н. І. Миронець, В. М. Піскун, І. М. Старовойтенко – К., 2014. – С. 150–184.
4. Старовойтенко І. Джерельне значення «Щоденників» Євгена Чикаленка (1919–1929 роки) для відтворення суспільних настроїв української еміграції // Системні зміни в українському суспільстві першої половини ХХ століття: структура джерельної бази дослідження: монографія / упорядн. Надія Миронець, Валентина Піскун. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К.: «МП Леся», 2015. – С. 107–153.
5. Чикаленко Євген. Спогади (1861–1907). – К.: Темпора, 2003.
6. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1914). – Львів: Червона калина, 1931. – 496 с.; перевид.: Чикаленко Євген. Щоденник (1907–1917). – К.: Темпора, 2004. – 428 с.; Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К.: Темпора, 2011. – 479 с.
7. Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919) / Прим. Осташко Т. – К.: Темпора, 2011. – 423 с.
8. Чикаленко Є. Щоденник (1919–1920) / Упор., коментарі Старовойтенко І. – К.: Темпора, 2011. – 719 с.
9. Чикаленко Євген. Щоденник. 1921. – К.: Темпора, 2015. – 483 с.
10. Чикаленко Євген. Щоденник. 1922. – К.: Темпора, 2015. – 371 с.
11. Чикаленко Євген. Щоденник. 1923–1924. – К.: Темпора, 2015. – 491 с.
12. Чикаленко Євген. Щоденник. 1925–1929. – К.: Темпора, 2015. – 447 с.

**YEVHEN CHYKALENKO'S «DIARY», 1919, AS A SOURCE FOR THE
STUDY OF THE REVOLUTIONARY EVENTS IN HUTSULSHCHYNA AND
POKUTTIA**

The source potential of Y. Chykalenko's «Diary», 1919, a well-known Ukrainian socio-cultural figure of Naddniprianshchyna is reflected in the article. In January 1919 he came to Galicia, and then to Hutsulshchyna. Y. Chykalenko's main occupation in new places of residence was his memoir work: the writing of «Diary». To him, the author wrote important events, military actions, meetings with well-known politicians of Galicia and Naddniprianshchyna, foreign expanses in Galicia, Pokuttia and Hutsulshchyna in the spring and summer of 1919, interpreted, criticized and criticized historical events. The colorful stories about the Carpathian land, its natural conditions, traditions of home keeping and life of peasants attract attention in the «Diary». Y. Chykalenko's «Diary» is recognized as an important historical source for studying the events of the Ukrainian state creation in the West Ukrainian lands and local history information about people, events, and areas.

Key words: Y. Chykalenko, «Diary», Ukrainian state-building, Ukrainian National Council, historical source, Hutsulshchyna, Pokuttia, Galicia.

добре уміють боювати ся і боронити ся.
Аж прийшов 2-го мая прорив австрійсько-німецької армії над Сяном. Великава перемога, яка приневолила Москалів стратити 3-го червня Перемишль і подати ся в зад також в Карпат. Наші карпатські армії пішли

Сотник д-р Степан Томашівський, придільний до „Української Боевої Управи“.

вперед а з ними стрільці через Сколе. Напрам: Львів!

Прийшла вістка, що 28-го і 29-го мая оба куріні брали участь в кровавій битві в околиці Болехова. Особливо відзначила ся сотня Д. Вітовського.

У Відні, в день здобуття Львова 22. VI. 1915. Бб.

Перегляд.

Українські січові стрільці поділені є на І. курінь, II. курінь і доповняючу сотню.

I. курінь провадить атаман Гринько Косєак. До курінної старшини належать: прибічник Н. Стронський, лікар д-р Рихло, скарбовий А. Мельникович, харчовий В. Сроковський, табірний Олексєя Іванчук.

Сотниками є: Роман Дудинський, Йосиф Семенов, Йосиф Букиваний, Іван Косєак. Тому що сотник Іван Косєак придільний є до бригади, то його сотню веде четар Зенон Носковський.

Полевий духовник о. Нестор Пшепурський. Голова „Артистичної Горстки“ четар Юліян Вудмаюк.

Доповняюча сотня (Ersatzkompagnie) і кадра знаходять ся на Уграх в селі Vargpalanka bei Munkacs.

Начальником доповняючої сотні є сотник д-р Никифор Гіряк, йому помагає сотник Теодор Рожанковський. До доповняючої сотні придлені сотник д-р Михайло Волошин, четарі: Михайло Гнатюк, Юліян Пестайко, скарбовий Ярослав Індішевський. Недужанище (Marodenhaus) доповняючої сотні провадить д-р Боевідка. Полевий духовником стрільців є о. Нестор Пшепурський.

До Української Боевої Управи придільний сотник д-р Степан Томашівський. Четар Дмитро Катамай стоїть на чолі Місцевої Команди УСС. у Відні.

Головний провід цілого стрілецького уладу передала була Головна Українська Рада Михайлови Галушчинському в серпні р 1914, як головному начальникові.

Українська Боева Управа є верховною народною властю українських січових стрільців. Вона надає напрям і ціль українському стрілецтву та орудує народними датками, які успішність складає на стрілецтво. До Української Боевої Управи належали до 23-го півняття: В. Темницький, д-р С. Томашівський, д-р Т. Кормош, д-р К. Трильовський, д-р Л. Цегельський, д-р В. Старосольський, д-р М. Волошин, д-р В. Гуркевич, В. Сінгалевич, Д. Катамай, Д. Вітовський, І. Боберський. Головою був д-р К. Трильовський, місто головами були В. Темницький і В. Сінгалевич.

Боева Управа змінює тепер свій устрій.

Боевої Управи на жаданє чи то до поодиноких осіб, чи товариств або комітетів.

Листи і гроші слати треба покино на адресу: Administration der „Swoboda“ (für die Ukrainische Legion), Wien, VIII., Josefstädterstrasse 43, Tür 8.

Сотник Іван Косєак. Придільний до 129-гої бригади піхоти.

Скарб українських січових стрільців. Скарб сей потребує грошей на слідуючі фонди:

1. Уладний (організаційний) фонд: Відозви, листи, звіти, відпоручники, рекрути, урядовни.
2. Запозомовий фонд: Запозомги для бідних стрільців, які є здорові, але потребують гроший на дорогу, харч, іспитові оплати, дрібні видатки.
3. Ліжничий фонд: Запозомги для хорих і ранених стрільців, які хотять ліжити ся, вихити на здоровий воздух, удати ся до лікаря.
4. Фонд вислуженців (ветеранів): Запозомги для стрільців, які вислужили в стрілецтві, опустили его на все а потребують підмоги.
5. Фонд немічників (інвалідів): Запозомги або платня для стрільців, які через стрілецьку службу окалічили.
6. Фонд відзнак: Памятні металеві відзнаки про теперішню війну для кожного учасника в українськїм стрілецтві. Памятні

Рік II.

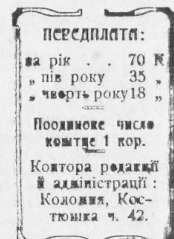
Колонія, четвер 6. марта 1919.

Ч. 18.

ПОКУТСЬКИЙ ВІСТНИК

Виходить що четверга та неділі.

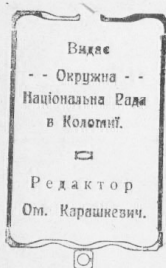

Нота укр. Державного Секретаріату до правительств держав Антанти і цілого культурного світа.

УПБ. Станиславів, 3. марта. Урядово відомляють: Державний Секретаріат Західної Області У. Н. Р. вислав до правительств Франції, Англії, Злучених держав Північної Америки і Італії — і до всіх інших правительств союзних держав, як також до правительств держав цілого культурного світа ноту, в якій представили хід і наслідд переговорів, своєї делегації в місії Антанти, вальше:

Проти цілого внаше представляючого поводження місії в сей справі, Державний Секретаріат Західної Області в порозумінню з Директорією У. Н. Р., має честь звернутися до правительств Франції, Англії, Злучених держав Північної Америки і Італії в жалобу і протестує, а саме: Місія Антанти інформувалася про наші справи тільки у Полькях у Варшаві і Львові. Приїхати на дозві до правительств нашої держави і тут поінформуватися про наші справи, місія, жинмо нашої кількохкратної просьби, не уважала на вказанє. Польська преса ще перед рішеннєм місії представляла справу так, що місія приїхала наважати Українцям сповняти польські домагання. На конференції в місії наші делегати переконанася, що всі відомості місії про нас походять з польського жерела, для нас очевидно, крайне ворожого. Відповідно до того випало також рішеннє місії. — Демаркаційна лінія, означена місією, не є лінією військовою, тільки політичною. Фронт іде з півдня на північ східною стороною Сяну, виниюючи на північ від Перемишля децю на схід. Тільки від Перемишля до Львова йде дозвіж вальничої лінії вузенький коридар, який анжидьється в руках Полькях. Тимчасом демаркаційна лінія, означена місією, сягає далеко на схід від Львова і віддає Полькям великі простори

Львова і нафтових теренів в Бориславі. Це політичне бажання Полькях повинила місія Антанти, наказуючи нам віддати Полькям добру половину нашої території зі столицею Львовом і в Бориславі. Сим рішеннєм половина нашої території і наших горюхих малаб підпасти під адміністрацію польської окупаційної власті, яка показувалася понад всяку міру безгладною супроти українського населення. Сим рішеннєм наша держава позбавлена такої значної частини своєї території, з такими жерелами доходу, як копальні нафти в Бориславі, страпила-би як популяційну так і господарську основу свого існування, не могла виконати всіх задач державного будівництва, окремо не могла би організувати єдиної армії, потрібної для забезпечення границь У. Н. Р. від сходу, як і взагалі тих задач, які намічаються для У. Н. Р. в переговорах Директорії У. Н. Р. з Антантою. Сим рішеннєм місія потоптала принцип самоопачення народу і стала по стороні польського імперіалізму. Сим рішеннєм місія посяла в нашім народі недовіра до Антанти і до тих великих принципів справедливости, які Антанта проголосила. В імя сих принципів протестуємо проти свого рішення місії, що ми несемо протестуємо проти ультимативної заяви місії, що ми несемо перед державами Антанти відповідальність за дальше ведення війни. Ми примушені воювати з Полькями в обороні нашої землі з державами Антанти ми хочемо жити в мирі і прияти і споківатися від них помічі проти польського наїпаду. Тому просимо правительств Франції, Англії, Злучених держав Північної Америки і Італії вислати до нашої держави окрему місію, яка не підлягаючи польським впливам, безсторонно розібранаби наші відносини. Ми го-

ПОКУТСЬКИЙ ВІСТНИК

Виходить що четверга та неділі.

ПЕРЕДПЛАТА:
на рік . . . 70 К
„ пів року 35 „
„ чверть року 18 „
Подільне число
коштує 1 кор.
Контра редакцій
й адміністрації:
Коломия, Кос-
тюшка ч. 42.

VI. сесія Окружної Національної Ради в Коломиї.

відбудеться в п'ятницю, дня 21. марта 1919 о годині 11-тій передпол. в ратушеві салі на II. пов. із слідуємим денним порядком:

- 1) Загальний політичний огляд.
- 2) Право патронату.
- 3) Становиско до осов земельної реформи і справа весняних засівів.
- 4) Запити, постулати і внесення.

До участі з рішачим голосом є управління: 1) Голови, згл. відпоручники: а) громадських організаційних комітетів зі судових повітів: Коломия і Гвоздець, Печеніжин і Яблонів; б) мійських організаційних комітетів тих самих повітів. 2) Члени виділу Окружної Національної Ради в Коломиї.

Англії, Злучених Держав Північної Америки й Італії для тимчасового спинення війни між Польщею й Україною.

Шануючи волю держав Антанти, які проголосили, що хотять перебудувати світ на нових основах і кождому народові забезпечити самостійність і незалежність, Державний Секретаріат Західної Области Української Народної Республіки згодився на завершення зброї і переговори з місцевими представниками Антанти.

Однак ся місія не відповіла високому ідеалові національної справедливості, який в імені Антанти проголосив президент Злучених Держав Північної Америки Вільсон, і стали по стороні Поляків. Замість наказати їм уступитися з нашої землі, вона зажадала, щоб ми ще оставили в польських руках не тільки ту частку нашої землі з нашою старинною столицею Львовом, яку нам Поляки забрали, але також, щоб ми відступили Полякам великі простори нашої землі аж по Буг і Стрий, з нафтовими скарбами в Бориславі, — простори які наша хоробра армія держить міцно в своїх руках. А щоб зробити нас податливими, місія Антанти загрозила нам, що за дальше ведення війни відповімо перед Антантою, яка наказує сю війну спинити.

А коли її границі й її будучність будуть забезпечені, тоді Ти, Український Народ, що зміг оборонити її, зумієш також уладити її по своїй волі.

Нехай живе Українська Народна Республіка!
Ми полижемо, щоб славу і волю і честь, Рідний краю, здобути Тобі!

Станіславів, 4. марта 1919.

Др. Євген Петрушевич, Др. Ізидор Голубович,
Президент Укр. Нац. Ради Президент Держ. Сек.
Державні Секретарі:
Д-р Аленор Арпжмович, Петро Бубела, Осип Бурчинський, Марія Ковачевич, Д-р Іван Макух,
Михайло Мартинкевич, Іван Мирон.

Примітка: Цей поклик зарядила Філія Центрального Інформаційного Бюро при Директорії У. Н. Р. при Окр. Національній Раді в Коломиї опублікувати у всіх громадах Покуття.

Основи земельної реформи.

Ухвали земельної комісії У. Н. Р.

ПОКУТСЬКИЙ ВІСТНИК

Виходить що четверга та неділі.

ПЕРЕДПЛАТА:
на рік . . . 70 К
„ пів року 35 „
„ чверть року 18 „
Подільне число
коштує 1 кор.
Контра редакцій
й адміністрації:
Коломия, Кос-
тюшка ч. 42.

Ще одна проба.

Під проводом ген. Пятакова увійшли насамперед в Київ „руський войска“, а за ними Китайці і Латвії. Це сталося 5. лютого. А в слідуєчих днях аформовано в серці України „український“ кабінет, совіт народніх комісарів. На чолі цього совіта станув відомий большевицько-московський діяч Х. Г. Раковський, арештований в своїй часі Румунами, увільнений описля большевиками, недавній президент мірової делегації в переговорах з Україною. Комісарем внутрішніх справ назначений товариш Раковського Мануйльський, комісарем фінансів большевик — мільонер Пятаков, освіти Затонський. Для декораші „українського“ кабінету взято на комісари військових справ і Коцюбинського, пісчезного сина великого батька.

Сталося. Київ занятий московськими большевиками. Директорія враз з правительством перенеслася до Винниці. Трагедія України сповняється другим наворотом; доля чайки, що виховала своїх дітей при битій дорозі, повторюється.

Другий раз піхнула Московщина острій ніж зради в спину своєї сестри, другий раз большевицька навала несе на вістрах штиків ярмо неволі для вільного народу, що кровно найкращих синів своїх скинув геть-мана! Його московсько-поміщицьке

Андрій Бабюк.

З життя У. С. С. в полі.

„По довгих і тяжких терпіннях“ добився я вікниці залізницею до останньої станції, а відти санками до постійного січових стрільців. Над ранком був я на місці. Теперішній фронт незвичайно цікавив мене і я був дуже вдоволений, що вікниці опинюся на ньому і буду мати змогу пізнати його ближче. До У. С. С. прибув я саме в той час, як більша частина їх пересувалася в іншу сторону. Перед моїми очима пересувалися, тяжко бредучи снігами ніхотні полки, потім тяжка артилерія, кіннота, обози. Між стрільцями багато знайомих. Вони окружили мене, розпитують про все: „що там нового за фронтом?“, „як наша справа на Україні“, „що діється по наших селах?“, „чи організують війська?“ і т. п. — словом сотки питань задавали мені, а я відповідав, як міг. Для мене були санки в дальню дорогу, та я відмовився їхати і прилучився до товариства. Ми брили глибоко снігами, сніжна курява слідила нам очі і мигот засипувала наші сліди. Вітер співав якийсь сумний псалом і збирав всі свої сили, щоб повалити нас і заколихати своєю пісню до вічного сну... Та стрільці не зважали на це. Задилюючись від важкого ходу, оповідали мені про недавні битви, про їх життя.

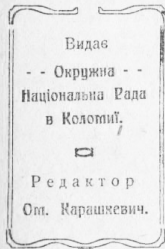
Дивлюся на ці стрільців, тай надивитися не можу! Що за чудовий і дивний народ вони! Приходжу до переконання, що це зовсім інша порода людей в нашому народі! Бачу стрільців ранених в голови, руки, які не хотять йти в ліжничку, але повняють службу далі, бачу таких, що це невилічені втікають з ліжнички назад в поле. Суму не бачу на їх обличчях! Тільки часом, як долетить до них якась вістка з поза фронту, на їх пожовклих — змарнілих личках з'являється смутна усмішка, а потріскані від морозів руки стискають міцно холодну зброю...

З глибокої здами збудив мене недалекий гуркіт гармат. Я підняв голову і старався очима доглядати що-небудь на широкому полі. Та сніговина слідила мені очі. Десь недалеко загарахотіли жваво скоростріли.

— Це перша сотня скорострілів частує Ляхів сніданком — сказав товариш, усміхаючись байдужно. — Перша сотня скорострілів — прошепотів я — там мій рідний братчик, і ніяк побачити мені його, бо тепер він при — роботі...

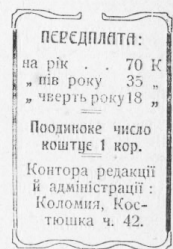
Мої думки знову перервала наївголосо півня стрільців. Десь на переді співала сотня тихенько, агадуючи недавній свій побут на широких степах.

...А на Україні
Було добре жити,
Там було що їсти,
Було що любити... —

ПОКУТСЬКИЙ ВІСТНИК

Виходить що четверга та неділі.

КОМУНІКАТ ДЕРЖАВНОГО СЕКРЕТАРЯТУ В СПРАВІ ПЕРЕГОВОРІВ З МІСІЄЮ АНТАНТИ.

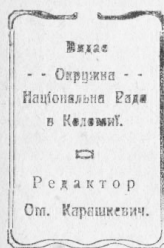
Урядово звідомляють: Нині второк 25. с.м. розпочались у Львові конференції делегації Державного Секретаряту з місією Антанти. Дальші конференції велися через цілу середу 26. с. м. В четвер 27. с. м. делегація Антанти відбула конференцію з делегацією Державного Секретаряту, і місія Антанти прибула до Ходорова, де місія Антанти відбула конференцію з головним штабом Петлюрою, а також з президентом Української Національної Ради др. Петрушевичем і президентом Держ. Секрет. др. Голубовичем. Вечером місія Антанти і делегація Держ. Секр. відіхали знов до Львова, де нині відбуваються дальші конференції. На бажання місії Антанти відбулася в середу 26. с. м. вечером також одна конференція між делегацією Державного Секретаряту і делегацією польського правительства. Місія Антанти складається: з представників армії Англії, Франції, Злучених Держав і Італії. В склад делегації Держ. Секретаряту входять: секретар др. Е. Бурачинський, др. Ст. Витвицький, др. М. Лозинський, Вол. Темницький, о. ф. Бонн, полк. Ружковський, полк. Слесарчук, полк. Фідлер і отаман Рожанковський. Головою делегації є др. Окри-

Сильна карма, дисциплінована армія спасе Україну. Будьмо її добрим членами. А політичні провідники наші підуть по лінії наших бажань і потреб, коли ми виберемо самостійність України, землю і волю народів, забезпечимо одно і друге і вернемо побідниками домі.

Будьмо розумні. Холодним розумом важко свої діла. Будьмо сильні і карі, слухаючи своїх провідників. Будьмо відповідальні за свої діла — кожний перед самим собою і перед цілими поколіннями. Останьмо народом чести і розгари і приміром для усіх сусідів наших. Будьмо правдивими, вірними синами Волі.

Вик усі, що вас доля поставила на провідників народу, тримайте руку на живчику його життя, прислухуйтесь, як бється його серце і які в ньому бажання. Станьте правдивим другом для меншого брата, нехай радістю засяє обличчє Запалаканої Матері. Пам'ятайте, що задання провідника під нинішню хвилю найтяжше, найбільш відповідальне. Золото дорогоцінне — наш народ.

Умійтеж, як слід, цінити цей скарб найдорожчий. Умійтеж чисту, як алмаз, душу народу передати грядущим вікам. Ви мусите це зробити,

ПОКУТСЬКИЙ ВІСТНИК

Виходить що четверга та неділі.

Завішення оружжя на укр.-польск. фронті.

Умова заключена між Начальною Командою і представителями правительства західної області Української Народної Республіки: полковником Тарновським, віцепрезидентом Львом Бачинським і о. Францом Севером Бонно з одної сторони, а делегатами управи польських військ на східну Галичину: підполковником-бригадером Мечиславом Кулінським, майором генерального штабу Яном Гейнцелем, шефом Кватирного Уряду Валеріаном Маріанським, заступаючими шефа штабу з другої сторони, дотично завішення оружжя на польсько-українським фронті й у Східній Галичині. Дотичні повноваження для делегатів зістали виставлені Начальною Командою Українських Військ і польською управою військ на Східну Галичину. Умови: 1) Усі воєнні акції устатьють з днем 25. II. о год. 6. рано. — 2) Обі сторони задержують свої позиції, всякі виводи, також і аероплянами устатьють. — 3) Всякі тактичні пересування і довіз амуніції заборонені, в обсягу міст Самбір, Николаїв, Бібрка, Куровичі, Красне, Камінька Струмилло, Кристиніопіль, Сокаль, Грубешів, Белзєць, Нарол, Рожан, Червона Воля, лінія Сяну, Перемишль, Устрики Долишні і Самбір. — 4) Обосторонню комунікацію на цілм фронті забороняється. Перехідна комунікація виключно Львів-Сихів. — 5) Завішення оружжя триває до 26. II. до год. 6. рано. Як не наступить о тій годині виповідження одного дня, продовжується завішення оружжя до дальших 24 годин. Дальше розпочаття перемовин не ввійде в нашу компетенцію.

Щож говорять ті чужі агітатори нашому народові. Вони дуже хитро обдурюють і то всякими способами. Одні кажуть, що треба знов царя, бо за царських часів було лучше. Але вони не кажуть народові, що якраз за тих царських часів приготувалося все лихо, яке важким тягаром налягло тепер на народ. Цар і те панство, всі ті "благородні" і "високі благородні," що оточували царя, це найнайбільш лиходії, які колисьбудь жили на світі. Вони нароком держали народ в темноті, щоб самим безпечніше бенкетувати. Ці агітатори, що вихваляють царські порядки, це посланці чорної сотні. Вони найдурніші з поміж усіх ворожих нам агітаторів, бо обстоюють те, що вже завалилось на віки вічні й ніколи не вернеться.

Більше небезпечні для Самостійної Української Держави це другі московські агітатори, які прикривають свої вовчі зуби всякими соловиними й народолобними словами. Вони називають себе навіть соціалістами, але тягнуть в той самий бік, що й московська чорна сотня, тільки іншими способами.

І вони кажуть, що не треба Вам ніякої Самостійної Української Держави. А чому? О, ці хитрули співвають хитру пісню: Тому, кажуть, що як український народ получиться з русським і федерацією в одну велику державу, то вони разом матимуть

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Королько Андрій Зіновійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Зварич Роман Васильович – викладач Коломийського економіко-правового коледжу Київського національного торговельно-економічного університету

Монолатій Іван Сергійович - доктор політичних наук, професор кафедри політології факультету історії, політології та міжнародних відносин ДВНЗ ‘Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника’, почесний громадянин міста Коломиї.

Васильчук Микола Миколайович - кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Коломийського навчально-наукового інституту “Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника”

Плекан Юрій Васильович - кандидат історичних наук, доцент, директор Коломийського навчально – наукового інституту “Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника”

Єгрешій Олег Ігорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Арсак Михайло Михайлович - директор Музею історії міста Коломиї, член Національної Спілки Журналістів України

Нагірний Василь Григорович – краєзнавець, член Національної Спілки Журналістів України.

Старовойтенко Інна Михайлівна - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства НАН України.

Кобута Степан Йосипович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника”

ЗМІСТ

<i>Арсак Михайло</i> - Українська періодика періоду української революції у фондах музею історії міста Коломиї.....	3
<i>Васильчук Микола</i> - Гуцульщина періоду великої війни та доби ЗУНР. У художньо-документальній прозі Романа Яримовича	5
<i>Зварич Роман</i> - Правосуддя Коломийського окружного суду другої Речі Посполитої за обвинуваченнями у споминах про ЗУНР	17
<i>Кобута Степан</i> - Політична і військова участь українських правників з Покуття у революційних подіях 1918-1919 рр.....	27
<i>Королько Андрій, Єгрешій Олег</i> - Діяльність осередків товариства “Просвіта” на Коломийщині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами української газетної періодики).....	43
<i>Королько Андрій</i> - Культурно-освітнє життя українців Коломийщини періоду ЗУНР (1918 -1919 рр.)	82
<i>Монолатій Іван</i> - До питання про історіографію історичної пам’яті Коломиї в часи Української революції у Галичині	109
<i>Нагірний Василь</i> - Коломийський листопад періоду ЗУНР	119
<i>Старовойтенко Інна</i> - "Щоденник" Євгена Чикаленка (1919 року) як джерело до дослідження революційних подій на Гуцульщині та Покутті.....	127
Додак 1.	156
Відомості про авторів	159

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

***Всеукраїнської науково-практичної конференції
« Коломия та Покуття у вирі державотворення ЗУНР»
(Коломия, 5 жовтня 2018 року),***

присвяченої 100-річчю української революції

В авторській редакції
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 9,3
Наклад 100 прим.
Зам. № 002/12/18

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.